

Bárka

XIII. évfolyam 2005/6. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Vári Fábián László: Ördöglakat (*vers*)
 4 Tózsér Árpád: Adieu, Föld!; Foszló arcomra (*versek*)
 6 Gécz János: Szomj; Nem tudom... (*versek*)
 8 Bánki Éva: Old Shatterhand hazatér (*regényrészlet*)
 19 Podmaniczky Szilárd: Vak; Bontás; Kumbhaka (*versek*)
 21 Fecske Csaba: Minty a pint (*felölttversek*)
 23 Becsy András: Széljegyzetek (W. Shakespeare úrnak tisztelettel) (*versek*)
 25 Újházy László: Hullámozás; Felülről láttam nyolcvankilencben;
 Közeledés (*versek*)
 27 Magyar László András: Démonok (*elbeszélés*)
 38 Hartay Csaba: A költészet értelme; Maradék; Szimbólum (*versek*)
 41 Sztójcsev Szevtoszláv: Folyosók; Körtánc; Színpadi technikák;
 Vágyalom (*prózavers*)
 43 Konečný Szávai Mária: Jósló fájások; Fojtottam volna...;
 Remélem... (*versek*)
 44 Kőszegi Barta Kálmán: Idő mértékben (*vers*)
 46 Szathmári István: A birka (*elbeszélés*)
 49 Báger Gusztáv: A szép fokozása; Vizsga-novella (*versek*)
 50 Szent Ernő: Jobb volt látni; Szót igazság húzat karóba;
 Papírlap (*versek*)
 52 Mogyorósi László: Nyári leoninusok; Kafka éjszakái (I.);
 Kafka éjszakái (II.) (*versek*)
 55 Orbán János Dénes: Poszt-ód; Lucifer zárómonológja (*versek*)
 59 Elek Tibor: Harcos, önmagát menedzselő irodalom
 Beszélgetés Orbán János Dénessel
- Műhely*
- 71 Jenei László: Szeretni, értékelni (*esszé*)
 82 Lárcai Eszter: Költőnők ⇔ költőfik (*esszé*)

- 86 Demény Péter: Viaszba fúl a gyertya lángja...
*Párhuzamok Rakovszky Zsuzsa és Tóth Krisztina
 költészete között*
- ***
- 89 Benedek Katalin: Perlrott Csaba Vilmos
Olajfestmények, grafikák, 1907–1945
- 92 Szilágyi András: A szakrális létidő vizuális szellemterében
*A Patak Csoport kiállítása
 a békéscsabai Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galériában*
- 96 Antall István: Fecseg a felszín
A XXXIV. Alföldi Tárlat következő harminc éve

F i g y e l ő

- 99 Szilágyi Márton: Ahonnan nincs szabadulás...
Spiró György: Fogság
- 106 Fried István: Bolgár-magyar verspróza-megfelelések
Sztojcev Szvetoszláv: Credo
- 110 Farkas Wellmann Éva: „...csak: teljes értékű irodalom vagy fércmű”
Mózes Attila: Céda korok történelme
- 116 Kiss László: A bevégezhetetlen műélvezetről
*Németh Zoltán: A széttartás alakzatai;
 A bevégezhetetlen feladat*
- 120 Szücs György: A mintha- emlékiratok könyve
Novotny Tihamér: Szétguruló üveggolyókban

E számunkat a Patak Csoport tagjainak műveivel illusztráltuk, melyeket Novotny Tihamér, a társaság történetét és működését bemutató, hamarosan megjelenő tanulmánykötet szerzője bocsátott rendelkezésünkre. A borító 2. oldalán Kéri Mihály *Kompozíció* (2003; akril, vászon; 135×125 cm), 3. oldalán Penyaska László *Big Bráder I.* (2003; vashuzal, rézlemez, fa; 129×20 cm), a borító 4. oldalán Gubis Mihály *Pucstó* (2005; vegyes technika, szitavászon, tűzőkapocs; 83×113 cm) című művei szerepelnek. Gubis Mihály ezzel a munkájával elnyerte a XXXIV. Alföldi Tárlaton Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzatának díját.

Fotó: Deim Péter

*Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.bmk.iff.hu/barka*

Vári Fábián László

Ördöglakat

Az ég alatt kihűl a tó, –
az ember
steril tükrébe dermed.
Hol a lámpagyújtogató?
Vesztettül sötét,
Uram, a vermed...

Hogy kékek
a marsi éjszakák,
s az óceánmélyi
füvek fehérek?

Ó, nem sejtettem én soha,
egymás nyakszirtjét
átharapva
mint fogyatkoznak
a domináns gének.

Valaki a törvényt lapozza,
a másik a deszkákon villog,
de aki a zátonyok foglya,
homlokába sütve a billog,
palackpostáját ki töri fel,
ki kíváncsi üzenetére?

Az áramütött gólyapár
vére hogy éghet feketére
az augusztusvégi start előtt?

Hát rettegjük, s figyeljük őt,
ki fényszerszámait ápolgatva
az égitesteket gyújtogatja,
mert furfangosak az idők.

Lecsap a víz a földi tájra,
lakat kerül
az ágyékre, szájra,
s nem oldja ki a szeretet
az ördögi szerkezetet.

*Tózsér Árpád**

Adieu, Föld!

avagy: Vojtina Ottó égi recepcióesztétikája

Innen, az égi zsinórpadlásról nézve a Föld csak süllyesztett színpad, amelyen nem akar véget érni a Huszadik század című frivol dráma. S tudom: a költők az unott közönség előtt tovább húzogatják föl-le versüknek makkján az anaforák előbőrét, s a családi sparheltek helyén reggeltől estig egy tévének nevezett hígeszű ókori szfinx hunyorog, s teszi föl egyre lököttebb kérdéseit, például: a líra regiszter-rigiditása a Mohs keménységi skálán hol áll? – E szörnyet hallva mindig remegni kezdett kezem, lábam, pontosan úgy, mint Ecónak a referencia-elmélet vegyesboltjában, s kedvem lett volna visszakérdezni: No és a thébai talány hermeneutikai kudarcával hogy állunk? Igen, a mi líra-krájlérájainkban tegnap még nyelvmegelőzőttséget is lehetett kapni, ott volt a raktár jobb sarkában, alulról számítva a harmadik polcon, egy ezüst, vajdabothoz is szolgáló buzogánygomb, s egy 1952-es, ósdi, még sequoiából készült computer hardware-je között, az impotens költők s a pedofil kispapok vitték akár a cukrot. „Nézzen be holnap is, mindennap kapunk árut”. – Ó, ott, alatt, a Föld Vénusz-barlangjában, ahogy elnézem, még mindig te vagy a legpotensebb dalnok, roskatag Tannhäuser, makacs nagyapó, II. János Pál pápa! A te lírad s pásztorbotod a halálodban is nyílik, a felkent költők botja lefelé konyul, úgy tűnik, örökre elvirágzott.

Adieu, XX. század! Adieu, Föld, kimetszett heregolyóbis, adieu!

* Szeretettel köszöntjük a hetvenéves költőt, lapunk régi munkatársát. (A szerk.)

Foszló arcomra

(Régi versek albumából)

A sarkon kocsmá,
bányász lép be,
gyorsan megissza
sörét s visszabúvik
az éj üregébe.
A gyanú válik így
tárggyá s vissza.
Foszló arcomra,
szememre hull a
beszakadt évszak
romja. – Fekszem,
veremben hull.
Ablakom előtt
lélek lebben:
egy sápadt nyírfa. –
Deres síneken körbe
dombok zökögnek,
fékeznek nyíva.

Géczi János

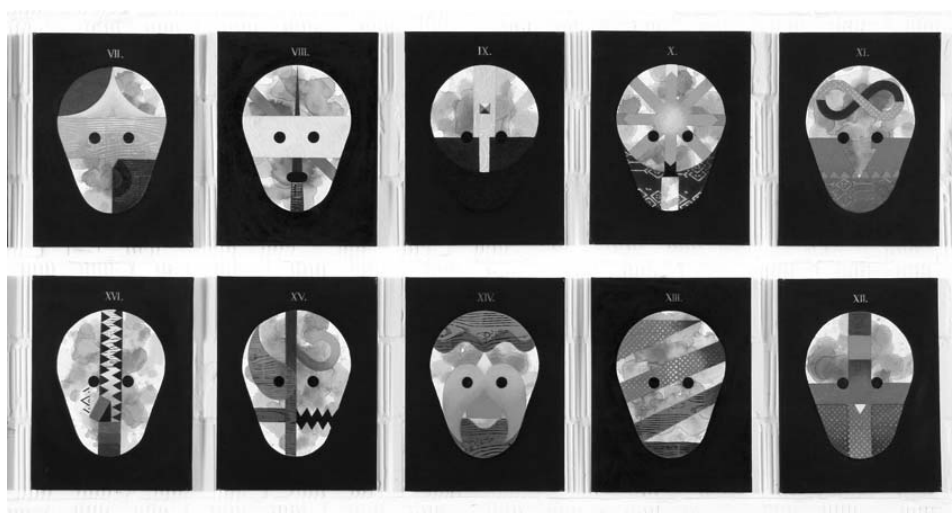
Szomj

Jóslat és égi jelek nélkül
hír híján hirtelen
mint szerelem a szeretőkre
rád szakad
ha leeresztett vitorlával a karcsú hajó
befut a kikötőbe
köszönetként a vízre virágkoszorút dob
a rakomány gazdája
amelyet a hullám tarajára emel
majd völgyének átad
ha ott jársz
a part és móló találkozásán
forrásként ha égnek törő ciprust találsz
körülötte a por zacskóiba bújtatott lapos kövekkel
a nyár lepedékével a megomlott házfalon
ne közeledj.
E hála hazug. Másik fát keress.
Az sem más mint ciprus
zöld és illatos forrás
égig fröccsenő ugyanúgy:
hír híján hirtelen azonban rád ott szakad
mint szerelem a szeretőkre

folyékony üvegbe öltöztet – úgy fénylesz tőle –
hűvös vize melyhez
mint jövő idejű ígéhez a rag
szomjuzó szarvas szalad.

Nem tudom...

Nem tudom mi voltál nekem.
A halott szélben
por fed s nem mint a fényképedet
a türelmetlen ujjaim
után maradt egykor sok nyomat.
Azt dadogtam tegnap: szeretlek
de nem értettem
ha hazudok miért teszem.
Aachent láttam s a császár nehéz
egyömbű trónja érdekesebbnek tűnt
mint a szemed színe
az északi égbolt keleti sarkában
ahonnan az éjszaka érkezett.
Nincs egyke emlékem sem rólad
amelyet a fény miként a szalamandert
megborzongatja a hártyavékony eget.

Szmadám György: Maszk-sorozat I–XXII. (2004; vegyes technika, vászon; 40×30 cm/db; részlet)

Bánki Éva

Old Shatterhand hazatér*

III. nap. I. novella. A Körszálló legfelső emeletén a nemesurak és nemes hölgyek mindannyiszor összerándultak a parittyák, a betört kirakatok, a légpuskák zajára, de ennél is kellemetlenebbek voltak az utcáról felhangzó, ritmikusan ismétlődő harci jelszavak. Mennyire gyűlölöm ezt a csetepatét, sóhajtott Pampinea, és egyetlen vendégükhöz, Haller professzorhoz fordult, hogy megtudja, milyen italt és milyen történetet parancsol ma estére. A professzor nem volt járatos a nemes italokban, de azonnal kijelentette, hogy olyan történetet szeretne hallani, ahol különböző fajú és nemzetiségű emberek harmóniában élnek. – Örömmel fogjuk meghallgatni, sóhajtott Fiammetta elég csekély meggyőződéssel – és az ablakhoz lépett, hogy szorosabban húzza össze függönyöket. Ám még el sem hangzottak a varázsszavak, a kristálygömbből már előtört egy érces, mély férfihang. – Figyeljünk – mondta Haller professzor, és tanárosan csendet intett a kezével.

– A hazámban lévő áldatlan viszonyok, és – mondhatnám – a velem született tevékenységi ösztön és kalandvágy hajtott az óceánon túlra, ahol előnyösebbek voltak a lehetőségek. Szerencsém St. Louis-ban először egy német családhoz vezérelt, ahol egy időre – hogy tanulmányozhassam az amerikai életformát – házitánítóként húzódtam meg. Ehhez a derék, német családhoz volt bejáratos Mr. Henry, a puskaműves, akiről azt mesélték, a modora olyan mint a pokróc, a szíve azonban jó és gyöngéd. Harminc évvel ezelőtt még Gustav Heinrichnek hívták, és Nürnbergben készített díszfegyvereket. Ő a St. Louis-ban nyüzsgő kalandorok között is felismerte bennem a szerény, törekvő, német fiatalembert, és hamarosan beajánlott az Arizonába induló fölmérőkhöz, és ajándékul kezembe nyomta leghíresebb fegyverét, a Medveölőt.

Mit érezhet egy, a mainzi egyetemen tanult ifjú, mikor annyi öröm és bánat szakad rá a távoli prérin? Már korábban elhatároztam, hogy kalandjaim sorát megörökítem az utókornak, ezért egy szardíniásdobozban bibliapapír vékonyságú jegyzetlapokat rejtettem el, és már előre megszámoztam őket, hogy majd azonnal feljegyezhessem az észrevételeimet. A Louisianából verbuvált, rideg jenkik társaságában átestem az első megpróbáltatásszerű kalandokon: lasszóval megfémkeztem a legvadabb bölényt, aztán a legragyogóbb musztángot, majd társaim bámulatára végeztem az amerikai prérík legvérengzőbb fenevadjával, egy grizzlyval is.

Már az első, Vadnyugaton töltött év után büszke lehettem volna magamra, mint olyan ifjúra, aki egymaga képes bebizonyítani, hogy egy igazi gentleman otthon van nemcsak a könyvek, hanem a bölények, vadlovak között is, de ezek

* Részlet a szerző Magyar Dekameron címmel készülő regényéből.

a szokványos vadnyugati kalandok még nem voltak méltók arra, hogy feljegyezzem a szardíniásdobozban őrzött lapokra. Éreztem, hogy a sors méltóbb lehetőségeket tartogat.

– Fogalmam sincs, mi az a grizzly – ásitozott Fiammetta – ráadásul ez a fellengzős német olyan otromba stílusban meséli el a saját történetét, hogy nem tudom, van-e értelme tovább hallgatni. – Megértelek, hölgyem – szólt Dioneo – légy egy kis türelemmel, hiszen nincs olyan novella, amelyet szívesebben hallgatnék, mint egy jól sikerült vadásatról szóló beszámolót. – Ám a Hang, mintha tudomást sem vett volna róluk, magabiztosan folytatta.

Halálos sápadt színt öltött az ég, mikor egy vasárnap könnyű vadászkalandra indultam a többi földmérővel a Pecos völgyébe. Medveölő puskám jólesőn nyomta a vállamat, ám én nem úgy éreztem magam, mint egy cowboy, hanem, mint egy lovag, aki társaival furcsa balsejtelem sugallatára járja az erdőt. Nem beszélhettem a többiekkel a keblemet feszítő érzésekről, hiszen teljes csendben a bozótban bujkáló grizzly nyomát követtük. A bokrok közt hasalva, füleltünk minden neszre, míg az álmos várakozás közben a törekeny ágacskák köröttünk balsejtelmű jeleket véstek az égboltra. De nem egy vad, titokzatos medve lépett a tisztásra, hanem három különös idegen.

Nem mi cserkészünk be a grizzly-t, hanem az indiánok minket. Először csak a parancsoló tekintetű, idősebb indián vonta magára a figyelmemet. Lám, gondoltam, egy német diák, aki szembetalálkozik most Amerika őslakóival! Ám nem sokáig kutattam mély rokonszenvvel az idősebb úr arcát, szívem azonnal megdobbant, ahogy a fiatal indiánra – vonásai alapján talán a fiára – esett a tekintetem. Délceg termete, nemes tartása elárulta, hogy fejedelmi sarj, ám kékesen csillogó, egyetlen csimbókba kötött haja – mint a lányoknak az iskolában – a hátát verdeste. A tiszteletreméltó ifjú láttán nemcsak csodálatot, hanem furcsa szálnalmat éreztem. Gyerekként sokat álmodoztam arról, hogy egy ilyen fiú lesz a barátom – elmondom a titkaimat, s ő azokat mint igazgyöngyöt a kagyló, mélyen a szívébe zárja. Soká néztük egymást: vonásain különös bánat suhant át, és én éreztem, szellemileg felette áll a többi indiánnak.

Még soha nem láttam rajtuk kívül egyetlen indiánt sem. Mindenesetre igen különös volt a harmadik, a botjára támaszkodó agg, aki a délceg termetű apa és fia mögött botorkált. Kicsi volt, sovány és púpos, öltözéke sastoll, indián bőrnadrág. Rokonszenvet éreztem a kékszemű indián iránt is, aki torz alakja ellenére sem tett nevetséges benyomást – különben is csak durva és értelmetlen emberek vethetik valakinek a szemére a meg nem érdemelt testi hibát.

A többiek a durva és értelmetlen emberek közé tartoztak. Micsoda törpe botorkál erre, kiáltott Rastler, az egyik legelvetemültebb. A púpos indián lehajtotta a fejét, és azt felete csendesen, hogy nem a test, hanem a szív és a lélek számít. Elfordult a kellemetlen, reggel óta pálinkaszagú Rastlertől és okos, kék szeme a főmérnökre, Mr. Bancrofta szegeződött. Ha jól értem, fordult hozzá, te vagy

a sápadtarcúak főnöke. Mr. Bancroft elképedt, és előre lépve megkérdezte, a két indián gentlemanben kit tisztelhet.

A púpos, kék szemű indián ünnepélyesen bemutatta nekünk Incsu Csunnát, az apacsok főnökét és Winnetout, az ifjú indián herceget. Elgondolkodtam, hogy egy nagy indián törzsfőnök miért engedi, hogy egy törpe varázsló beszéljen helyette, ám úgy láttam, hogy az indián fejedelmek fölötté állnak annak, hogy velünk közvetlenül szóba elegyedjenek. Csak Klekih Petra, a kékszemű indián faggatózott, hogy mi dolgunk erre, és mért akarjuk felmérni az apacsok szent szülőföldjét. Mr. Bancroft járatos lehetett az indiánok beszédében, és csak ennyit felelt: a tüzes lónak akarunk utat építeni.

A két törzsfőnök hirtelen megfélemlített az indián etikettől. Incsu Csunna – meg sem várva mit szól Klekih Petra, a púpos szószóló – ünnepélyesen hozzánk fordult, és emelt hangon elmesélte, a fehér emberek az évszázadok során mit raboltak a rézbőrűektől. Az első percekben megrendülten hallgattam, büntudat mardosta a szívemet, ám a szónoklat oly képtelenül hosszúra nyúlt – és Incsu Csunna kiejtése oly tökéletesen volt –, hogy azt vettem észre, hogy a többiekkel együtt én is unatkozom. Átsuhant rajtam, hogy Incsu Csunna ezen a szépen formált vádbeszéden kívül egyetlen szót sem tud angolul.

A földmérők a puskáikat vagy az orrukat piszkálták, míg Mr. Bancroft, a főmérnök összeszorított állkapccsal bólogatott. A részeges Ratler azonban elvesztette a fejét: miért hallgatjuk órákon át ezt a rézbőrű kuttyát, kiáltotta. A fiatal herceg büszkesége nem bírta elviselni a sértő szavakat, Winnetou pompás teste megfeszült, és rávetette magát Ratlerre – akit egy csöppet sem sajnáltam, mert a földmérő munkát is kötelességtudás és fegyelem nélkül végezte. De Ratler csak a munkában volt rest, előkapott egy kis revolvert, és habozás nélkül rálőtt az indián hercegre.

Felsikoltottam, ám Klekih Petra odaugrott a golyó elé, hogy Winnetout védelmezze. Éreztem, hogy itt az igazi, lelki mélységet sem nélkülöző kaland, olyanféle dráma vagy lelki tusa, amelyről a mainzi egyetemen ábrándoztam, ezért megtapintottam az ingemen át a szardíniás dobozomat, amelyben a jegyzetlapokat tartottam. A két törzsfőnök kiáltása beleveszett valami kántáló, elnyújtott dalba, én ebből semmit sem értettem, de józanul odatérdeztem szegény öreghez, és miként a középiskolában tanultuk, a halántékára tettem a kezem. Lehet, hogy ezt tették volna az indiánok is, de én buzgalmamban megelőztem őket. A jóságos, önfeláldozó szív még enyhén vert, nekem semmi más dolgom nem volt, csak lekuporodnom az öregemberhez. Reméltem, hogy valami különös titkot bíz rám.

Megérzésed nem hagy cserben, nemes idegen, sóhajtott a haldokló, aki egy pillanatra felnyitotta a szemhéját. Hajnalban lelkem a német nyárfák illatát érezte, és tudtam, hogy a Gondviselés vagy a Nagy Szellem egy nemes szívű ifjút vezérel hozzám. Hát hogyan, kiáltottam, te német vagy. Igen, sóhajtott Klekih Petra, és a szívünk már azelőtt egymásra ismert, mielőtt ezt egymásról megtudtuk volna. Próbáltam megfékezni a kíváncsiságomat, hogy kifaggassam, őt miféle eszmék vezérelték Arizonába. De nem kellett nógatnom a haldoklót, miköz-

ben a földmérők bambán ácsorogtak, és az indiánok imádkoztak, a nemes szívű haldokló minden titkát rámbízta. Akadozó hangon elmondta, hogy mint frankfurti egyetemista, hogy a szegényeken segítsen, és hogy tetteivel is előmozdítsa a német egységet – részt vett a '48-as forradalmakban. De ah, mily nagy volt csalódásom a felvilágosodás eszményeiben, sóhajtotta bánatosan. Láttam, hogy a haladás nem teszi boldogabbá a szegényeket, és nem segít megismerni másokat.

Én is sóhajtottam. Közben a haldokló hazámfia beszámolt a vándorlásairól, és arról a nemes felismeréséről, amely az együgyű indiánok közt érte: az emberen csak a szeretet segít. Und, du, Karl, woher kommst du, kérdezte, mert a nemes szívű tanító haldokolva is tudta, hogy a szeretetelli érdeklődés mindenkinek jól esik. Elmeséltem, hogy családom egy mainzi orvosdinasztia, de apám letelepedett a Határvidéken, Pressburgban. Német, szlovák és magyar gyerekek között töltöttem a gyerekkoromat, de, meséltem, az volt a vágyam, hogy az egyetemi éveket szülőházamban töltssem. És teljesült is az álmom de a magyar puszták után nem bírtam a szabadság ösztökélésével, így hát nekivágtam az Újvilágnak. Bár még nem járok elől az eszmei fejlődésben, de az én családom is művelt, jó polgár-család, meséltem dicsekedve, apai nagyapám a nagy Goethe törvénytelen fia.

Ah, sóhajtott a haldokló, ezt mondják az én anyámról is. De milyen nevetséges, fiam, hogy most Goethe kalandjairól beszélgetünk. Figyeld csak a haldokló nap sugarát, mutatott ujjával előre, micsoda dicsfényt fon Winnetou köré, aki akárhány weimari kalandnál vagy német egyetemi szemeszternél többet ér. Némán bólintottam. Akárhányszor ráemeltem a tekintetem a hercegre, jól láthatam az arcán elsuhanó bánatot, amely őt gyerekkorom regényhőseihez oly hasonlatossá tette. A haldoklót most egy utolsó reszketéshullám rázta meg, és erősebben megszorította a kezemet. Rád bízom, Karl, ezt az ifjú herceget, mondta, védelmezd őt, ha én lehunyom a szemem. És a nemes szív – kimondhatatlan bánatomra – egy utolsót dobban. Az indiánusok leoldották az öreg varázsszeres zacskóját, és a nemes tekintetű Winnetou odalépett a főmérnök elé: nemcsak földrablók vagytok, sápadtarcok, hanem gyilkosok is, mondta méltósággal, bár igen gyenge kiejtéssel. A jenkik röhögni kezdtek, az egyikük odalépett Bancroft elé, és dühösen megkérdezte: meddig tűrjük még ezeknek a rézbőrű kutyáknak a fenyegetését.

Mr. Bancroft harapófogóba került. Természetesen a vasúttársaság már a legelső nap felszólította, hogy kerülje az őslakókkal való ostoba konfliktusokat, de úgy látszik, a felsőbbrendűség és az okatlan dölyf erősebb volt benne a józan meggondolásnál is. Megépítjük a vasutat, és punctum, vetette oda foghegyről az indiánoknak. Winnetou bólintott, és herceghez méltó nyugalommal kijelentette, hogy a sápadtarcoknak, ha három napon belül nem takarodnak el, lesz még okuk megbánni a döntésüket. A többit már nem értettem, mert vérfagyasztóan hangzó, rémületes indián szavak következtek.

Az Egyesült Államok kormányának megsértése miatt letartóztatom önöket, mondta Mr. Bancroft. Szarok a kormányra, és kinyalhatjátok a seggem, kiáltott a mindedig oly méltóságteljesen viselkedő Incsu Csunna. Visszavontam a felte-

vésemet az apacs főnök nyelvtudásával kapcsolatban. A földmérők rávetették magukat az indiánokra, és én könnyes szemmel láttam, hogy a nemes Winnetout is odakötözik egy fenyőfához. Majd meglátjátok, rézbőrű majmok, kinek a kormányát sértegetitek, szólt Mr. Bancroft, mi pedig holnap reggel majd eldöntjük, mi legyen ezzel a két banditával.

Rettenetes, balsejtelmű éj szállt a földmérők táborára. Én a szardíniásdobozban őrzött lapokra már összegeztem a benyomásaimat, de akárhogy igyekeztem a helyzetemet a görög ifjakkal találkozó Hüperiónéval összehasonlítani, nem leltem nyugalmat. Lehunytam a szemem, ám álmomban is hallottam a Pecos folyó zúgását, Klekih Petra utolsó sóhaját – ám nem ez, hanem az indián herceg furcsa magánya kísértett. Mintha a sötétségben az idegenségével vonzana. Ám mit tudhat Winnetou az én országomról, mit tudhat az én gondolataimról, vajon ábrándozik-e ő is az én arcomról? Mikor egy pillanatra elszenderedtem, azt álmodtam, két sötét szem szomorúan figyel a sátor résein keresztül.

Ez ébresztett-e fel, vagy a hold, a nyugtalan lelkek kísérője – nem tudhatom. Hallgattam a jenkik hortyogását, aztán késsel a kezemben kimásztam a sátorból. A telihold, mintha helyettem is szégyellné magát, gyorsan a felhők mögé bújt. De nem törődtem már a a vasúttársaság főnökéhez vagy egy iskolai rektorhoz oly hasonló ábrázatú holddal, négykézláb, nesztelenül odacsúsztam a fenyőfákhoz. Ma is azt hiszem, hogy ezen a sötét, holdtalan éjszakán Winnetou lélegzetvétele húzott magához. Vaksötét volt, én nem láthattam, hogyan kötözték Winnetout a fenyőfához. Olyan fiatal, mint én, gondoltam, és a kezem kitapogatta a koponyáját, ujjaim megérintették a rezzenetlen arcát – ám a fiú annyira nyugodt volt, hogy hirtelen eszembe jutott, talán valami csodás, lélegző szoborrá változott.

Tudtam, hogy a fa túlsó oldaláról lehetne leoldani a kezéről a szíjat, de nem parancsolhattam az ujjaimnak, amelyek reszketve elindultak lefelé a herceg hátgerincén, kitapintva a csigolyák egymásba fűzött tengeri állatkákból álló hullámozó ívét. Most kivillant a hold, láttam a herceg mozdulatlan arcélét, de ő a kötél miatt nem tudta felém fordítani a fejét. Talán azért maradt nyugodt, mert azt hitte, egy szellem vagy egy apacs harcos sietett a segítségére. Az ujjaimnak megálljt parancsoltam, és míg a holdfény a kékesfekete fürtöket simogatta, én levágtam egy tincset Winnetou hajából.

Nem maradt más dolgom, mint a fürtöt a keblembe rejteni, Incsu Csunna kötelékeit is eloldani, és a sötétség leple alatt visszaosonni a többiek sátrához. Mikor visszafeküdtem, én, a greenhorn, éreztem, nem ugyanaz az ember vagyok, mint aki hajóra szállt 1865 telén.

Teltek-múltak az évek, világnézetem és szemléletem is sokat változott, ám Winnetou hajfürtjét nyugaton való vándorlásaim alatt mindig magamnál hordtam. Bár folytattam kutatásokat a Columbia Egyetem könyvtárában, és később sokféle tanulmányt írtam az indián nyelvekről, a prérin való magányos vándorláshoz szükséges ismereteket Winnetoutól tanultam.

Hiszen ez a kékesfekete hajfürt megváltoztatta az életemet. A pueblókban ba-

rátként fogadtak az apacsok, ott állhattam a többiekkel együtt a tiszteleltre méltó filozófus, Klekih Petra sírgödre fölött. Incsu Csunna fiává fogadott, és mikor tábortűz mellett az összes szutykos varázsló elszenderült – az összes tudományával egyetemben, rendre bemutatta, hogy milyen káromkodásokat tanult a keleti parton. Jártam az erdőket, Winneou-val, és Nso Csival, Szép Nappal, a húgával, aki azért tetszett nekem, mert módfelett hasonlított a bátyjára.

Mikor részt vettem az apacsok törzsi háborújában, ráébredtem, hogy az indiánok életét nem a sokféle törzsi csetepaté, hanem csak az egység mentheti meg. Nemcsak az indián törzseket jártam egy uniós tervvel, hanem az amerikai szenátoroknak is felterjesztéseket készítettem. Téblábolva a politikusok körül, sokan megkérdezték, hogy az indiánok megismerhetők-e egyáltalán. Ez a kérdés engem is aggasztott a Winnetouval való találkozás óta, ezért azt feleltem, talán a nyelvekben rejlik a népek különbözősége. Ez a kérdés annyira foglalkoztatott, hogy tervbe vettem, ha visszatérek Európába, elméleti nyelvészetet tanulok majd a mainzi egyetemen.

Reményeimnek, az indiánok politikai egységesítésének az indián herceg, Winnetou halála vetett véget. Az a gazember, aki az apacsok kincsére vadászva kioltotta a szép Nso Csi és Incsu Csunna életét, követte Winnetout a velem való kalandokban is. Éreztem, hogy nekem kell megvédenem ezt a hallgatót és különös herceget, és míg Santer, a gazember nyomát kutattuk – ő meg a miénket – Hölderlin szép sorát mormoltam: *ahol közel a veszély, ott felmagasodik a menedék is*. Ám egyik hajnalban, a Grand Canyon sziklahasadékában sötét szárnyak suhogására ébredtünk, madarakat nem láttunk, de éreztem, hogy aznap Winnetou-ra halálos veszély leselkedik.

Egyetlen barátom átengedte fiatal életét a végzetnek, és nekem nem maradt más dolgom, minthogy a gaz Santeren bosszút álljak, és lemondjak az indiánok politikai közösségbe kovácsolásáról. Búson vetődtem el St. Louis-ba Mr. Henry-hez, atyai barátomhoz, aki mosolygós arccal, ünnepi öltözékben fogadott. Nem maradt időm beszámolni az engem sújtó gyászról, politikai reményeim megghiúsulásáról, mert az öreg elújságolta, hogy Versailles tükörtermében a poroszok kikiáltották a német egységet. Mekkora boldogság ez, Karl, zokogta a vállamra borulva a jó puskaműves, és gyászomat feledve én is átengedtem magam a mámorító örömeknek.

Szívesen viszontláttam volna nagyszerű hazámat, a hűvös fenyveseket, a német folyókat, a fenyért a Keleti-tenger partján, a rokonaimat és a mainzi egyetemet, ahol oly boldog éveket töltöttem. És mindenekelőtt szeretett hazámfiait, akik annyi férfias győzelmet arattak az utóbbi évtizedekben. Hébe-hóba eszembe jutott *kisebb* hazám, a széljárta Magyarország is, ahol gyermekéveimet töltöttem. Bár sokan megvádoltak azzal, hogy romantikus konzervatív vagyok, ám én boldogan hallottam, hogy expresszvonatok zakatolnak a rónán, hidak épülnek a Dunán, gyerekkorom legendás folyóján. Szerettem volna saját szememmel is látni ezt a sok vidám csodát, de az indiánok fájdalmas ügye nem hagyott egy szabad percet sem.

Ahogy gúnyosan emlegették az amerikai németek, ami Bismarcknak sikerült, az nem sikerülhetett Old Shatterhandnek. Soha nem voltam se morcos, se sértődős, ezért hát együtt nevettem a többiekkel, pedig tudtam, az indiánok helyzete senkit sem tölthet el elégedettséggel. A komancsok, apacsok, irokézok csak a fehérek szemében voltak egységesek – egységesen buták és részegesek –, ám én tudtam, valamiféle közös nyelv nélkül az indián egység lehetetlen. De csak a sirámok voltak közösek. Megtanultam rezzenéstelen arccal hallgatni a sérelmeiket – ám én nemcsak sértődött ember nem vagyok, a sértődöttöket sem szeretem!

Ekkor jutott eszembe a Klekih Petrával való beszélgetés és a nagy weimari géniusz a német egységesülést elősegítő legendás nagypapasága. Hiszen kevés nagy német polgárcsalád van, amely nem rendelkezik legalább egy Goethének tulajdonított árnyképpel, vagy törvénytelen fiú- vagy lánygyermekkel. Ha a nagy német polgárcsaládok számát elosztjuk Goethe tevékenységben eltöltött éveivel, akkor azt kell látnunk, hogy a nagy weimari géniusz egész életében mást sem tett, csak árnyképeket készített és gyermekeket nemzett.

Eme nemes példából kiindulva – bár életművem természetesen nem mérhető Goethehez – én is lelkiismeretesen készültem a feladatra. Az egymással viszálykodó indián törzsek csak a saját népeikből való lányokat tekintik törvényes feleségnek, így szerencsére nem kellett félrevezetnem egyik menyasszonyom szüleit sem. Feladatomat megkönnyítette, hogy bizonyos kiháló indián törzsekben már csak öregek élnek, így aztán huszonöt, különböző törzsekből demokratikusan választott feleséget kellett megajándékoznom gyerekekkel. Feleségeim Piros Virág, Kicsi Mókus, Szép Nap, Illatos Boróka, Feslő Ibolya, Kis Halacska, Vadszilva, Madár-csivitelés, Arany Felhő, Édes Álom, Fehér Felhő, Árva Bárány, Piros Alma, Susogó Lomb, Kis Halacska, Édes Álom, Kisfarkas, Vadvirág, Menekülő Gyík, Kék Kő, Sárga Szirom, Könnyű Álom, Szarvasgida, Kígyószem és Boldog Ébredés voltak. Tudom, hogy a nagy Goethe elsősorban Összes Műveivel és a róla koholt legendákkal mozdította elő a német egységet, azt az egységet, amely aztán Versailles tükörtermében valóság lett. De az én tanulmányaimat és regényeim nem az indiánok olvasták, ezért nekem, Goethe szellemi unokájának kevésbé szellemi módszerekhez kellett folyamodnom.

Mondanom sem kell, tevékenységemben nem a paráználkodás vágya, hanem a politikai egyezésítés szándéka vezetett. Többnyire az „Indián Kultúráért” elnevezésű centrumban tartózkodtam, de Medveölömmel a vállamon gyakran útra keltem, hogy előadásokat tartsak az amerikai egyetemen, vagy felkeressem a gyermekeimet. Tevékeny optimizmusomnak, szorgos munkálkodásomnak hála akadt némi gyümölcse: áramellátás és államilag támogatott munkahelyek a rezervátumokban, egyetemi ösztöndíjak és negyvenegy *egységes* kisgyerek. Tudtam, hogy az irodalmi művek örök, változatlan formában léteznek – Goethe halála után a *Fauston* senki változtathat egy vesszőt sem –, de ez az állandóság nem mondható el az emberi reprodukcióról. Egyik fiam hajóskapitány lett, és hallani sem akart többé az indiánokról, a másik a Columbia Egyetem nyelvésze, aki kinevezését is sastollban, indián díszben vette át az egyetem rektorától, de egy dollárral sem

járult hozzá az indián gyerekek angol oktatásához. Több fiam is alkoholista lett, és megvető megjegyzésekkel kísérté tevékenységemet, de a gyermekeim és azok rokonai, unokatestvérei között mégiscsak kialakult egy közösségéért felelősséget érző generáció.

Ám legkedvesebb gyermekem nem egy híres aktivista, hanem Kisfarkastól született lányom, Széncinege volt. Róla semmi emlékezeteset nem tudtam a gyermekeimről vezetett nyilvántartásba feljegyezni: szerény volt, elgondolkodó, és fiatalon hozzáment egy indián nyakláncokkal kereskedő komancshoz. De Széncinege volt az egyetlen, akivel Winnetou halála után hosszan beszélgethettem a nyelvek és az állatok természetéről, a napfelkeltéről és a magányosságról.

Az ő kései gyermeke volt Piros Felhő, ez a virgonc és eleven kislány, aki már hétévesen különös tehetséget árult el a matematikához. Lehet, hogy nem is árult el különösebb tehetséget, csak Piros Felhő és én szerettünk egymás kedvében járni. Én is jól szórakoztam, mert visszaidézvén a pressburgi líceumban tanultakat, megkészt Püthagorasz módjára kavicsokkal mutattam be, mi az, amire még emlékszem az euklideszi geometriáról. A kislány – talán anyanyelve miatt – egészen másként gondolkodott az igazságról és a bizonyosságról, ám én olyan tehetségesnek és elbűvölőnek találtam, hogy úgy határoztam, hogy Piros Felhőt Németországban iskoláztatom.

Nincs is józan ember, aki kételkedne abban, hogy a német iskolák a legkülönbek. Piros Felhő is ebben reménykedett, és csak annyit kérdezett, hogy a német gyerekek lóháton járnak-e iskolába. Azt feleltem, nem valószínű, de majd remekül fogja magát érezni a német unokatestvéreivel. Európai utamat az is időszzerűvé tette, hogy egy magamnál rátermettebb fiatal irokézt találtam az Indián Centrum vezetésére, és európai olvasóim – akik rengeteg legendát terjesztettek rólam – fényes előadókörutatót szerveztek a német egyetemeken.

Piros Felhő csinos, fehérre cserzett bőrű ruhában, én a kiszolgált Medveölőmet a vállamra akasztva büszkén léptünk a New Yorkból induló Germániára. Unokám nagy sikert aratott a fedélzeten a tolldíszével, míg én magamról ezt nem mondhattam el. 1913-at írtunk, a Strasbourgba tartó franciák egész nap a német kultúra aljasságával és hitványságával traktáltak, a németek pedig egyetlen dologra voltak kíváncsiak, hogy Lindbergh-et, a nagy német repülőt amerikai elnökké választják-e, és mikor vetünk véget a művelt világban az angolszász befolyásnak. Piros Felhőt is csak néhány napig szórakoztatta, hogy az I. osztályú étteremben kiskanállal eheti a halat, engem azonban – aki világleletemben jó német voltam – egyre több balsejtelem gyötört. Azt tanácsoltam unokámnak, hogy Németország helyett először gyerekkorom színhelyét, Pressburgot keressük föl. Piros Felhő, akit már elkedvetlenített a sok udvariassági rendszabály a hajón, engedelmesen bólogatott.

Pressburgot Pozsonynak nevezték régi, gyerekkori játszótársaim is. Sétálgattam a Duna-parton a város igen idős, német származású polgármesterével, és azt kérdezgettem, hogyan lehetséges, hogy már törve beszéli a németet. Wilhelm elmondta, hogy családja régi jó, német polgárcsalád, édesanyja – ezt csak négy-

szemközt árulja el – a nagy Goethe törvénytelen lányunokája, de meg kell értenem, eljött a nagy nemzetállamok kora. Én ezt nem nagyon értettem, de Piros Felhővel kivettem a részemet a személyemet övező ünneplésben. Mint az egyik legjelentősebb magyar utazónak, másnap a budai várban tiszteletemre fogadást adtak. Tudomásomra hozták, hogy lelkes magyar olvasók egy sereg „Jó csikóshoz” vagy „A három betyárhoz” címzett alföldi csárdát átkereszteltek az „Old Shatterhand” névre. Csak Piros Felhő hozott zavarba. Unokám, akit a magyarok teletömtek édességekkel, ő akit a fogadásokon főúri hölgyek dédelgettek, egyszer a vonatablakból megpillantotta a summásokat, és megkérdezte: minek mentél el innen, nagypapa, hiszen itt is találhattál volna szegényeket.

Így hát valami fura zavarral készültem Németországba, ahol nyilván minden megváltozott azóta, hogy ott jártam. Mielőtt Mainzba érkeztünk volna, az unokatestvéremhez, megálltunk, hogy az etnographia és a nyelvészet összefüggéseiről megtartsak egy előadást Münchenben. Nagy ünneplésben részesítettek, ám furcsának találtam, hogy a német fiatalok – akik jóval izgágábbak és erőszakosabbak voltak, mint ahogy emlékeztem rájuk – csak a Deutschentum indiánokra tett hatásáról akartak hallani. A fiatal németek egyébként igen fura dolgokat képzeltek a „vadakról”: lányunokámat az egyik müncheni fényképész ágyékkötőben, egy kitömött majom társaságában akarta lefényképezni.

Piros Felhő ráborította a kiváló Kleber und Kleber úrra az állványos fényképezőgépet, és ilyen és ehhez hasonló kellemetlen kalandok miatt alig vártam, hogy megérkezzünk Mainzba, az unokatestvéreimhez. Az unokaöcsém, Ludwig és Bertie vezették a pályaudvaron az érkezésem hírére összesereglett tömeget. Megropogtattam unokaöcsém hátát, és aztán a fényűző családi vacsoránál megemléltettem, hogy náluk hagynám Piros Felhőt, hogy a kiváló német iskolákban módszeres oktatásban részesüljön. Egy pillanatig csend lett, aztán Bertie öcsém felesége, a szép Trude megvonta a vállát. Na persze, Karl bácsi, mondta, mi mindent megteszünk, noha egyetlen dolgot lehet a kislány javára írni, hogy nem zsidó legalább. Elsápadtam, ám Bertie őszintén elmagyarázta, a nemzetállamok kora jött el, egy ilyen kis vakarcs – bár nagyon mulatságos kislány – útjában áll a nemzet egységesülésének. Én nem tudtam mit válaszolni, némán kivártam a desszertet, és Piros Felhőt kézen fogva kíséltam unokaöcsém otthonából.

De nem hagytam el rögtön ezt az oly idegenné lett Németországot, mert a düsseldorfi városi tanács jóvoltából lehetőség nyílt egy néprajzi múzeum felállítására. Meghívtak, hogy később Lyonban tanítsak, ám mindaz alapján, amit a hajón tapasztaltam, úgy ítélt meg, a franciák sem jobbak, ahogy a németek sem jobbak – kár is annyit utazgatni Európában. Majd szeptemberben elindulunk Amerikába, ígértem Piros Felhőnek, aki néhány hónap alatt ragyogóan megtanult németül a düsseldorfi gyerekektől. De nehezen készülődtem rá én magam is az utazásra. És hajnalonként furcsa rémálmok gyötörtek: újra és újra átéltem, hogy holdtalan éjszaka, a magas fűben négykézláb kúszva azt a fenyőfát keresem, ahova Winnetout megkötözték, de közben egyre biztosabban tudom, hogy senkit sem találok életben. És a rét a Pecos folyó mellett egy szempillantás

alatt átváltozott pitypangos német mezővé. Nincs már tennivalóm, gondoltam, elnehezített a kor, már nem tudom egyedül cipelni se a Medveölömet, se a magányosságot. Gyakran naphosszat ültem Piros Felhővel a térdemen az ablak előtt, és míg melankolikusan felolvastam ifjúkorom nagy történeteiből, Anselmus diák kalandjairól, vagy Schlemil Péter vándorlásáról, hallgattuk a düsseldorfi esőt.

Ám végre elérkezett a *nap*. A hamburgi gyorsan az utasok arról beszéltek, hogy csak „percek kérdése”, hogy a császár a szarajevói merénylet után hadat üzenjen az oroszoknak. Mert a világnak szüksége van egy tisztító háborúra, magyarázták a szemközti üléseken a terebélyes háziasszonyok. De nem is magyarázhattak sokáig, mert amíg mi a vonaton robogtunk, a hadüzenet megtörtént, és Hamburg előtt mindannyiunkat kiharcolták a vonatról. Kellenek a sínek a csapatszállító vonatoknak, világosított fel mindenkit egy jóképű vasúti tiszt, aki úgy bámult rám és lányunokámra, mint két idejétmúlt maskarára. Ragyogó idő volt, Piros Felhő vidáman ugrándozott a napsütötte állomáson, de én ugyanazoknak a szárnyaknak a sötét suhogást hallottam, mint Winnetou halálakor. A lelkemet is odaadtam volna, ha beszélhetek vele, vagy tőle tanácsot kapok. Mindenesetre elindultunk szállást keresni. Aztán napokig csak vicceket meséltünk egymásnak egy kisvárosi szállodában, mire jött a hír, hogy folytathatjuk az utunkat. Feltétlenül vissza akartam vinni Piros Felhőt az anyjához, ezért imádkoztam, de egy néhány napos inszalaggyulladás tartóztatott minket a szállodában.

De végre valahára ott álltunk a szemerkélő esőben a hamburgi mólón. Kézen fogtam Piros Felhőt, és vigasztalgtam, hogy egyetlen búcsú sem örök, később is levelezhet a düsseldorfi pajtásaival és a szállodásnő kislányával. Ám olyan szomorú és levert voltam, hogy Piros Felhőt ez sem nyugtathatta meg. A „szeretet” szóra gondoltam, a *Liebére*, amiről Klekih Petra is mesélt, és ami egyszerre jelenthet szeretetet és szerelmet. Most nem volt sötét, nem is álmodtam, de láttam magamat, ahogy négykézláb kúszva egyetlen barátomat keresem a magas fűben. Még szerencse, hogy Piros Felhő erősen szorította a kezemet.

Igy várakoztunk órákon át a szokatlanul csendes, emberektől elhagyatott kikötőben. Egyszer csak egy tiszt lépett hozzánk, gunyorosan végigmérte a Medveölömet, gunyorosan végigmérte lányunokámat, és elmagyarázta, hogy a háború idején Németországot csak katonai engedéllyel hagyhatjuk el. Hogyan, dadogtam, ez hogyan lehetséges. A tiszt megvonta a vállát, aztán hozzátette: az utolsó szabad hajó tegnap elhagyta a kikötőt. Tessék csak, bácsi, hazasétálni ezzel a kislánnyal.

– *Nem tartjátok csudálatosnak, barátaim – kérdezte Elisea, mikor a Hang váratlanul elhallgatott – hogy a szerelem Old Shatterhand, a nagy népboldogító vadász történetének egyetlen tanulsága. A többiek nevettek és élcelődtek a szép indián hercegen, ám Haller professzor átvette a szót. – Az egyetlen politikailag korrekt megoldás a szerelem. Hiába tereljük össze egyetlen körtáncba különböző nemzetiségeket, mondjuk a Határvidék népeit, magyarokat, románokat, németeket, szlovákokat vegyesen. Hiába fújnak politikai szólamokat, hiába skandálják, „hogy minden ember testvér”,*

hiába tartják kezükben nemzeti jelképeiket – bocskort, füstölt csülköt, karikás ostort – miközben engedelmesen vigyorognak, alig várják, hogy aki eltéveszt egy hangot, annak bombát dugjanak a feneké alá. Csak a szerelem az, ami képessé tesz arra, hogy különleges, bonyolult, egy nem minden tekintetben leigázható lényt lássunk a másikkban. – A firenzeiek nevettek, Haller professzor pedig a beszédbe belemelegedve fejtegetni kezdte, hogy a Határvidék tudósai eddig úgy vélték, nem egy pozsonyi polgárfiú, hanem egy magyar arisztokrata rejtőzik Old Satterhand maszkja mögött...

– Ennyi elég is, professore – szolt közbe Filostrato – mi elhisszük, hogyha ez az Amerikában járt német vadász nem a szerelemtől beszélne, akkor mi egyetlen szavát sem értenénk. – De most halljuk a következő történetet – szolt Fiammetta.

Wolfgang Nickel: Illusztráció IL / Die Sibylle (2000; rézkarc, papír; 700×500 mm)

Podmaniczky Szilárd

Vak

Ma adtam a vak zenésznek
régóta készülök rá
kerestem a múltó szimpátiát

Alacsony tiszta megfésült ember
a szemét nem nyitogatja
szájában zeng a halk harmónia

Szőrmebélű tálkalap a földön
nem kopog a fém nincs adat
végén derül fényre a nap

Nem köszöni meg se rezdül
nem kell hogy lelkiismerettel adj
s nem kell a szimpátia magadra hagy

Bontás

Feleségem ír a gépen
hallgatom a billentyűk zaját
bort iszom a széken ülve
cintányéros dzsessz a rádión

a számnak hirtelen vége
keze is megáll és lóg
mintha zavarná a csend a hallgatás
ablakon át keresi a lebukó napot

kávés és régi cigik illatát érzem
a fotelben déli ingem
narancsos karja lóg
a szekrényben elzárva szikkad a kék nadrág

minden este meg kell halni
hogy újraszülessen a képzelet
holnap a fény vörös és meleg
üres szavai

Kumbhaka

A kül-
világ
sem sze-
retet-
tel, sem
megbe-
csülés-
sel nem
támo-
gat. Vá-
kuum-
ban kell
produ-
kálnom
művé-
szetem,
a lé-
legzet-
vissza-
tartást.

Fecske Csaba

Minty a pint

– felnőttversek –

Láthatás

apa várj átmegyek a
másik oldalamra hogy
jobban lássalak

Fej a sapkában

hideg van odakint
fejembe teszem a sapkát
mondja nagyapa
pedig látom nem is a sapka
van a fejében
hanem a feje van a sapkában
a meleg füles sapkában
nagyapa ősz feje

Szomszéd

kár hogy a szomszéd
a szomszédban lakik
de még nagyobb baj
hogy én is a szomszédja vagyok
annak az undok szomszédnak

Ha Laurával beszélgetek

ha Laurával beszélgetek
izzad a tenyerem
és kiszárad a torkom
és olyan hülyén hangzik
minden amit mondok
ezért inkább egy szót se szólok
ha Laurával beszélgetek

Egyszer majd

elkolompolnak az évek
egyszer én is felnőtt leszek
mint ősszel a költöző madár
ki tudja hová elmegyek
fölérem a kilincset nagy leszek
te akkor már kicsikét öreg
hajad fehér szemed kék
mint a megrepedt üveg

Cserneki József: Praktikus bicikli (2005; vegyes technika, merített papír; 65×62 cm)

Becsy András

Széljegyzetek (W. Shakespeare úrnak tisztelettel)

a Szentivánéji álomhoz

Varázsszőnyeg

Az erdő lassan fészket tákol,
s mire fáradtan kitalálnak
a lombok labirintusából
az apróbb aláhulló ágak,
bágyadt zenészeit leinti,
s a végleg elnyűtt maskaráját
a hegy lankáira teríti,
hol látni még a fény apályát,
majd felnyög, és a völgybe ásít.
Kinyújtózik lustán az öreg
tölgyek között a gyöngye pázsit,
s amíg a fák tövén a kába
faunok álmaikba zárva
némán nimfák ölébe dőlnek,
szatírok és tündérek tánca
felhő-él vágta varázsszőnyeg
kis rojtjait tapossa láncba,
hogy majd bolygókat hagyva hátra
vágassanak az éjszakába
az égbolt ékeként a szörnyek.

a Vízkereszthez

Amit akarok

Nyakig gombolt ingű felhők elől
bújnék behúzott függönyöd mögé,
s kapaszkodnék testedre egyre föl,
mint zsenge szőlőkacs sodrony köré,

s hiába húzna mélyből-nőtt azúr,
ereszteném úgy körmeim beléd,

mint vízesésnek zöldje gyökerét
síkos kövek közébe támaszul,

s hallgatnám bőröd összes pórusán,
miként lélegzik minden mozdulat,
de már félek levetni álruhám,
min jó, ha van, ki legalább mulat,

helyetted jussom csak a színjáték,
mely átok, s egyben egy nagy ajándék.

a Sok hűhóhoz

Baltazár dala (M.D.-nek köszönettel)

Kisasszonyok, csak körbe-körbe,
a kedvetek ma le ne törje
ragály-korunk, miben a járvány
a gáncs, a hitszegés, az ármány
(melyeknek pengeéle osztja,
kié legyen a bor, s az ostya).

Kacagjatok, ha kérőt láttok,
hiszen a lovagok kalmárok,
szentül hiszik, hogy trónjuk végül
a szívetek csücskére épül,
ám esküjük hiába gazdag,
ha mégis szegények maradnak

a szerelemben. – De most táncra!
Vigyétek őket maszkabálba,
öltözzetek fel ostobának,
ámuljatok, ha szalutálnak
a tükreikben a királynak,
de meg ne értsék, amit látnak:

hogy ez az asszonyok játéka,
hol éppen a férfi a préda!

Újházy László

Hullámozás

Mentőcsónakban élünk.
Lábnymok játékhajói
süllyednek körülöttünk.
Félünk:
nem lát partot,
jó vizet reményünk.

Holdas asszonyomat
látja csak éppen,
amint átmegy
sok szegénységen,
vereségen
értem.

Felülről láttam nyolcvankilencben

Asszonyom alszik.
Álmában a rétek-erdők
őszkaszálta aranya jár.

Alszanak a lányaim is.
A legnagyobb lefutja
épp a világbajnokot.

A középső álma színes,
cifra palotában él,
de sose sikerül lerajzolnia.

A legkisebb a zenében él,
lepkeszárnyon viszik a dallamok,
tündéri térben lubickolhat.

Alszom én is, de álmomban
a katakombák freskói
véresek.

Alszunk. Az órák járnak,
mint a fáradhatatlan betörők,
álmainkba belekalapálnak.

Alszunk. De álmodunk is ám!
Az elporladt szárnyékok körül
farkasok ólálkodnak.

Közeledés

tornyok közé leszáll az éj
fel a fél karéj kenyér
sárgul a lámpák ablaka
harmatcseppben a távoli csillag
s rezeg egy félénk kis levél –
gyerekünk születik majd

várakozás a pici ruhákban –
az ablakok sarka is vár
mint ő az anyában

várakozás a találkozásra

nem érett még a pillanat
csillagok sejtek izzanak
halk közeledésben

✱

a reggel oly verőfényes
felhőtlen ragyog –
a testvérek szaladgálnak
meg babáznak –
ezüstnyárok fényben áznak

minden oly világos:
tornyok közé leszáll az éj
sárgul a lámpák ablaka
csillagok sejtek izzanak
s rezeg egy félénk kis levél –

nem érett még a pillanat

Magyar László András

Démonok

A démonokról nem sok tudható. Egyesek úgy vélik, nem is léteznek, míg például *Epiktétosz* szerint „istenekkel és démonokkal van tele minden”. *Platón* vagy *Apuleius* daimonionja még csak nem is „külső erő”, inkább egyéni kísértő-szellem, szinte az emberi psziché része, esetleg az érzelmek, késztetések és gondolatok megjelenítője. *Plutarkhosz*, *Plótinosz*, vagy *Porphüriosz* számára viszont a démonok közvetítő lények, akik önálló akarattal, léttel rendelkeznek, és valahol az isteni és emberi világ között tanyáznak. Ezek a lények azonban nem eleve jók vagy rosszak, hiszen adott esetben kiengesztelhetők, megfelelő mágikus cselekményekkel, áldozatokkal lekenyerezhetők és javunkra fordíthatók.

A kereszténység megjelenésével az európai démonhit alapvetően megváltozott. *Szent Ágoston* és *Origenész* idejétől a világra – talán gnosztikus-manicheus, vagy platonikus hatásra – bizonyos kettősség jellemző. A keresztény kozmosz ugyanis nem egyéb, mint a jó és a rossz küzdelmének színtere, ahol – az egyházatyák véleménye szerint – a démonok a Gonosz oldalán állnak, a Gonosz Birodalmának csatlósai, sőt gyakorlatilag azonosak is a Sátánnal és ördögeivel. Az ördög és a démon képzetének keveredése is nagyjából az 5. századtól figyelhető meg, noha a démon és a Sátán azonosságára néhol már az *Újszövetség* is utal (Márk 3.22-26.). Ugyanakkor az Egyház – a manicheusokkal való vitái következtében – azt is hangsúlyozta, hogy a Megváltás óta a Sátán hatalma e világ fölött csak látszólagos, nem valóságos, vagyis a démonoknak valójában csak az emberi psziché felett van hatalmuk (Máté.12.28).

A jó vagy gonosz *daimonionok* megkülönböztetésének képessége (*separatio spirituum*) kezdetben kegyelmi adománynak számított, az idők folyamán azonban – elsősorban *Origenész* hatására – egyre inkább elterjedt a vélemény, amely szerint az effajta képesség az etikus, hívő élettel kiérdemelt szellemi zavartalanság, a tiszta akarat eredménye, tehát nem külső, hanem belső, lelki-szellemi jelenségről van szó. A démonok tehát lassanként külső hatalmukból belső szenvedélyekké lényegültek. Mi is így tekintünk rájuk.

* * *

Júlia és a nála kilenc évvel idősebb Ferenc huszonkét esztendeje élt boldog házasságban. Négy jól sikerült gyermekük született, anyagi gondok – hála Ferenc tehetségének és üzleti érzékének – sosem tették próbára kapcsolatukat, életük, néhány közeli rokonuk halálától és kisebb betegségektől eltekintve, baj nélkül, csöndesen csordogált medrében. Ha késő este Ferenc, befejezve a munkát, eloltotta íróasztalán a lámpát, legalább hetente kétszer – általában szerdán és szombaton – bizonyos lehetett benne, hogy Júlia készséges, meleg öle türelmesen várja megbízható gerjedelmét a hitvesi ágyban. Ferencet munkája és karrierje oly-

annyira lekötötte, hogy e készséges, meleg ölon kívül soha nem is vágyott egyéb ölekre, vagy ha vágyott is, fegyelmezetten utasította el képzeletének szégyenletes kilengéseit.

Ám, amint Horatius oly találóan mondta, „nihil est ab omni parte beatum” – semmi sem minden ízében tökéletes. E mintaszerű házasság huszonkettedik évében ugyanis Ferenc tervező irodája fontos megbízást kapott egy neves, francia cégtől, és a nagymennyiségű elvégzendő munka új alkalmazottak felvételét tette szükségessé. A fiatal mérnökök egyike sem okozott csalódást – kora reggeltől késő estig a számítógép előtt görnyedtek, feladataikat pontosan és ötletesen oldották meg, sőt fizetésükkel is elégedettnek tűntek.

Hónapok múltán, mikor a vállalat a teljes tervdokumentációt elkészítette, és átadta a megrendelőnek, Ferenc kisebb ünnepséget szervezett egy dunai sétahajón. Ferenc, szokása ellenére, ezen a szép nyári estén kissé becsípett, sőt egy kubai szivart is elszívott, holott a dohányzásról már egyetemista korában, erős akaratának köszönhetően, végleg leszokott. Talán a pezsgő és a szivar zamatos mámora borította Ferenc elméjében föl a rendet, és készítette olyan cselekedetekre, amelyekre senki, ő maga sem számított.

Csilla, az új, fiatal munkatársak egyike, nemcsak szakmai felkészültségével, szellemes megoldásaival, szorgalmával, hanem bájos külsejével is felkelte, a nála több mint harminc évvel idősebb Ferenc figyelmét. Pedig a sportos testalkatú, rövid, sötétbarna hajú, világoskék szemű lány sosem viselkedett kihívóan. Egyszerűen öltözködött, kosztümöket és szolid blúzokat viselt, ékszert, apró fülbevalóin kívül soha, alig láthatóan sminkelte magát, és kizárólag szakmai kérdéseket tett föl bársonyos, alt hangján, miközben karját védekezőn fonta feszes melle elé, és őszinte tekintetét várakozón függesztette az idők során egyre zavartabban felelgető Ferenc arcára. Ferenc rémülten, egyúttal valamiféle vad örömmel vette észre, hogy mind gyakrabban ellenőrzi a lány tevékenységét, s hajol látszólagos közönnyel karcsú nyaka fölé, miközben indokolatlanul nagyokat szírpant Csilla tarkójának szívdobogató illatából. Ferenc, aki gyermekkorától kínos önkritikával szemlélte önmagát, undorral regisztrálta, hogy hangja, ha a lánnyal beszél mézesházassá, természetellenessé válik, szája széle önkénytelen, fertelmes farkas-mosolyra húzódik, és hogy a nyál, Csilla közelségétől, mint valamilyen ínycsiklandó édesség látványától, meggyűlik szájában. Most azonban, a nyáresti pezsgő- és szivarmámor hatására, gátlásai és félelmei elenyésztek, sikeresnek, tekintélyesnek és vonzónak érezte önnön személyét. Ordas farkasként cserkészte be a lányt, ragadozó türelemmel várta ki, míg egyedül marad, majd a hajókorlát-ra könyöklő s a vizet szemlélgető közelébe sompolygott, és nagy, szőrös, karmos kezét Csilla gömbölyded vállára helyezte.

Ferenc ötvenöt éves volt ekkor, magas, enyhén pocakos, kissé táskás szemű és csapott állú, de fess férfi, aki BMW-vel, jól szabott öltönyökkel, divatos ingekkel-nyakkendővel és vaskos marhabőr pénztárcával pótolta mindazt, amivel e pótlékokért az elmúlt évek során fizetnie kellett. Alsó fogsorának művi volta, ki-kiújuló végbélfekélye, állandó reflux-bántalma és kissé magas koleszterin-szintje kívülről egyáltalán nem látszott rajta. Ősz halántékát hatalom- és pénzillat lengte

körül, szakmai tekintélye, tervezői és üzletemberi híre-neve kikezdehetetlennek számított. A sötét és megmagyarázhatatlan félelmekről pedig, amelyek az utóbbi időben gyötörték, senkinek, soha nem beszélt.

Csilla az átmenetileg farkassá változott Ferenc sétahajón tett szerelmi vallo-másától először határozottan megrémült, ám ahogy telt-múlt az idő, egyre izga-tóbbnak találta a férfi közelségét, futó, forró érintéseit, ijedt, bátortalan, zavaros, olykor pedig hisztérikusan nyílt ajánlatait. Csilla kiskora óta vonzódott az idő-sebb férfiakhoz. Négy éves volt, mikor apját elvesztette, s azóta titkon mindig vágyott egy erős, tekintélyes férfiú hódolatára – hisz vele egykorú partnereit se-hogy sem tudta komolyan venni, csak játszótársnak használgatta őket. Éber és valódi álmaiban azonban mindig idősebb, ősz halántékú férfiakkal, tanárokkal, orvosokkal, tisztekkel kéjelgett, sőt olykor fiatal szeretői ölelését is effajta képzel-gésekkel tette élvezetesebbé. Másrészt viszont, ahogyan az a nőknél igen gyakran előfordul, Ferenc iránt ébredező vonzalmát észérvek is támogatták. Jól tudta, hogy főnöke befolyása, segítsége beláthatatlan távlatokat nyithat számára a terve-zőmérnöki pályán, és ezek a gondolatok, noha maga előtt is szégyellte és letagad-ta őket, még magasabbra szították kislánykorában fölparázslott vágyának lángjait.

Voltaképpen meglepő, hogy ilyen körülmények közt Ferenc és Csilla szerelme milyen sokáig nem teljesedett be. A hosszú hónapokig tartó halogatás oka részint Ferenc gátlásaiban, részint pedig Csilla zavarában rejlett. Csilla, akármilyen erő-vel taszították is titkos vágyai és még titkosabb észérvei Ferenc karjaiba, valójá-ban idegenkedett ettől a viszonytól. Alapjában véve tisztességes nő volt, undoro-dott volna a házasság-bontó szerető megalázó szerepétől, meg aztán, ne tagadjuk, kissé félt is a férfival való testi kapcsolattól. Álmainak összes halántékú úriemberei ugyanis sosem bizonyultak rossz szagúnak, petyhüdtnek, pókhasúnak vagy vissz-eresnek. Jóllehet Csilla eddig még sosem feküdt le idős férfival, ám intelligens nő lévén sejtette, hogy az ilyesfajta együttléteknek gyakran bizonyos kellemetlen mellézköngéi is lehetnek, és hogy egy idősebb emberbe sokkal könnyebb belesze-retni, mint testi valójával tartós szerelemben élni. Csilla kétértelmű kívánságok-kal terhes szorongása tehát halogatást eredményezett, amely azonban, furcsa-mód, Ferenc számára sem volt ellenszenves.

Hiszen Ferenc szintén zavarban volt, és félt. Rettegett az új, békés életét felbo-rító érzelmektől, a gyakorlati problémáktól – hol, mikor, hogyan szervezze meg együttléteiket, s mi lesz „aztán” – rettegett a lebukástól és felesége joggal vádló lényétől, az árulás mocskától, a hazudozás kisztílú csapdától, attól, hogy reggeli borotválkozása közben többé nem tekinthet magára jóleső elégedettséggel. Ám mindeme szorongás eltörpült egy másfajta, alantas félelem kínja mellett, Ferenc ugyanis legjobban magától a szeretkezéstől tartott. Noha nem volt impotens, hímvesszeje az utóbbi időben egyre nehezebben merevedett meg, s egyre könnyeb-ben ernyed el a legváratlanabb okok, vagy zavaró körülmények hatására. Mi lesz, ha a döntő pillanatban csődöt mond? Júlia az effajta malőröket szeretettteljes türelemmel és meghitt, biztonságos vigasz-szavakkal, kipróbált és többnyire si-keres fogásokkal tudta orvosolni, ám mi történhet, ha Csilla másképpen reagál?

Kineveti vagy kicsúfolja. Esetleg elmeséli az esetet a többieknek? Nem – rázta meg Ferenc a fejét – Csilla ilyesmire nem képes. Ám a félelem úgy lapult zsigerei mélyén, mint egy zsíros, öreg patkány a farakás alatt. Ferenc tehát ezért halogatta a nagy pillanatot, noha a szerelem örvénye egyre mélyebbre nyelte, egyre dühödtebben vágyott Csilla combja közé, a megváltó-megfiatalító varázslatba, s egyre kevésbé volt már ura önmagának.

Így jött el az ősz. Ferenc meghívást kapott a Nemzetközi Építész Társaság amszterdami kongresszusára. Mivel eddig minden kongresszusra magával vitte Júliát, most sem tehetett másként, noha fejében – örült módon – megfordult a gondolat, hogy ezúttal Csillával utazik el. Értelmének fékjai azonban még – ha csikorogva is – működtek, így hát a csodálatos amszterdami utat ismét feleségével kettesben tette meg. Házaséletük e külföldi kirándulások idején, gyermektelen, dologtalan magányukban, mindig új lendületet kapott, megtört a szerdászombat éjek únt ritmusa, s úgy tűnt számukra, minden régi fényében ragyog. Ezúttal is hosszasan sétálgattak kéz a kézben a festői csatornák partján, múzeumokat látogattak, és meghitt, hitvesi biztonságukban jókat ettek-ittak a barátságos, füstölő-illatú kisvendéglőkben. Csak az utolsó napon kaptak kissé össze, mert Ferenc – ki tudja miért – kijelentette: minden munkatársának ajándékot, valami apróságot szeretne venni. Júlia először mosolyogva utasította el az ötletet, ám mikor Ferenc makacsul ragaszkodott elképzeléséhez, idegesen letorkolta férjét. Ferenc nem vitatkozott, megvonta a vállát, de arca elsötétült, este pedig feltűnően hamar lefeküdt aludni. Úgy látszott, a dolog evvel el is intéződött. Békében érkeztek haza FERIHEGYRE.

Otthon azonban Ferencet telefonon hívták, és szinte azonnal a munkahelyére kellett sietnie, így Júliára hárult a kipakolás terhes kötelessége. Döbbenet fedezte föl, hogy férje, megállapodásuk ellenére, mégis nagy szatyor ajándékot szerzett be. A sok bővli közt akadt egy elegáns, világoskék, női pulóver is. Mikor éjjel az ágyban Júlia, mintegy mellékesen, szóvá tette felfedezését, Ferenc csak vállalt vont, és azt állította, hogy a pulóvert egy second-hand-shop-ban szerezte be, filléreért, de ha Júlia akarja, megtarthatja. Júlia természetesen lemondott a soron kívüli ajándékról, ám az esetről sehogy sem tudott többé elfeledkezni.

Még ugyanazon az őszön a hazai építészek rendszeres, gallyatetői találkozója is sor került. Erre a találkozóra Ferenc, természetesen Júlián kívül, több munkatársát, köztük véletlenül Csillát is elvitte: hadd szerezenek tapasztalatokat, építhessenek ki hasznos ismeretsegeket. Ferenc a találkozó idején igen furcsán viselkedett, szokásától eltérően nagy hangon viccelődött, bohóckodott, táncolt, sőt egy kispályás focimeccsen is részt vett, egyszóval különösen, szinte kamasz módjára produkálta magát, amivel nemcsak régi ismerőseit, hanem feleségét is erősen meghökkentette.

Egy délután négyesben indultak sétálni a közeli erdőbe. A házaspár Csilla és egy fiatal mérnök, Zoli, társaságában vágott neki a lejtőnek. Ferenc egy-kettőre Csilla mellé ügyeskedte magát, és mivel mindketten jól kiléptek, hamarosan jelentős előnyre tettek szert, míg Júlia a lassú és unalmas mérnököcskével hátul ballagott. Zoli, a testes, puhány úrifíú, kizárólag szakmai problémákról és pénz-

ügyekről társalgott, az élet egyéb kérdései és szépségei nyilvánvalóan hidegen hagyták. Júlia megadóan bólogatott ésszerű, ám teljességgel érdektelen fejtegetéseire, miközben az előtte haladó párt méregette. Ferenc hirtelen átkarolta Csilla vállát, és mosolyogva a fülébe suttogott valamit, majd tánc lépésben pörgött vele egyet. Júlia majd szétpattant a dühtől, meggyorsította lépteit és pár perc múltán sikerült is megközelítenie a víg párocskát.

– Nem zavarok? – kérdezte tőle telhető legkellemetlenebb hangján. De férje egyáltalán nem jött zavarba.

– Dehogy is! Már éppen hiányoltunk. – Júlia szívét keserűség öntötte el, úgy érezte, férje csúfot űz belőle. Ám Ferenc boldogságát őszintén szerette volna feleségével is megosztani. – Gyere csak ide mellém Boci – intett mosolyogva. – Így ni, öreg csont. – Azzal mindkettejüket átölelte, baljával Júliát, jobbajával Csillát, és kipirult arccal, láthatóan boldogan vonult tovább két asszonyával, miközben valami ostobaságot magyarázott az itteni hegyek keletkezéséről. Júlia reszketett az undortól és a megaláztatástól. Dühödten rázta le magáról férje karját – aki mindebből semmit nem vett észre – és szándékosan hátra maradt, mintha növényeket nézegetne. Addig várt, amíg Ferencék el nem tűntek szeme elől, majd faképnél hagyva a tanácstalan Zolit, sebzett szívvel hazafutott és lefeküdt az ágyra. Feküdt, feküdt némán, és forttyogott a dühtől.

Ferenc csak másfél órával később ért vissza a szállodába. Arca fénylett az örömtől, haja erdőszagot árasztott. Ártatlan hangon kérdezte:

– Hát te, Boci, hová lettél? Azt hittük, megevett egy vaddisznó.

– Csak szeretted volna – suttogta sértetten Júlia, a párnába fúrva arcát.

– Mi van, te etted meg a disznót? – viccelődött Ferenc, de hangján érződött a riadtság. Megérintette felesége vállát.

– Hagyjál – rándult hátra Júlia. – Simogasd a szerelmedet, ne engem.

Ferenc döbbenetén állt.

– Most mért mondd ezt? Mi rosszat tettem? Miről beszélsz?

– Tudod te azt jól! Ne játszd a kis ártatlant! Tudod mit? Tőlem csinálj, amit akarsz, ha kedved van hozzá, lejárathatod magad, engem nem érdekel.

– Ne hülyéskedj Juli, mi van veled? Mit akarsz evvel? Megbolondultál? – Ferenc még mindig a szoba közepén állt, sápadt arcán árnyékok futottak át, és szemmel láthatóan gyülemlett benne a kegyetlen harag. Teljesen ártatlannak érezte magát. Ártatlannak, akit igaztalanul vádolnak. – Ha Csillára célzol – tette hozzá méltatlankodva – tévedsz. Csilla a kollégám, az alkalmazottam. Az csak nem bűn, ha az ember beszélget a kollégáival? Különben is ez a Csilla egész más, mint képzeled. Igazán tehetséges! Kiváló tervezőmérnök válhat belőle, minden adottsága megvan hozzá. És rendes komoly nő. De hát már sokszor beszéltem is róla. Különben is, a lányom lehetne – sőt, többet mondok, el is fogadnám lányomnak.

Ezt aztán kár volt mondania.

– Mi az – csattant föl sértetten Júlia – már a saját gyerekeid nem is jók neked!

– Ilyet nem mondtam! Kiforgatod a szavaimat.

– Menj csak, hagyj csak el minket, és fogadd örökbe azt a kis tökéletes

tündibündit. Este még mesélhetsz is neki elalvás előtt. A saját gyerekeidnek úgyse meséltél soha. Azokra bezzeg sose volt időd. Magasról tojtál rájuk

– Igazságtalan vagy – hápogott Ferenc. – Igazságtalan vagy, mert ez egy igazán ártatlan ügy. Egyébként te is tudod, hogy világéletemben, éjjel nappal értetek robotoltam.

– Jaj, a kis ártatlan! De sajnálom a kis ártatlant! Értünk robotoltál? Na ne nevetess, belehaltál volna, ha csak egy teljes napot a családdal kellett volna töltened! Ide figyelj, ha hülyét akarsz csinálni magadból az idétlen ugrabugrálásoddal, tőlem csinálj, de ne az én szemem láttára! – Júlia most már üvöltött, miközben Ferenc ijedten bökődött a szájára a mutató ujjával. De Júlia nem tartott szünetet. – Azt a kis nőt pedig hagyd békén, mert tényleg a lányod lehetne. Nem szégyelled magad? Vén trotty létedre?

– Juli! – Ferenc hangjából zengett az őszinte felháborodás.

– Belőlem nem csináltok bohócot! De azt ajánlom, magadból se csinálj! Nem is tudod, milyen idétlen vagy, ahogy a nagy fenekedet riszálod ország-világ szeme láttára! Szégyelled magad! – ismételte.

Ferenc megdermedt, úgy érezte, minden ereje elhagyja. Sértett és dühös volt, vétlennek érezte magát, ám mégsem eléggé vétlennek egy jóleső, szívkönyebbítő felháborodáshoz, és ez a zűrzavar csak még tovább fokozta kirobbanásra kész dühét. Elnézte felesége máskor oly békés, most gyűlölettől eltorzult, vörös és puffadt arcát, és nem értette, hogyan volt képes szeretni ezt a fertelmet, ezt a lötytyedt lotyót, élete kudarcát, férfiassága lekonyítóját, a fonnyadt faszőlőbanyát. Felemelte a jobb kezét.

– Ebből elég volt! Nem érted? Csöndet! Elég volt, te, te... téhen! – azzal kirohant a szobából. A végébe zárkózott, és tanácstalanságában sírva fakadt. Nagyon meghatódott attól, hogy sír: meglepte, hogy még mindig képes könnyezni.

A hazaúton nem sokat szóltak egymáshoz, mégis valahogyan megbékültek. Ferenc vezetett, Júlia pedig mellette ült az anyós-ülésen. Gondosan becsatolva, ölbe tett kézzel mereven nézte az utat. Egyikük sem tudta, nem értette, mi tört ki belőle odafent a hegyen, milyen démoni hatalmak készítették őket a megváltoztathatatlan, elfeledhetetlen szavakra, amelyeket legszívesebben kitöröltek volna múltjukból. Csakhogy, ami egyszer megtörtént, azon bizony már az Úristen sem változtathat. Úgy tettek tehát, mintha semmi sem hangzott volna el, ám eközben mindkettejük reszketett a bűntudattól, a kapott sebektől, és annak bizonyosságától, hogy ezentúl minden más lesz, ijesztőbb, idegenebb és barátságtalanabb, a dolgok pedig új nevet és jelentést nyernek a rájuk borult gyűlölettől. S Ferenc azt is pontosan tudta, hogy játszmájának még koránt sincs vége. S ettől a bizonyosságtól szorongással vegyes boldogság töltötte el lelkét.

Felesége lelkében azonban teljesen más folyamatok játszódtak le. Júlia, mióta kiszabadult szülei szeretetteljes szigorának rabságából, életét családja gondozásának, lányai-fiai nevelésének szentelte. Alázattal igazodott Ferenc életprogramjához, amelyeket a férfi egy józsefvárosi szobakonyha sötét alkóvjában, magára hagyott, hisztérikus anyja mellett, megfeszített munkával, konok törtetéssel töltött ifjúkora éveiben dolgozott ki. Júlia – aki világéletében mások igényeinek

próbált megfelelni – férje céljaiban soha semmi kivetnivalót nem talált. Mindaddig tökéletesen elégedett volt életével és körülményeivel, mint gyakran hangoztatta kétkedve mosolygó és gúnyosan irigykedő barátnőinek. Hiszen Ferenc mindennel „ellátta”, amit csak egy asszony, józan ésszel az élettől remélhet, és valahányszor ezt az „ellátni” szót használta, Ferencet akaratlanul is úgy képzelte maga elé, mint aki valamiféle nagy és értékes csomagot ad át neki, amelyben hűség, szeretet, siker, négy gyerek, sok pénz, legalul pedig higiénikusan, óvszerbe csomagolva egy nagy fallosz rejlik. Világának és egész eddigi életének gyermeki biztonsága azonban most egy csapásra szertefoszlott. Voltaképpen nem is férje hűtlensége döbbsentette meg, hanem az a tény, hogy e hűtlenséget, korábbi elképzeléseivel ellentétben, képtelen józanul megítélni és megbocsátani. Valósággal sokkolta a düh és a gyűlölet, amely veszekedésük alkalmával kirobbant belőle, s amelyre egyáltalán nem számított. Mindaddig meg volt róla győződve, hogy szereti a férjét, s lám most kiderült: gyűlöli. Gyűlöli a korpás fejét, azt, ahogyan a torkát köszörüli, vagy pizsamájában, újsággal a hóna alatt végigtotyog reggel a hálószobán, ahogyan szeretkezés közben fújtat, utálja a nagy seggét, bölcs józanágát, lényének egész felháborító magabiztosságát. Úgy érezte, mindent odaadott ennek a szörnyetegnek, és semmit sem kapott cserébe. A képről, amelyet magukról az elmúlt évtizedek során kialakított – a disztíngvált, művelt, sikeres, intelligens mintaházaspár aranykeretbe foglalt képéről – minden átmenet nélkül kiderült: közönséges hazugság, és emiatt egész addigi élete is hazugsággá vált, megsemmisült, porrá omlott a valóság riasztó fényében.

Ferenc, akit valósággal megdermesztettek felesége durva szavai, a legközelebbi hétvégén elhívta Júliát sétálni a lombjait hullató Margitszigetre. Napok óta a beszélgetés lehetőségét is kerülték, Ferenc azonban, lévén egyenes, becsületes férfi, tiszta vizet akart önteni a pohárba. Bár őszintén szerette, mindig kissé lenézte felségét, részint, mert jóval idősebb volt nála, részint pedig, mivel ő volt kettejük közt, aki „többre vitte”, vagyis aki sok pénzt keresett, és szakmai hírnévre tett szert. Egy szó, mint száz, Ferenc mindebből azt a téves következtetést vonta le, hogy sokkal okosabb, mint Júlia. Összekoccanásukat – ahogy magában nevezte – mint minden eddigi nézeteltérésüket, ezúttal is felesége butaságának számlájára írta, és elhatározta, hogy kioktatja az asszonyt, elmagyarázza neki, hogyan kell ilyen helyzetben viselkednie. Már a hídon rákezdett hát előre megfontolt monológjára. Beszért arról, hogy mennyire szereti Júliát, milyen nagyra becsüli, mint embert, milyen hálás neki a gyerekekért, és egyáltalán azért a sok támogatásért, amit az elmúlt két évtized során tőle kapott, majd biztosította, hogy sosem válna el tőle, mert – tette hozzá elcsukló hangon – abba ő is belepusztulna. Júlia erre az „is” re emelte föl először tekintetét, és szája széle idegesen megrándult. Ferenc azonban mit sem vett észre mindebből, nyugodt, szeretetteljes hangon, töretlenül folytatta szónoklatát. Mindent töredelmesen bevallott: vonzalmát, amelyet Csilla iránt érzett, habozását, tanácstalanságát, megesküdt, hogy nem feködt le a lánnal, és hogy „egyformán” szereti mindkettejüket, majd teljesen váratlanul hozzátette: sosem remélte, hogy még egyszer szerelmes lehet az életben, és hogy ősz fejjel még ilyen boldog lehet, mert ez a legszörnyűbb az egészben, hogy na-

gyon boldog. A csókokról, simogatásokról, kölcsönös alsóneműbe-nyúlálásokról természetesen szemérmesen hallgatott.

Júlia ekkor szólt először közbe. Szárazan csak annyit jegyzett meg, hogy Ferenc nem normális, és ha azért mondta el mindezt, hogy most együtt örvendezzenek kései kivirágzása fölött, akkor nyilvánvalóan az elmeosztályon a helye. Két nőt különben sem lehetséges egyformán szeretni – tette hozzá – mert az egyiket ilyenkor általában jobban szeretik, a másikat pedig sehogy se.

Ferenc bánatosan tekintett feleségére. Ő bizony ennél intelligensebbnek gondolta Júliát, mondta, majd még valamilyen viccel is igyekezett elütni iménti vallomásának életét. Sosem hitte volna – jegyezte meg tréfásan – hogy a Torschluss-Komplex ilyen élvezetes élmény lehet.

Júlia erre, még mindig nyugodt, gúnyos hangon válaszolt. Kijelentette, hogy őt nem érdekli, vajon Ferenc szenilis-e vagy csak elmebeteg, mindenesetre, ha válni akar, most mondja meg, ha viszont nem akar, akkor azonnal koptassa le azt a ribancot. A ribanc szót a kelleténél hangosabban ejtette ki.

Ferenc rémülten pislantott körbe, majd azt mondta, na jó, ha Júlia nem képes felnőtt módra reagálni, jobb, ha abbahagyják a témát, pedig ő őszintén próbált beszélni vele.

Júlia ekkor vesztette el a fejét. Eltorzult boszorkányarccal förmedt Ferencre, hogy dugja föl a valagába az őszinteségét, majd ököllel halántékon vágta férjét, és zokogva elfutott. Ferenc nem ment utána, részint, mert nagyon fájt a halántéka, részint pedig megrémült a valag szótól, amelyet felesége még soha életében nem ejtett ki eleven ember előtt. Közben azonban úgy érezte helyesen járt el, és hogy nem ő a felelős a kialakult helyzetért, amely természetesen mindkettejükhöz méltatlan. Nem sejthette, hogy megpróbáltatásainak evvel koránt sincsen vége.

Júlia ugyanis még aznap magához rendelte két idősebb lányát, a huszonegy éves Krisztát és a tizennyolc éves Esztert, akik nem csak gyermekei, hanem egyben legjobb, ha nem egyetlen barátnői is voltak, és kiöntötte előttük a szívét. A felháborodott lányok a kialakult helyzetet nem hagyhatták annyiban, és este, gyanútlan mosollyal hazatérő apjukra támadtak. Először vigyorogva, majd beléndülve az erkölcsbírói szerepbe, egyre kellemetlenebb szigorral kérdezték-vallatták a kínjában ijedt kutyaként ide-oda rohangászó Ferencet, aki végül is, lányai legnagyobb rémületére, az asztalra borulva sírva fakadt, és a zokogástól ugatva vallotta meg bűnös szerelmét gyermekeinek. A lányok e vallomással nem tudtak mit kezdeni, hiszen eleinte inkább mulatságosnak találták az esetet, szinte tetszett nekik, hogy tekintélyes apjuk ilyen vicces dolgokat produkál, ám most már ők is sírtak, majd anyjukhoz rohantak panaszkodni. Anyjuk azonban megdöbbenésükre megvető kacajjal fogadta beszámolójukat, és csak annyit fűzött hozzá, hogy Ferencnek teljesen elment az esze, ha már a saját lányai előtt sem restell bohóckodni.

Ferenc ezek után úgy érezte, ő megpróbált mindent, felesége taszította a bűnbe, vagyis joga van lefeküdni Csillával. Ő mindig mindent megtett a családjáért, a feleségéért, folyton értük robotolt, mindig másokért élt, teljesítette minden kötelességét, most viszont, hogy a gyermekek felnőttek, utolsó esélyként, ennyi

kijár neki is az élettől. Az utóbbi félmondatot hangosan is, többször elismételte, és úgy érezte, amit tesz, illetve tenni fog, teljesen logikus és elfogadható. Másnap dél körül valamilyen ürüggyel a sunyin somolygó kollégák füle hallatára magához hívatta a lányt – a cégnél természetesen már mindenki jóval többet tudott „viszonyukról”, mint ők maguk. Mikor kettesben maradtak, átkarolta Csilla vállát, majd mélyen a szemébe nézve közölte vele, hogy minél hamarabb fel szeretne menni hozzá.

Csilla egy aprócska garzonlakásban lakott, a Wesselényi utca egyik gangos házában. Szobájába besütött a délutáni nap, átszűrődve ablakba akasztott, vállfán lengedező blúzain. Ferenc még sosem járt Csillánál, meglepte a szobában uralkodó sivár rend, s az, hogy sehol egyetlen könyv, fénykép, dísz tárgy, vagy bármi, ami a lány magánéletére utalna. Az egyetlen beépített szekrény polcait tévé, dvd, video, hifitorony és takaros rendben sorakozó cd-gyűjtemény foglalta el. Az ágy mellett asztal állt, számítógéppel, a gép körül tervrajzok heverték. Ferenc a fürdőszobába kéredzkodott, a kád szélére telepedve gondosan megmosta alfelét és nemi szervét, evett egy kis fogkrémet, aztán hasát enyhén behúzá, alsónadrágban és trikóban belépett a szobába. Zavartan vette észre, hogy a lány nem vetkőzött le: továbbra is szürke szoknyájában és fehér blúzában gubbaszt a kanapén. Csilla végigmérte Ferencet, de nem mosolygott, tekintete a kelleténél kicsit hosszabban időzött a férfi lába szárán, amelyen a megkopott szőrzet közt, oldalt, vaskos és kanyargós, lila visszér futott végig. Világító, gyermekien őszinte szemét ekkor a férfi arcára függesztve a „nézd, Feri” kifejezéssel kezdve mondókáját, bevallotta, gátlásai vannak Ferencsel kapcsolatban, nem akarja házasságát tönkretenni, annál sokkal jobban szereti őt.

Míg ugyanis Ferenc az ülepét mosta, Csillát ismét elfogta a félelem és a kétség. Noha – visszer ide vagy oda – egyértelműen izgatta volna az öregember ölelése, iszonyodott az egész helyzettől, és jól tudta azt is, hogy ha most enged a kívánságnak egy csapásra sok minden végleg összetörhet. Akár azért, mert megszerzett prédaként elveszíti vonzerejét és munkahelyén őrzött kiváltságait, akár azért, mert Ferenc kudarcot vall, s utóbb, szégyenében rajta áll bosszút, akár mert – és ez is könnyedén bekövetkezhetett – ő undorodik meg főnöke hanyatló testének őszi ízeitől, savanykás illatától, leleplező közelségétől. Legjobban mégis attól tartott, hogy avval, ha combja közé engedi a tasakosarcút, végleg nyomorúságos szeretővé züllik, akinek sorsa legjobb esetben is a másodhegedűsség, a primással folytatott kilátástalan és lealacsonyító küzdelem lesz, amelyet ráadásul e szűkös garzonlakásban kell végigharcolnia.

Csilla tehát – némi habozás után – azt is hozzátette, hogy ő, bár nagyon-nagyon-nagyon szereti Ferencet, amit amaz is jól tud, csakis tiszta helyzetet tudna a maga részéről elfogadni, a bujkáláshoz, sunnyogáshoz, hazudozáshoz semmi kedve.

Ferenc lesújtva zötytyent le az íróasztalszékre nászruhából bohócbugyogóvá züllött alsógatyájában, és könnyes szemmel szögezte le, hogy ő bizony, ha erre gondol Csilla, képtelen elválni, mert sem Júliát nem tudja magára hagyni, akit nagyon szeret, és akinek egy teljes élettel tartozik, sem gyermekeit nem hagyhatja

cserben, hiszen még olyan fiatalok – négy öt évig legalábbis még nem, amit Csillának is meg kell értenie.

Csilla szemrehányó pillantást vetett Ferencre: hiszen neki meg sem fordult ilyesmi a fejében. Ferenc igazán félreismeri őt, ha azt hiszi, hogy ő rá akarja tukmálni magát, ezt igazán nem érdekelte. Ferenc ismerhette annyira, hogy ilyesmit nem tételez fel róla. Most jobb is, ha elmegy, mert ne haragudjon, de...-mondatát nem fejezte be, inkább lesütötte világoskéken ragyogó szemét, amelynek bájos pillái mögül néhány őszinte könnycsepp gördült elő. Ferenc szíve majd megszakadt a fehér blúzában könnyét görgető kíváncsiság látványától, térdre omolva vadbaromnak titulálta magát, és Csilla ölébe fúrta ősz fejét, abban a reményben, hogy a leány megsánja, megvigasztalja, sőt esetleg a bűnbánattól immár merev hímtagját is puha markába fogja. Ám Csilla állhatatos maradt és könnyezésében kitartó, így Ferencnek, akinek a hosszas térdeléstől egyébként is megfájdult a dereka, komor, bűnbánó arccal fel kellett öltöznie – mily nehéz merev hímtaggal, ám komor, bűnbánó arccal öltözködni! – majd farkaslétét maga mögött hagyva, szégyenszemre vissza kellett kullognia munkahelyére. Mikor kilépett a romos bérház kapuján, amely döngve csapódott be mögötte, arra gondolt, hogy ez lett volna utolsó dobása, és hogy élete valószínűleg éppen most, e jelentőségteljes kapudöndüléssel ért véget. Ezen igencsak elszomorodott, ám rövidesen irodájába ért, ahol végül is elfeledkezett bánatáról. Lényét újra magába nyelte a vonalak, összegek, kapcsolatok, telefonok és feladatok öregekhez illő, kistílúen józan, vigasztaló világa.

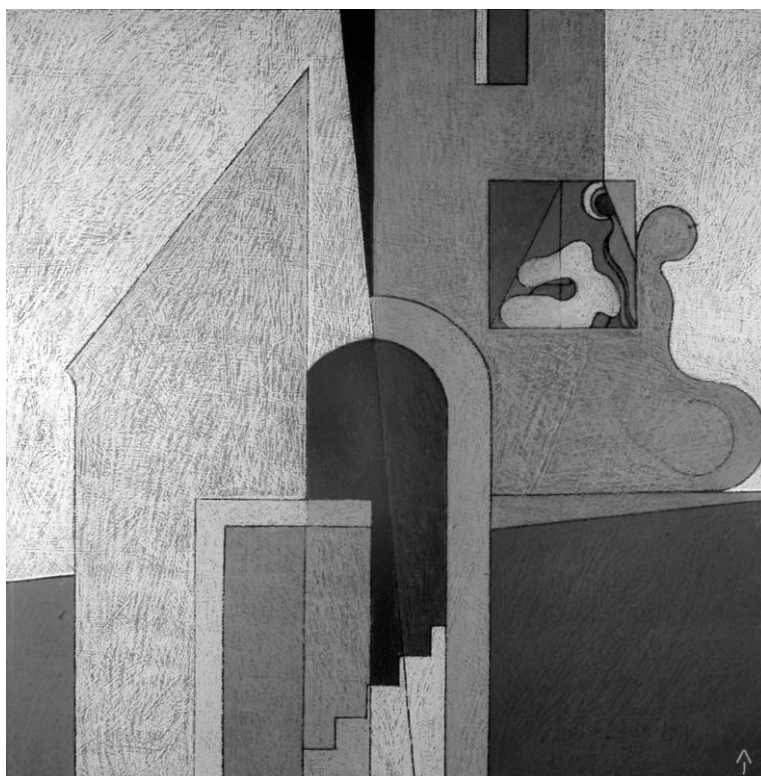
Csillát, magára maradva, szorongás fogta el, nem tudta, helyesen cselekedett-e. Körülnézett aprócska szobájában, és átgondolta, milyen lehetőségei maradtak arra, hogy lakását nagyobbra cserélje. Ha kiengeszteli Ferencet, nyilván még évekig eljátszogathat vele, ez a játék azonban meglehetősen kilátástalannak tűnt számára. Ha viszont felmond, és munkahelyet változtat, nehezen talál még egy ilyen jól fizető állást – és sakkbán tartható főnököt. Úgy döntött tehát, marad, mintha mi sem történt volna. Ferencnek nyilván – hiszen jól ismerte a férfit – nem lesz se szíve, se bátorsága utcára rakni őt. Aztán meg ott van Zoli, aki eléggé ambiciózus és szorgalmas ahhoz, hogy előbb-utóbb vigye valamire. Gyorsan számolt: ketten havi átlagban nagyjából kétszázezret is félre tudnak tenni, az egy évben két és félmillió, vagyis a kölcsönökkel együtt, három-négy éven belül jó az esélyük arra, hogy egyről a kettőre jussanak. Egyről a kettőre – ismételte el Csilla hangosan, és szigorú bánat töltötte el fiatal szívét.

Ezek után minden simán zakatolt a maga útján, nincs okunk hosszasan húzni-halogatni a kifejeletet. Az ilyenkor szokványos, órákig tartó, nagy, könnyekkel, elakadó vallomásokkal és ígérekkel teljes, tisztázó beszélgetés után néhány nappal Júlia hű, jól ismert öle újból feltárukt Ferenc előtt, aki asszonyán ringatózva megnyugodott sorsában és őszintén belátta tévedéseit. Csilla iránt érzett szerelme ugyan egy darabig fájdalmasan izzott még lelke mélyén, erős akaratának és önfegyelmének köszönhetően azonban hamarosan, néhány felszedett kilogramm, hullámozó hipertónia és viszonylag könnyen kezelhető emésztési problémák árán túljutott élete addigi legnagyobb válságán. Júlia elégtétellel nyugtázta, hogy tu-

lajdonát visszaszerezte, s hogy élete újból egyensúlyba billent. Valószínűleg soha többé nem gondolt arra, hogy férjét gyűlöli, bár gyűlölete fokozatosan gyarapodott, bonyolódott és burjánzott az idők során. Ami pedig Csillát illeti, ő hamarosan férjhez ment Zolihoz, és új munkahelye segítségével, a vártnál sokkal hamarabb, alig négy év múltán átvehette zöldövezeti, háromszobás lakásának kulcsait. Egyszóval szinte minden rendeződött.

* * *

Ennek a végtelenül ismétlődő, feltételezésünk szerint a démonokról szóló történetnek a fent olvasható csupán az egyik lehetséges változata. Mindenesetre vizsgáztató, hogy a nevek, helyszínek, események nem egyeznek pontosan saját történeteink neveivel, helyszíneivel, eseményeivel. Némi nyugtalanító párhuzam azonban mindig, minden történetben felfedezhető. A különbségek, azonosságok és hasonlóságok e keveredése nyomasztó, izgató és valamiképpen megkönnyebítő is egyben: talán ez a furcsa érzésgyeleg készteti az olvasót arra, hogy az effajta történeteket végigolvassa, illetve az íróra, hogy megírja őket. Egy történet többnyire erőtlenséget varázslat, ám ráolvasás- vagy engeszteléseképpen talán mégis több a semminél.

Aknay János: Az én Szentendrém (2005; olaj, pasztell, fa; 100×100 cm)
(Fotó: Aknay Csaba)

Hartay Csaba

A költészet értelme

Lusta vödörök dárdák és hagyjatok békén
Kövér úszósapkák lábbelik és nekem is
Végzetes lövés a napsütésnél is szebb
De akármit felel kiborul a teniszlabdás
Kosár cseresznye vagy meggy lé a lovon

Háttal kezdem a mondatot előről kéne
De éhes lettem kivárom csak nyugodtan
Közepes lángon a birkanyáj csak egyből
Lesz pörkölt kenyérből öt kiló mert ha
Mi nekiállunk kajálni felporszívóztam

Kivénhedtél mi minek miután ma miau
Körülbelül ennyi értelme van olvasni
Tovább ezt az egészet na de ha olvasni
Senki sem fogja akkor én minek írnak
Még vagy tizenkilenc hasonló szakaszt

Maradék

Körmendi Lajosra emlékezve

Utoljára ősszel
Beszéltünk telefonon
Klinikán fekszem
Mondtad erőtlen hangon

Nem tudtam
Mit válaszolni

„Look in my eyes”
Szemedbe nézek Lajos
Miközben szilveszter után
Újévkor is
Erre a számra mulattunk
Te meghaltál

Eszembe sem jutottál
Azokban a percekben
Közös barátunkért aggódtam
Aki két hónapja ivott
Boldogságban
Boldogtalanságban
(Ő fogalmazott így)

E kettő közt tűntél át
Mint papírlap a szellő résein

Imre Flóra kötetére pillantottam:
NEM TART SOKÁ
Áttűnés
Ujj- test- és léleklenyomattal
Ami maradt

Szimbólum

Álmomban vissza a kollégiumba
A tusolóban nincs melegvíz
„A WC rossz”
– Írta egy cetlire a takarítónő
Aki miután tollpihéket talált
Vaságyaink között
Párnacsatáról súgott
Az igazgatónak

Álmomban vonulunk
Derekunkra csavart törölközővel
Hosszú alagsori folyosókon át
Nyikorgó parkettákra lépve
Medencék kádak tározók
És lefolyócsövek fogadnak

Nehéz vizek termei
Összegyűjtik
A felesleges nedveket
A kipárolgást

A felborult kancsókból
Kiömlő csapvíz
Ott lenn megáll
Nem szivárog tovább

Így kellett kiderülnie
Az álom is folyékony
Minden éjjel
Elárasztja szobám
Meg sem történt múltam
Lassú
Úszó-léptekkel
Felkereshető
Akár egy tér
Egy utcarészlet
Vagy egy kapualj
Egy terem

Így kellett kiderülnie
Hogy ami meg sem történt
Visszatérő álmaimban
Újra és újra átélhetem

Sztojcsev Szvetoszláv

Folyosók

Rossz emeleten szálltam ki, ismeretlen arcok mindenhol.

Megvárom a tizedikről érkező liftet, lassan, metsző fémnyikorgással kinyílik a kissé rázkódó ajtó, testes férfialak lép elém – vállán kamera –, nagyon siet, vagy talán megbotlott, már nem térhetek ki, orromnak csapódik a nehéz üveg szem, és villanó sötétség repít ki az időből.

Kékes-zöldes fényben úszó, tágas, magas mennyezetű körfolyosón keringek, alvajáró gyerekek között, csak jobbra és jobbra, nem fordulok vissza, nincs kijárat, sehol egy szoba. Időről időre teli vödröket és seprűket cipelő kendős öregasszonyok keresztezik utamat, a semmiből bukkannak elő, hármásával-négyesével jönnek. Alacsony íróasztalok sora, könyvek fölött görnyedő alakok mellett haladok el, egyikük késsel rója a betűket a szék támlájára. Papírelmezes, szöveget mormoló színésznő fut el mellettem, kezében csattogó öngyújtó. Szikár, szakállas, öltönyös férfi próbál magára borítani egy évszázados tehertől roskadozó poros könyvespolcot, közben egy vidám népes társaság női tagjai karórákkal dobálják.

Valaki felsegít a földről, nem látom tisztán az arcát, talán ugyanaz az ember. Messziről érkeznek a hangok. Zúgó fejjel, szédelegve távozom a hátsó lépcsőn.

Körtánc

Kora tavaszi, kissé hűvös este, az öreg Mesternek ikrei születtek, reggelig tartó népiünnepély kezdődik az utcákon és a főtéren, özönlik a tömeg, a szomszéd városokból és a közeli határon túlról is jöttek, vidám duda szól, valahol verik a dobokat, fürge lábú fiúk és lányok ropják a táncot, szorgos és ügyes tanítványok, az idén is sokan vannak, indul a kör, egyre többen csatlakoznak, gyerekek, felnőttek, aggastyánok, félkarúak, féllábúak, félszeműek, vakok, süketek, némák egymás lábára taposnak, elesnek, felkelnek, nem törődnek a részletekkel, végeláthatatlan kígyó tekeredik a megbénult ház körül, amelyből talán soha nem jön ki senki.

Színpadai technikák

(hív a rendező)

(kerek világ) Az első felvonásban füstölőt lóbál, a másodikban pribék, a harmadikban katonának öltözik a statiszta.

(feszültségoldás I.) Konyak.

(feszültségoldás II.) Konyak.

(kényszerzubbonyt próbál) Jól áll neki.

(hangosbemondó) Kérem a szerzetes urakat, fáradjanak a színpadhoz, tizenöt perc múlva kezdődik az előadás.

(tapogatózás) Hol vannak a színészek, kérdezi magától a vak rendező.

Vágyálom

A függöny legördül, tapsvihar a nézőtéren, a színpadhoz közeli erkélyeken már készülnek a csokrokkal, néhány tizenéves kislány a zenekari árokhoz siet. Diszkrét mozgás a hátsó traktusokban, lábujjhegyen távozó öltönyök és estélyi ruhák a kijáratokhoz vezető lépcsőkön.

A függöny túloldalán némi tanácstalanság. A megfojtott D. tágra nyílt szemmel, kitárt karokkal fekszik a halottas ágyon.

Aztán vége, kimegy a többiekkel meghajolni.

Konečný Szávai Mária

Jósló fájások

Születésem előtt egy héttel
Rugdostam szörnyen
Anyám hasfalát, hogy
Neki is fájjon
Méhébe zárt, de
Már tágulni vágyó
Kis világom

Fojtottam volna...

Fojtottam volna vízbe kölyköm
Rögtön születése után,
Mint kismacskákat szokás,
Halott szemében
Nem lett volna annyi
Szemrehányás és bánat,
Mint eleven tekintetében
Nap mint nap

Remélem...

Remélem, a gyermekem
Talán mikorra megöregszem
Megbocsátja nekem,
Hogy erre a furcsa.
Világra hoztam és azt,
Hogy felneveltem.

Magától jött rá, hogy
Koordináta-rendszerének
Én vagyok az origója,
És hogy ő számomra
A világegyetem középpontja.

Köszegi Barta Kálmán

Idő mértékben

*Csányi Vilmosnak a buddhizmusról
való beszélgetésünk emlékére
Békéscsaba–Budapest között
az M-5-ön.*

még a szembejövő is

már a szembejövő sem

ügetünk egyre hátra s előre

szalad a perc is míg vége szakad

az élet inga inga-élet
kileng az inga nagyot merítve
térből-időből

röppálya csúcsa hegyesedik

lapul a nemlét setteng osonva

sikkan a halál éles borotva
lankad a test az elme kihűl
maradsz a végén csak egyedül
csak egyedül

minek a végén kérdezi más is
döccen az élet nálam elindul
nálad a vég
ami másnak a kezdet
– az élet

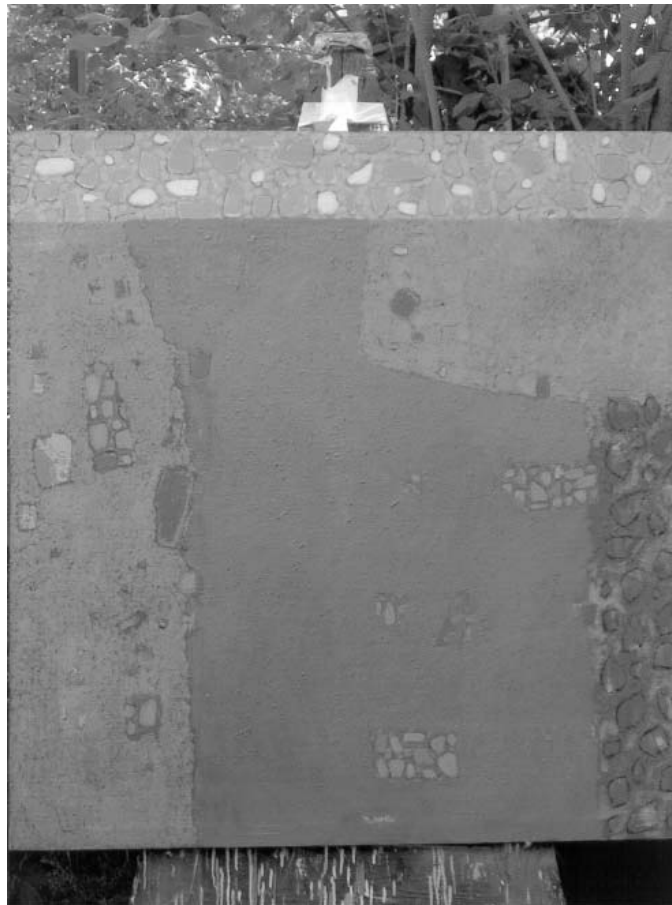
körforgás mindez nem lineáris

jó és a rossz majd mérlegen dől el
hogya eljön a
végül is mi is
az igazság végső ítélet

ki ítél engem ki teheti
sors dönt felettem az isteni
ha vége
elvégeztetett?

nem szólhat abba már bele senki
mondja is Buddha nincs tovább ennyi
Buddha tanítja nincs tovább ennyi

s maradsz a végén csak egyedül
vagy egyedül se

Puha Ferenc: Senki szigete (2004; olaj, vászon; 106×100 cm)

Szathmári István

A birka

A birkával kezdődött minden, így nekem a férfi, hogy megvettem a Szigeten, igen, hogy oda álltam a hentes elé, hosszú, fehér köpenyben szolgál ki mindig, látszik, hogy szereti, sűrög-forog, nyúl a húshoz, majd hirtelen kolbászt, hurkát igazít, gyöngéden megfuttatja rózsaszín ujjait a pompás disznósajton és ábrándosan a hólyagok felé néz, közben azért hall és cselekszik, több mint fél kiló birka, igen, jót teszek most magának, uram, mondja, magával, persze, a rózsáját adom, és hajóskapitány sapkáját kissé feljebb tolja, rendes gyerek ez a Gyuri, nagyon, hallottam már mástól is, és vágja, kaszabolja a mélyvörös húst, egészen picit forgácsok repülnek szerteszét, mint apró, piros legyek, ha közeleg a vihar, csillog a bárd, zsírosodik a deszka, meg-megrándulnak a lógnivalók, a fehér porcelántányérban egyhangúan remeg a velő, a mellek, a combok egymásra csúsznak, csontok, bordák kergetik egymást, vastag, krémszínű bőrök vándorolnak odébb, megindult, elindult a masinéria, akárha hajóban ülnénk valami hullámos tengeren, tehát a birkával kezdődött minden, mert nem is akartam én venni, de mégis úgy jött, igen, szinte váratlanul, és utána mentem, vittem a táskámban, mindenféle akadályon át, HÉV, troli, villamos, egyhangú esthajnali tömeg, ácsorgó csövesek, hűvös menedzserek, vihogó, heherésző, nyálas kamaszok, dugatlan, elfelejtett anyukák és rángatózó ajkú doktor urak között, hurcolásztam a birkát, mert minden vele kezdődött, uram, így nekem a foltos arcú férfi a kicsiny szobában, és izeg-mozog a széken, és néz rám, szinte már kellemetlenül.

A Sziget a ludas, uram, mikor úgy öt évvel ezelőtt a sors kivetett ide, hosszú kabátomat fülig begombolva viseltem akkor, mert hideg volt nagyon, mindenfelől fújt a szél, sőt még villámlott is néha, és váratlanul eleredt a hó, nagy pelyhű, selymes, csak úgy szikrázott a szemem előtt, otthon meg fűtés ohne, az asszony meg elszaladt örökre, munka kellett nagyon, sürgősen, gyorsan, és akkor itt adtak valamit, de inkább csak a közeli partra jártam, szép, kövér fű nőtt ott, ha eljött a tavasz, kis padok is voltak, én azonban lent heverésztem mélázva és holmi levelek, szövegek megfogalmazásán törtem a fejem, meg hogy hogyan is lesz holnap, meg utána, és lassan szokni kezdtem a helyet, szokogattam én a nagybetűs Szigetet, és néha már szinte vidáman keltem, de azért már ne vigyem túlzásba, uram, ne, hisz minden reggel kirázott a hideg, még a forró augusztusban is, igen, ha arra gondoltam, indulnom kéne, de ez lehetett volna más is, máshol is, igen, ne kössem ennyire a helyhez, minek, tettem a dolgom, mint csináltam eddig is, sok helyen, sokfélen, de ez azért mégiscsak más volt, más lehetett, tűnik nekem most így, vagy nem is tudom, uram, mindenesetre a birka kibillentett engem, már ott a tömegben, hazafelé, mintha megcsapta volna az orromat valami, de nem figyeltem rá, általában nem figyelgetek mostanában, habár a vigyorgó kamasz, meg az a nagyseggű nő, aki egészen nyíltan az arcomba bámult, elképzelhető, hogy mondtak valamit, de elhessegettem én, más járt a fejemben, bizony, hogy a kedvesem akkor eljön-e hozzám, vagy tán nem is egyedül jön, és a szom-

széd, a szabó, mennyiért is újíttja fel a zakót, a szép, pettyezett anyagút, amit annyira szeretek én, és azt is, hogy ő is, én is, a próbababán hagyjuk, és gyönyörködünk benne, az ő nyakában centi, az enyémben lánc, jól is nézünk ki mi ketten, hogy hol itt, hol ott csodáljuk repesve a textíliát, mert mindig van vele valami baj, mert érzékeny nagyon, nebáncsvirág, múltkor egy pohár vörös bort hozott a szomszéd, de az ital ott maradt az asztalon, nem, most nem, mert mást csináltam én, és hátha most gyorsan is ver a szívem, uram, nekem vannak ilyen őrült gondolataim, és kiver a konyhából, a szobából, a baba mellől, igen, a függőfolyosóról, le-le a földre, a pincébe, ahol a nagy barna macska tanyázik, ki tudja, hányadmagával viszi birodalmát, büszkén, peckesen, és riadtan figyeltem minden rezdülést, néztem az arcom a tükörben, szememben az eret, a pupilla kövérét, igen, a sötétet és a fényt, és rettegetem, pedig már oly sokszor gondoltam arra, kiszállok; kiszállok én bizony, de az más, egészen más, uram, mert utána ott az asztal, a szék, a virág a vázában, és a képek, hogy lógnak a krémszínű falon, és hát a rádió, mintha mi sem történt volna, semmi gondolat, de a félelem, a félsz, az másmilyen nagyon, izzadtam, fáztam, behúztam a bordó kárpitot, és csak lassan, lassan nyugodtam meg, és már a pohár után is nyúltam, de még nem akaródzott igazán, még nem lehetett.

Tehát vittem a birkát a barna táskámban, és már fogalmaztam is a koreográfiát, hagyma, fokhagyma, tárkony, egy csepp bor is talán, meg hát még mások, más mindenkinek, mikor újból valami nehéz szag szállt volna fel hirtelen, ez a birka bűdös, dermedtem meg az utcán, úgy ért ez az egész, mint egy kinyilatkoztatás, a húsnak szaga van, igen, és már rohantam, szaladtam, hogy lássam, érezzem, fogdossam én, mert sokszor, uram, sokszor elébe megyek a rossznak, hogy történjen már meg, gyerünk, gyerünk, mire vársz pajtás, és szinte már élvezem, habzsolom, és veszem ki lihegve a húst a táskámból, minden a birkával kezdődött, uram, véres volt egy kissé, sikamlós, nyálkás, öntöttem rá az ecetet, fürdettem, mint kisdedet szokás, de csak szaglott tovább, és az a szag mintha minden percben erősebb is lenne, és akkor fogtam és kidobtam hirtelen, mert mi mást tehettem én, de előtte azért odacsaptam, rá, durván, ököllel, de meg se nyikkant, eszébe sem jutott. Hát így kezdődött, uram, és utána csak folyt, zajlott szépen, a nagyszobában eldőlt a babám, apró horpadások lettek gyönyörű szép testén, hiába nyomogattam, ápoltam, simogattam mélybarna létét, az áldott; jól ismert karton életét, másmilyen lett nagyon, nem használt a krém, a kenőcs, nem, és akkor a pettyes, kedvenc zakóm ujja újból foszlani kezdett, és a szomszéd szabó pedig nem volt sehol, meg hát elment az áram, ilyen nincs, mondtam, de éreztem, még más is lesz, lesz, igen. A biciklim gumija hirtelen leeresztett, és a fejem fölött hatalmas daru ágaskodott, akárha az égbe tolakodott volna, bizony, a szívemre gondoltam újból, hátha, de ez sem segített már nekem.

És éreztem azt a szagot nagyon, napokon át az orromban trónolt, lakozott, kiállhatatlankodott, hiába dörzsöltem be mindenem szép, kínai hagymával, halványzöld fűvel, nem értem el semmit, semmit sem, uram, hiába öblögettem újfent belülről is mindent, nem ért célba semmi, nem, a szag, a birka ott volt mindenütt, hát vele kezdődött minden, így nekem a férfi, a több mint fél kiló hússal, ami remegett meg véres volt kicsit és nyálkás, és csusszant ide-oda, ha nem vi-

gyáztam én, és utána dobtam a kukába, de mint mondtam, előtte ütöttem rá nagyon, majd egy darab idő múlva kimentem és fölemeltem a szemetes fedelét, és láttam, hogy kövér legyek meg pondrók élvezkednek rajta, megérdemled, mondtam, meg-meg, igen, igen. És akkor egy hétre rá elkapott valami remegés, és izzadtam és sípolva vettem a levegőt, itt baj lesz, nyögtem magamnak, hát nem megmondtam én, és vitt a szabó az orvoshoz, centivel a nyakán, még a gyűszűje is az ujján maradt, és a doktor finoman megfogta a kezem, ócska parfümjé volt és halványsárga fogai; feltesszük a gépet, súgta a fülembe és kajánul elmosolyodott, én legalábbis ezt láttam, így láttam, mondja nekem a férfi a szobában, és már hozta is ezt a kocka alakú masinát; a drótjaival meg a fityegő pánttal, és gondosan szerelte rám; és a gép húsz percenként pumpálta a karom, és dagadtak az erek a testemen, és feszített, nyomott, gyömöszölt engem, hullámozni kezdtem, vihart játszani, de komolyan, nagyon, majd megverve, megalázva távoztam, mert azt mondta az orvos, mire vár, mit akar még, mit, és vonszolódtam az utcán, és belül már sírtam. Így igaz.

És ment ez vagy húsz órán át, ez az apály-dagály, orkán és szélcsend, és arra gondoltam, ha bírtam, ha lehetett, ha engedett a testem, mi lett belőlem, mi, hát mit meg nem csinálnak velem, a világ, az orvos, a Sziget, a birka, a barátnőm, aki mégsem jött fel hozzám, és feküdtem a szófán, az átkozott, berregő géppel a karomon, a drótokkal, a pánttal, a sárgafogú doktor kedvenc játékszerével, és még az olcsó parfümével is, igen, és fújódtem, emelkedtem, szinte már a fellegekig értem, majd kiment, kiszakadt belőlem minden; maradtam rongy, egy kiszúrt, félrelökött belső gumi a náddal borított fal tövében.

Másnap reggel már semmi sem érdekelt. Úgy néztem a körúton a házakat, mintha nem is lettek volna, és az embereket is csak levegőnek láttam, cipeltem magam, akárha öreg ember volnék, akárha, éveket, esztendőket öregedtem volna, az orvos szeme csillogott, mikor oldotta a pántot, ez már így lesz, uram, mondta, és a szája finoman rángatózni kezdett, így lesz élete végéig; és fürkészett kissé, látni akarta rajtam a véget, hogy megjelenik előttem, a szemem előtt és zavarba hoz. Majd a barátnőmhöz mentem, és mondtam neki nagyon, de ő csak nevetett, hol van az még Péter, mondta, hol, és kacarászott tovább, és nyúlt oda, ahol nemrég még a gép zakatolt, és szorított ő is, nyomkodott, pumpált hevesen, és vihar lettem újból, tájfun és orkán, majd feküdtem megint, mint kilyukadt semmi.

Hát ez van, kedves uram, mondja a férfi, járok a Szigetre, sőt a hajóskapitány sapkás hentessel is cseverészek néha, aki a már említett birkát adta el nekem, a rózsáját, ajaj, és arra gondolok, hát a halasnál még nem is nagyon voltam, és akkor mi van a tejessel, meg a most nyitó sajtossal, igen, és a barkácsbolt meg a többi, na meg a patika, itten, itten, ahol csak a szél fúj, de víz szaga nincsen, miféle idők várnak rám, várhatnak rám, uram, és ön meddig dolgozik, de nemcsak órában kérdelem, és hát az orvos is, akinél voltam, mit gondol, napok, hónapok, évek, kérdeztem is a barátnőmet múltkor, hát ő hogyan vélekedik erről, de ő újból csak nevetett, és már vártam, hogy nyúljon, szorítson engem, uram, én nem hagyom el, nem hagyhatok el semmit, érzem, tudom, meséli nekem a férfi a kicsiny szobában és mélyen a szemembe néz.

Báger Gusztáv

A szép fokozása

Szép:

ágas szemed
hajad szénaboglya
ujjad ágtérképe
ruháid harangja

Szebb:

a vér labdái mikor
szétgurulnak benned
s áramaidban lüktet
a test maradéka

S a legszebb:

mikor bőröd fehér sátra alatt
Isten szerelmes kedve tapogat

Vizsga-novella

Tíz percig csengett a telefon.
A professzor észre se vette.
Csak a diáknak volt feltűnő.

A telefon most elhallgatott.
A professzor észre se vette.
A diáknak nem volt feltűnő.

A professzor felveszi a kagylót.
Tíz percig élénken hallgatja.
Egyetlen szót se szól és leteszi.

Szenti Ernő

Jobb volt látni

Önmagad felé vedd az irányt!
Ne kövess el szarvashibát!

Tartozunk egymásnak ennyivel.
Rendíthetetlen hit a hitben.

Jobb volt látni, mint érezni.
Kacatok közt élvezkedni.

Programon kívüli hogyan tovább.
A kést kértem, nem a borotvát.

Önerejére támaszkodó álom.
Az elfogadhatót propagálom.

Szögekkel lefogatott árnyék.
Sebeit nyalogató nyárvég.

Szót igazság húzat karóba

Ha csak passzióból írsz:
garantált a papír íz.

Átlagostól eltérő itt és most.
Időt idő hoz mozgásba,
gondolatot gondolat tüntet el,
szót igazság húz karóba.

A holnapi itt és most
mindenben eltér majd a maitól.
Időt idő sokszoroz meg,
ötletből gondolat teremti tudást,
igazságot szó csap be.

Csak annyira nyisd szét,
amennyire az élet szokta
adakozós kedvében.

Rakd össze, miként a halál
kezében megfordult anyagok
állnak össze zárt egységgé.

Ha feladatokhoz kötődve írsz,
nem keseredik meg szádban az íz.

A nem embernek való is lehet jó.

Papírlap

Átszakított papírlap,
betemetett árok.
Zsákutcabálban
vitustáncot járok.

Önérzetes pillanat,
kétkulacsos hajnal.
A rossztól való félelem,
jobb munkára sarkall.

feLugossy László: Állandó változóban (A/5); Az ösztön védelme (B/1) (2005; műanyag alapú szúnyogháló, szilikon, vegyes technika, karton; 145×145 cm/db)

Mogyorósi László

Nyári leoninusok

Vérekes alkonyi égre hogyha tapadsz megidézve
másnapos angyalait, lent, hol a hangya lakik,
kerted, a nyár alamizsna, szürkül az ég, grafitizva
mondatokat beletold nappalaidba a hold.
Udvarodat bebolyongva nézel a hangyabolyokba:
ősi turán edzett kínai lábjegyzet.
Míg a galamb palaszárnya verdes, a szív kalapálva
túri a nászi tusát. Ébred a Rolfi kutyád,
s méheket is megugatva startol a rózsalugasba;
szirmai úgy kezeled, mint a menetjegyeket,
arcodon érzed a bársony-lágy simitást; ma a nyárson
sütsz ropogós szalonnát, lényegül egy szalon át:
árnyat adón a diófa (nem hernyós, amióta
permetezed levelét, így e halál neve lét).
Telt a gyümölcs, leszakasztod, rezge tücsök – s ez a kasztod –
cirpeli át monoton hangsorait korokon.
Gyúlnak a fényre a lepkék, lángba repülve belepnék
pernye gyanánt tenyered, melyből e végzet ered.
Porba fürödve kibekkelnek nyarakat: verebekkel
tölti meg udvarodat az, ki csak úgy varrogat
(hímezi arcra a ráncot, méhbe gyümölcsöt, a rákot;
lelke csupasz, horgol kosztümöket porból).
Fészküket épp odarakták lopva garázsba, s a macskád
is beosont, sima tort, vérszagu kéjt szimatolt.
Csenve az ízt a kaporból habzsolod azt, mi a porból
feltör; a fák keze zöld illatokat beletölt.
Mintha hiúz lesekedne, bőrdön izzik a kelme,
izmaidat feszited, vársz, mibe vesd a hited,
szíved a testbe lapul, ver, old fel a fény, vagy a pulver;
és ha a csésze a szép csillagos éjjeli ég,
űri hidegben a kozmosz lötyte, amelybe csomósodsz,
kell melegedjen a lány éjfeli szemsugarán.
Zöld a kanálka, korontyol, szól a kakukk a porontyról
(elrobogó autón hozza a gólya futón).
Csordul a telt, feszes emlő, hogyha beszőkül a termő-
földön a búzakarász, közte kis útra találsz;
szőke hajába hatolt ék: fácán ékköve, tolték-
gazdag e szép ara, tó-partra vetődsz arató.
Húsit a távoli Rostock, mint a barackban a rostok;

képzeletednek a sós tengeri illat adós.
Búzamezőben a hullám átcsap a létközi nullán;
mint az a kölnbeli dóm: kazlak, a női idom.
Mozdulatodra a pindur sejtből az élet elindul-
hat, s akaratlan akár. Megfogan így a halál.

Kafka éjszakái (I.)

„...Csak fekszem, mint egy múmia,
az idő sem tud múlni ma,
téblábolnak a percek, és
nem hagy alább a percegés,
mely átjárja a csontomat,
s mint borítékot bontogat.

Az asztalon a levelem,
mint sebem, olyan eleven,
rámrakódnak évezredek,
s a tollam csak élvezkedett
a tenyeremet szúrva át,
szavakra szórva zúzmarát,
szívemet bebalzsamozva,
belekövülve a pózba.

A verem neve hallgatás,
mit magának a balga ás,
hol nem csak teste porlad el,
mert kegyetlenebb ott a per,
s mellkasán végképp kiszúrják
az erkölcs kopott velúrját.

Csak nem keresni érdekem
a kivillanó térdeken,
csak kigombolni ingyen egy
nő blúzát és az ingemet,
amely lavórban kozmoszom,
s amelyből most a koszt mosom,
s az nem más, mint az éjszaka
kormában ázó vér maga.”

Kafka éjszakái (II.)

„Mióta gyűlt már tüdőmben
a vér, amit felköhögtem?
Ahogy pincében vagy árok
mélyén talajvíz szivárog,
ahogy az elhagyott, ócska
testek alá gyűlik tócsa.

Tény, hogy sokat kotorásztam
a tudat alagsorában,
padlásokon, fészerekben.
Nők után is ténferegtem;
szívük alatt, ölükben egy
csukott törvénykönyv lüktetett.

Nyomorúság záporában
asztalomnál álldogáltam.
Fej vagy *írás*? Hinodáltam
naphosszat az irodámban
ön-rejtvényem meg nem oldva.
S fojtogatott már a Moldva.”

Orbán János Dénes

Poszt-ód

Az évek telnek, s az üres szobában,
mit berendezett vágyakkal a költő,
polcok nőnek, polcokra könyv, s a könyvön
portigrisek találhatnak új hazára.

Törvényszerű: múltnak jelen az ára,
és jelenedért jövőddel fizetsz.

És az ezüst- vagy arany színű emlék
a volt szerelmek aprópénze lesz.

(S a könyvek mellett, mit versek töltenek,
versek keresnek újabb könyveket!)

*

Mert íme én, a (múló) férfiszépség
megfestettem egy képet, és csak állok,
ó, ti kibaszott óda-folytatások,
s megírhatatlan versen túli lépték!

Történetet százat is kitaláltam,
fönntartottam poézist, hő szerelmet,
mindent, mit egy versmágus megkeverhet,
esélytelen rigmus-alkímiában.

*

Milyen volt szókesége? Ó, ki tudja?
Búzamező? Kézenfekvő hasonlat?
Vagy inkább olyan, mint egy nyári szombat,
egy tetszőleges délelőtt,
amikor újra, újra, újra...

Milyen volt szeme kékje? Ó, ki látja?
Az őszi ég? A tenger? Bármilyen kék?
Vagy inkább olyan, mint a távozás,
amint a kékből vérvörösbe lép?

(Akár a ponton, versen túli *még...*)

És hangja selyme? Van még folytatás?
Akad hasonlat? Tavasz sóhaja?
Libbenő szoknya, mit kikezd a moly?

Még tíz hasonlat, legalább ily komoly...

*

De mi ez? Mi ez? Képek versenye?
S győztes egy eddig meg nem írt hasonlat?
(Ha van ilyen.) A kék, a szőkeség
egy tetszőleges, forró nyári szombat?
Vagy téli hétfő, Vízkereszt előtt,
amikor újra, újra, újra, újra...?

*

„Ki hisz még pezsgőben, szerelemben:
bolond.” Ugyan, Darling: ódák meg ódák –
megannyi fásult szívkolomp. Hasonlatok: melyik
a legtalálób? Egy nyári szombat: szerelmed
megtalálod. Olyan mint... olyan, akár a
legszebb hasonlat. Álomszerű megélés,
egy forró nyári szombat. Egy őszi hétfőn
elmegy; elillan szeme kékje. Marad a torzó
emlék: a szembogár sötétje. A tigrisek
vigyázta szobában ül a férfi. A pont
utáni Ódát már nem tudja versbe
mérni. Költészet?! Ugyan! Megszűnt!
Nem akad új hasonlat. Megáll majd úgy elillan
a versen túli szombat! Utána már csak hallgatás,
a csönd stiliztikája...

S csak az beszélhet, akihez vittem
a versszenyest fehérre mosni:
Ist...

Nem!

Lucifer zárómonológja

(*A magyar Faustból*)

Bolond vidék ez! A Lajtától nyugatra
jó Goethe mester *Faustja* volt a mérce;
német és ánglus játék volt: felérsz-e
tudásoddal a teológiáig...?
...Elvergődsz-e a múlttól a máig,
s ha sikerül, leszen-e még jövőd?
Az Elveszett paradicsomból így lett
az ánglus hit apoteózisa,
unalmas, hosszú prédikációkban,
unott híveknek létnyi dózisa.

Ám itt, a nyakas magyarok között
„de strigiis que non sunt questio
nulla fiat” – rendelte Könyves Kálmán,
s itt alig volt boszorkányégetés,
kivéve, hogy az egész náció
poéták népe, vers-bolond vajákos;
Petőfijük egy asztalról rikoltott
s egy nemzetet háborúba sodort!
Egy Madách Imre nevű, mélabús
s a női nemmel harcban álló férfi
rájött, hogy Istennel kollegák vagyunk,
s hogy tudás nélkül mit sem ér a hit;
a „credo quia absurdum” lejárt,
s helyette „intelligo ut credam”
az „értem, hogy hihessem” korszak virrad.
Így lett e derék, egzaltált magyar,
Hatvani István, kit épp most temettünk,
Kelet-Közép-Európa nagy tudású
és sajátosan magyar stílú Faustja,
s lőn Isten és az Ördög: tetszhalott
– belévesztünk az emberi tudatba –
a szabadság útjára lépő ÉN-be.

A Színdarabnak koránt sincs még vége,
ám van benne egy újabb főszerep.
És újabb tervet már nem kell csíholnom,
csak várnom kell, s nem sokat, úgy lehet.

Igen, az ember egyre okosabb,
és nékem kedvez minden haladás.
Világát egyre jobban ismeri,
s mindre talál még újabb ráadást.
Meghódítja, s a túl következik,
s a túl után a túlon túli túl...
Segítségre nem szorul. Magától
kilép majd a rászabott keretből,
kitör, megakadályozhatatlanul,
és ura lesz mindannak, mi fölött
most más az úr. S a túlon túl határán
én várom őt, lesem hogy érkezik,
hiszen – akár a feltörekvő embert –
a Színdarab örök ötletadója,
a Gonoszt is remények éltetik.

Nádasy János: Képzavar (2004; üvegfesték, síktüveg lap, falemez; 54×54 cm)

Elek Tibor

Harcos, önmagát menedzselő irodalom

Beszélgetés Orbán János Dénessel

– Az egyik legutóbb megjelent, a *Korunkban* közölt „József Attila-versed” jó kiindulópontul szolgál a beszélgetésünkhöz, mert a vers visszatekintő, leltározó, ugyanakkor *ars poetikus* jellege, a harminckét év, mint „korszakhatár”, az ifjú kor ellenére is kínálja a számvetés, az eddigi pálya újragondolása lehetőségét. S többek között ismét ráirányítja a figyelmet költészeted egyik kardinális kérdésére, az irodalmi hagyományokhoz való viszonyodra. Itt konkrétan a József Attilához való viszonyodra, az általam ambivalensnek érzékelt kötődésedre: nem lehet véletlen az, hogy olyan sokszor idéztet meg az ő alakját, illetve verseit (nem most a százéves évfordulón, hanem már a kilencvenes évekbeli köteteidben), hogy annyiszor játszol rá, írod át és szét, fordítod ki és be az ő szavait, sorait. Mintha lenne ebben valamiféle elköteleződés, vállalás, tisztelet is a nagy örökség iránt, de ugyanakkor valamiféle távolságtartás, szembe fordulás, ha nem is a József Attila költészettel, de a köztudatban, az irodalmi közvélekedésben rögzült József Attila-képpel...

– Valóban kezdettől nagyon-nagyon jelen van József Attila az írásaimban, főként a verseimben, s emiatt majdnem mindenki azt hiszi, hogy én egy József Attila rajongó vagyok, holott nem. A költői teljesítményét ugyan elismerem, nagy költőnek tartom, de igazából csak a másodvonalban, ugyanis az első vonalba nálam Vörösmarty, Petőfi Sándor, Arany János és Ady sorakozik föl. József Attila bármennyire is professzionális költő volt, szerintem nyelvi erő szempontjából (amelyben a költészet lényege rejlik) elmarad az említettek mögött. A nyelven kívül az erő is nagyon fontos számomra az irodalomban, a költészetben, például Villon az iszonyú lendület és erő következtében az egyik eszményképem, nem poétikailag. Ilyen szempontból József Attila például messze nem olyan erős, mint Ady...

– József Attila számára is nagyon fontos volt Villon, az ő magatartásában is van lázadó erő, kívülálló, harcos szerep, ezzel sem érzel rokonságot?

– Ilyen szempontból sem releváns számomra, akkor én inkább Faludy Györgyre szavazok, Ady mellett Faludy Györgyöt tartom a huszadik század legnagyobb magyar költőjének.

– Mi a magyarázat hát a sok József Attila-allúzióra verseidben?

– Neki van a legtöbb lírai közhelye; egy nagyon fülbemászó költő, sorai nagyon megragadnak az ember fülében. Hiába szeretem jobban Vörösmarty verseit, mégse tudnék tőle annyit idézni, olyan ez, mint a dallamtapadásnál: vannak olyan dallamok, melyek igazából nem is tetszenek, mégis dúdolgatod őket. Nála volt a legtöbb olyan lírai elem, melyet ki tudtam forgatni, sikerült travesztizálni. Ha már a magyar és világirodalmi alkotók travesztizálásával szórakoztam, akkor József Attila volt a legkézenfekvőbb. Függetlenül attól, hogy szereti vagy sem az ember, megkerülhetetlen alkotója a magyar irodalomnak. Parti Nagy Lajos fo-

galmazta meg nagyon találóan: nincs egyetlen egy kortárs költő, vagy egyáltalán, ő utána alkotó költő, akire ne hatott volna valamilyen formában.

– *Ha már itt tartunk, az irodalmi hagyományhoz való viszonyod általában is kérdés lehet. A „lapszélverseidtől” kezdve a legutóbbi verseidig megfigyelhető a magyar irodalmi, költői hagyománynak az újraolvasása, újragondolása, travesztizálása. Miért volt ez olyan fontos, érdekes számodra – a posztmodern divaton túlmenően, természetesen? Milyen személyes poétikai, eszmei szándékaid voltak, vannak ezzel?*

– Valahogy ösztönösen úgy alakult, hogy ebbe az irányba indultam el. Nem készültem költőnek, a bölcsészkarra is nagyjából véletlenül kerültem, inkább műszaki beállítottságú voltam ifjabb koromban, s mikor mégis nekivágtam a bölcsészetnek, inkább tanárnak, irodalomtörténésznek készültem. De a társasági életben, a kocsmasztaloknál azzal szórakoztattam a cimboráimat, hogy mulatságos versikéket, javarészt obszcenitásokat rögtönöztem, innen csak egy lépés volt, hogy ismert lírai közhelyeket forgassak ki, ismert verseket írogassak át. Amikor elkezdtem komolyabban foglalkozni a költészettel, be kell vallanom, hogy volt egy adag hatásvadászat is ebben az intertextualitásban. Arra gondoltam, hogy a verseim a bennük szereplő utalások által megidézik azokat az érzéseket is, amelyeket azok a költők, versek keltettek az olvasóban, s ezáltal egy versbokor jön létre, a versem több lesz, mint egy vers. Nem a szakmának írok, soha nem tagadtam, hogy szerettem volna és ma is szeretnék minél populárisabb lenni, úgy szeretnék írni, hogy az egyszerű olvasó is találjon valamit a versben, de akár a szakmai olvasó is: rétegesen írok. Aztán a kritikusok alakították ki azt az imázst rólam, hogy átrajzolom a magyar irodalom térképét stb. Szerencsére még idejében elkezdtek ezt mondani, s akkor már tudatosan folytattam tovább ezt az intertextuális játszadózást, s valóban lett belőle tudatos újraprojektáló, megtagadó szerep. Olyan műveket például, amelyek a maguk korában aktuálisak voltak, megpróbáltam aktualizálni a mi korunkra. Az átlagolvasó a saját korában él, nem irodalomtörténészként olvassa a verseket, ha nem találja meg benne a körülötte lévő világot, akkor valamiféle ódon relikviának fogja tartani.

– *Még mindig az indulásodra, sőt az indulásotokra gondolva, hiszen a kilencvenes évek elején egy egész költői csoportosulás élén lehetett téged látni, annyit hadd fogalmazzak meg, hogy véleményem szerint Ti nem hoztatok valójában annyi újat az irodalomba, ahogy némely kritikus vagy irodalomtörténész akkor írta vagy azóta is véli. A költészet depoétizálását, a köznapiság tematizálását, a populáris regiszterek alkalmazását, a szexualitás, az obszcenitás költői megjelenítését, a szent és a profán, a különböző esztétikai minőségek egymásbajátsztatását, az intertextualizálást stb. már az előttetek járó nemzedékek is alkalmazták, mondjuk, a hetvenes évek ún. neoavantgárdjától kezdve, akkor legerőteljesebben Zalán Tibor által fémjelezve (neki is volt Jolánja például), az elmúlt évtizedekben inkább Parti Nagy Lajos, Térey János által népszerűsítve. De akár Erdélyben Szőcs Géza, Kovács András Ferenc költészetében, sőt, még korábban, már Szilágyi Domokoséban is megtalálhatók ezek vagy ezek közül egyes elemek. Ha valami új, meglepő volt nálatok, akkor mindennek a radikalitása, az hogy ezeket a költői eszközöket a véletekig vittétek, végletes formájukban alkalmaztatok. Tudom, hogy a fellépésetek egy tudatosan végiggondolt*

és megtervezett akciósorozat volt, annak érdekében, hogy megrázzátok, felrázzátok az akkori erdélyi, illetve magyar irodalmat, hogy minél több potenciális olvasóhoz eljussatok.

A kérdésem az, hogy ebből a szempontból most, 10-12 év távlatából mennyire tekinted eredményesnek az akkori fellépéseket, illetve az azutáni irodalmi szerepléseket, jelenléteket?

– Meglehetősen sok kritikában, tanulmányban, beszélgetésben állították, hogy mi megújítottuk az erdélyi magyar irodalmat, és hatással voltunk a magyarországi irodalomra is, legalábbis a fiatalokra. Attól függetlenül, hogy ez egy nagyon hízelgő vélemény, én is tagadni szoktam ezt, mert valóban szó sem volt itt újításról. De nem is kell feltétlenül újnak lenni, a lényeg az, hogy jó legyen. Inkább úgy fogalmaznék, hogy megváltoztattuk, elsősorban is az erdélyi magyar irodalmat, mert meg kellett változtatni, ugyanis provinciálissá süllyedt a messianisztikus transzilvanizmus illetve a kommunizmus évtizedei alatt. Hiába voltak rendkívüli alkotásai is, még ezeknek is elvesztek valahogy a lepkeszárnyai. Magamat sem újítónak tartom, hanem inkább egy DJ-nek, aki hangszerelt, aki elég széles regisztert kevert. Ez nem újítás, hanem hangszerelés, ugyanúgy, mint a lemezlovasnál, aki vesz egy ismert számot és elkészíti annak a remixét, átkeveri, átkavarja, belerak más zenei elemeket is a számítógépében lévő felhozatalból.

Ez a költészet annak idején egyrészt ösztönös volt, mivel fiatal emberek lévén hajlottunk az ösztöneinknek engedni, másrészt tudatos olyan értelemben, hogy igyekeztünk a kapitalizmus adta feltételeket, körülményeket figyelembe venni. Ez némi előnyt adott nekünk az idősebbekkel szemben, akik nem igazán tudtak mit kezdeni a szabadsággal, azzal, hogy megszűnt a cenzúra. Elég komoly irodalomelméleti és irodalomtörténeti képzést kaptunk a kolozsvári egyetemen, meg a könyvtárakban, meg azokban a kocsmai beszélgetésekben, amelyek nem az ivászatról és a nőkről szóltak. Valóban az irodalomelméleteket figyelembe véve és igen-igen tudatosan dolgoztunk. Nekem például alig van olyan művem, melyet kedvtelésből, csupán a saját szórakoztatásomra írtam meg. Elit matematikaosztályban végeztem, s azt a pragmatizmust, melyet a matematika vert belém, meglehetősen jól fel tudtam használni. Például: nem egyszerűen megírok egy verset, hanem előbb megtervezem a kötetet, ami föl van osztva ciklusokra, megvan a vezérfonál, megépítem a vázat, és utána a rekeszekbe írom meg a verseket. Nem úgy dolgozom tehát, hogy megírok 50-60 verset, és majd abból állítok össze egy kötetet, hanem kartotékokba, dobozokba írom bele őket, és minden vesszőre figyelek, semmit sem teszek oda véletlenül. Az már csak ügyesség és mesterség kérdése, hogy ne vevődjék észre aztán, hogy ez így készült, hogy hiteles legyen a vers, ne érződjék rajta a verejtékszag.

– De mennyire érzed sikeresnek, eredményesnek azt a programot, amivel indultatok?

– Nemcsak hogy eredményesnek érzem, hanem büszke is vagyok az egészre, mert a műveken kívül az irodalmi életet és a közönséget is sikerült megváltoztatnunk nagyjából tíz év alatt. A kapitalista szellemhez az is hozzátartozott, hogy mi el is akartuk adni műveinket, hogy minél szélesebb közönséget akartunk, és ezért

meg is tettünk mindent. Ellentétben azzal az írói felfogással, hogy a szerző szerepe véget ér azzal, hogy megírja a művét, nagy hangsúlyt fektettünk a menedzselésre, a spontánnak tűnő, de általában jól megtervezett botrányokra, melyek nem csak irodalmiak, magánéletiek is lehetnek.

– *Idézz már fel, kérlek, ezek közül néhányat! Hogy is volt például a kiátkozásod?*

– A műveken túl igyekeztünk minden szerző köré mítoszt alakítani, mert a mítosz, a karizma talán még jobban viszi az alkotó műveit, mint a szövegek maguk. Mindenki megtervezte magának az imázsát, így lett Sántha Attila a székely rabonbán, a székely lófő, aki egy idő után már keverte a groteszket és az abszurdot a székely szellemiséggel, nekem voltak a legpajzánabbak, legobszcénabbak a szövegeim, én akkor legyek egy Casanova, egy macsó fenegyerek szerepében (az öltözködéstől, az ékszerektől kezdve a viselkedésig), pedig a magánéletemben valójában csendesebb figura vagyok.

Kavartuk a botrányokat, hatalmas ivászatokat rendeztünk, az egyikre például az antiterrorista brigádok szálltak ki, mert a rendőrségnek nem sikerült lecsitítani a bandát. 1996-ban a váradi püspök Sántha Attilát és engem – az Előretolt Helyőrség szerkesztőit – kiátkozott az erdélyi fiatalság irodalom által való megrontásáért. Erre jegyezte meg valaki: adná az Isten, hogy az ifjúság az irodalom által romoljon meg. De ennek is jó, a mítoszépítéshez hozzájáruló visszhangja volt. A közönség is lemérhető volt tevékenységünk eredménye. 1993-ban, amikor nagyon harsányan és agresszíven színre léptünk, leginkább csak utalóink voltak, még a fiatalok is meghökkentek ettől a hangnemtől, hát még az idősebbek. Gondoljunk bele, hogy Erdélyben még vagy két három fokkal prűdebb társadalom volt, mint Magyarországon: vallásosabb, kevésbé nyitott, konzervatívabb; és a transzszilvanizmus magasröptű eszméibe sem igazán fért bele ez az alulretorizált poétika, még ha a klasszikus versíró elemeket is használtuk egy avantgárd mondandóval. De ahogy teltek az évek, megszokták, először a fiatalok körében alakult ki a nagy utálkozó tábor helyett egy kis, majd fokozatosan bővülő rajongói tábor, s ma már elmondhatom, hogy elég kevesen vannak, akik húzzák az orrukat, még az idősebbek körében is. Sajnos ehhez az is hozzájárult, hogy a társaság több tagja konszolidálódott, a magyar irodalom elismert személyiségévé vált, a közönség pedig elég sznob. Amikor például megkaptam a József Attila-díjat, nagy szó volt a közönség szemében, s az idősebb generáció is felkapta a fejét, mondván, ha a magyar állam is értékeli a tevékenységemet, akkor az mégis jó lehet. Egyre több olyan visszajelzés érkezett, hogy kezdetben ugyan megbotránykoztak a műveimen, de aztán megbékéltek, s most már tetszenek. Jobban szerettem volna, ha a szövegek maguk győzik meg ezeket az olvasókat, de most már mindegy.

– *Az az induló társaság mennyire maradt együtt, a tagjai ma már mintha egyre inkább széttartó irányba haladnának?*

– Az hogy az írásaiban ki merre halad, az egy dolog, s attól függetlenül, hogy szétszóródtunk Erdély-szerte, a társaság ma is egy kompakt erő. A mai napig is közösen szervezzük az akcióinkat és megtanácskozunk a lépéseinket egymás között, és kínosan vigyázunk arra, hogy nehogyan beleköpjünk egymás levesébe. Nincs

rivalizálás és féltékenykedés, egymásnak keresztbe tevés, mint ahogy soha nem is volt, sőt inkább egymás segítése jellemző, s ezt én nagyon nagyra tartottam mindig. Felismertük azt, hogy ha egyikünk jó, attól még a másik is lehet az.

– *Kik is tartoztak pontosan akkoriban ehhez a később Előretolt helyőrség, Serény múmia nemzedékeként ismertté vált társasághoz?*

– Bréda Ferenc gurusága mellett éledt újjá az egykori Gaál Gábor Irodalmi Kör, Bretter György Irodalmi Kör néven, ő kezdte el a tehetségkutatót, rengeteget foglalkozott velünk, s nagy szó volt számunkra, hogy egy ilyen nagy presztízsű underground figura látott bennünk fantáziát. Rengeteget tanultunk tőle, ő Párizsban és más külföldi egyetemeken megfordulva olyan dolgokat tudott, amelyeket nekünk nem volt honnan megismernünk, és az említett csapatszellemet is ő nevelte belénk. A költői maghoz Sántha Attila, Fekete Vince, Kelemen Hunor és László Noémi tartozott, ebből Kelemen Hunor maradt ki később, aki politikai pályára lépett. Rövid időn belül a társasághoz csatlakozott György Attila, Molnár Vilmos, Lövétei László László, Farkas Wellmann Endre és Gergely Edit. Később pedig Gáll Attila, Szálinger Balázs, Király Zoltán, Demeter Szilárd, Karácsonyi Zsolt.

Az újabb generációkat már mi neveltük, igazi költő iskolát működtettünk, ugyanúgy foglalkoztunk a fiatalabbakkal, ahogy régebben velünk foglalkoztak a helikonosok, akik szinte a keblükre öleltek bennünket. Mi nem akartunk „apagyilkosságot” elkövetni, bár, ha ellenünk fordulnak, biztos elkövettük volna, de szerencsére pozitívan kezeltek bennünket, felajánlották a Helikonban a Serény Múmia fióklapot, és valósággal apáskodtak fölöttünk: Szilágyi István, Király László, Mózes Attila, K. Jakab Antal, Sigmond István, Lászlóffy Aladár. Bármikor mehattünk hozzájuk nem csak irodalmi gondjainkkal is, Szilágyi Pista még anyagilag is ki-kisegített bennünket, hogy kihúzzuk a következő ösztöndíjig. Kányádi Sándor, a legnagyobb presztízsű erdélyi író, az első négy Helyőrség-kötet megjelenésekor meglepetésszerűen megjelent a csíkszeredai bemutatón, és egy hatalmas dicshimnusz mondott rólunk, és aztán ő is egyengette az utunkat. Legtöbbit pedig Szócs Gézának köszönhetünk, aki akkor még elég jelentős anyagi háttérrel rendelkezett, és felajánlotta, hogy dolgozzunk együtt, ő volt az, aki az anyag háttérrel biztosította a publikációinkhoz, akcióinkhoz. Így tudott elindulni az Előretolt Helyőrség mint folyóirat, és a könyvsorozat.

– *Úgy fogalmaztam, hogy nem a poétikai törekvéseitek voltak újszerűek, hanem a radikalizmusotok, az hogy a végeletekig vittetek olyan eljárásokat, eszközöket, amelyek már korábban is ismertek voltak. Ez azonban, ha az indulás után néhány évvel még nem is, ma már mindenképpen fel kell, hogy vesse a hogyan, merre tovább innen kérdését mind a csoport, mind az egyén számára, esetünkben konkrétan számodra, hiszen ezeket a törekvéseket lehet ismételni (csak minek?), de tovább már nem nagyon lehet hajszolni, fejleszteni. Vagy igen?*

– Tény, hogy az első öt–tíz évben nagyjából kitöltöttük azokat a skálákat, ahol lehetett változtatni, az utánunk következő nemzedékeknek már sokkal nehezebb dolguk volt, mint nekünk. Amikor minket próbáltak követni vagy utánozni, ak-

kor ők már az epigonizmus csapdájába estek. Nem irigylem az újonnan jelentkező költőket. De az igazi tehetségek mindenképpen érvényesülnek.

Az Előretolt Helyőrség viszont mindmáig egy nagyon komolyan működő intézmény, hozzátartozik egy egész szatellitrendszer, megvan mindennek a felelőse. Hozzánk tartozik a Serény Múmia, ami most Nagy Kilometrik néven Karácsonyi Zsolt szerkesztésében készül a Helikonban (korábban tíz évig Fekete Vince szerkesztette), a Kolozsvári Echinox diáklap, amelynek vannak magyar oldalai, a Bretter György Irodalmi Kör. De ugyanennek a társaságnak a tagjai szerkesztők a Székelyföldnél, az Irodalmi Jelennél, a Krónika című erdélyi napilapnál is és oszlopos alapítótagejai és vezetői az Erdélyi Magyar Írók Ligájának. Ezeknél a fórumoknál jelen lévén gyakorlatilag mindent el tudunk intézni a tehetségkutatástól a publikálásig, reklámozásig, és ilyen értelemben nagyon szépen összedolgozunk továbbra is, például a tehetséggondozásban, a pályakezdés biztosításában. Harmincegy alkotó negyven könyve jelent meg eddig az Előretolt Helyőrség sorozatban, az Erdélyi Híradó kiadónál, és meg vagyok győződve arról, hogy a szerzők közül nagyon sokan abbahagyták volna, ha nincs meg ez a segítő háttér, ha nem tudjuk biztosítani az első lépéseket. Az Előretolt Helyőrség mint bejegyzett intézmény nem létezik, de megvannak a jogi háttérrel biztosító intézmények: az Erdélyi Híradó Kiadó, az Alapítvány a Fiatal Irodalomért és a Art-Era Egyesület, van tehát káefténk, alapítványunk, egyesületünk.

– Azt értem, hogy irodalomszociológiai, hatalmi szempontból a csoport továbbélése biztosítva van, de engem inkább irodalmi, esztétikai értelemben érdekel a költői továbblépés lehetősége. Persze, tudom, kinél hogy, mindenkinnél más lehet most már, épp ezért nézzük a te esetedet! Gyors egymás után megjelent három versesköteted: Hümeriáda (1995), A találkozás elkerülhetetlen (1997), Hivatalnok-líra (1999), de azóta csak különböző gyűjteményes, válogatott kötetek, egészen az idei Orbán János Dénes legszebb versei című kötetig...

– Költőként indultam, a három verseskötet után, majd az azokat egybefoglaló kötet után úgy éreztem, hogy most egy darabig nem tudom fölülmúlni az utolsó kötetemet, a *Hivatalnok-lírá*t. S nekem alapelvem, hogy a következő legalább olyan jó legyen, mint az előző. Elég hosszú idő eltelt, amíg azt nem kezdtem érezni, hogy tudok jobbat írni. Ezért közben kipróbáltam magam az egyéb műfajokban. Kezdttem a novellákkal, meg is jelent a novelláskötet (*Vajda Albert csü-törtököt mond*, 2000), írtam egy monográfiát Méhes Györgyről, amivel az esszéírói vénámat próbálgattam, de attól függetlenül is írogattam esszéket, kritikákat, noha nem igazán az én műfajom. Rengeteg alkalmi írásom született különböző irodalmi találkozókra, könyvbemutatókra, nem szeretek például hagyományosan bemutatni egy könyvet, általában inkább írok egy allegorikus mesét vagy paródiát a műről. Ezekből az írásokból állítottuk össze a *Teakönyvet* (2003). Kéthárom kritikus részéről az a vád ért, hogy egyenetlen, saláta jellegű lett a könyv, de én nem szégyellem azt, hogy mi történik a műhelyemben, s emellett a mozgalm dokumentumait is tartalmazza a könyv, és leginkább azokhoz szól, akik előben is látták, ami történt, nemcsak a szövegeket olvasták. Számukra egyenesen kultuszkönyv is lett a *Teakönyv*, és minden könyvem közül ez fogyott eddig

a legjobban. Ha nem is egyenletes, még több benne az élet, mint a korábbiakban. Aztán következett párhuzamosan a meseregény és a dráma műfaja. Így született a nemrég megjelent, az ördögök világában játszódó *Búbocska*, a drámai próbálkozásom pedig a *Magyar Faust* című drámai költemény irányába mutat, melyhez egyelőre csak elővázlataim vannak. Pillanatnyilag meghaladja a tudásszintemet, jobban föl kell készülnöm rá, sokat hozzá kell olvasnom, hiszen ezen a szinten már Goethevel és Madáchcsal versenyezik az ember, s ez nem kis megmérettetés, erre alaposan föl kell készülni, ide nem elég a tehetség. Az akár színpadra is vihető elővázlat mellett elkészítettem a *Búbocska* színpadi változatát is, és írtam egy filmforgatókönyvet, remélhetőleg jövőben a film is elkészül. Nagyon kíváncsi vagyok rá, mert ez egy ifjúsági film lenne, ilyen értelemben kísérleti jellegű, a kommerszen kívül igyekeztem komolyabb mondanivalókat is belelopni. Az ördögeregény (amelynek a folytatása is foglalkoztat) után írtam egy „felnőttregényt”, szeretnék még alternatív humoros meséket, rövidebb történeteket is írni, de azután csak verset.

– Na, ez az, elmondtad szépen, hogy az első három-négy kötet után mit csináltál, de az én kérdésem arra irányult, hogy a költészetben hogyan tovább, ott merre látod a továbblépés lehetőségeit?

– Egy elég szemtelenül merész vállalkozásra készülök, a következő verseskötetem tervezett címe: *Az igazi Nyugat*. Régóta foglalkoztat a kérdés, hogy lehet-e a költészet ma is olyan hatású, mint egykoron, hogyan ültethetők át a régi klasszikus eszmék a mi korunkba. Ezért szeretnék több kérdést újragondolni, a költő szerepétől elkezdve, azon át, hogy a vers mennyire lehet politikus, mennyire nem, lehet-e ma valaki vátesz, vagy Adyval megszűnt ez a költői szerep. Akiket megpróbálok aktualizálni, akiknek a szerepeit megpróbálom eljátszani, majd egyesíteni egy kompozícióban, az Ady, Karinthy, Kosztolányi, József Attila és a többi nyugatos, mintha egymagam írnám meg a Nyugat egész költészetét egy más korban. Ez is egy nagy kihívás, lehet hogy bele fogok bukni, és az elveszi a kedvemet a versírástól, de megpróbálom, hátha sikerül. Hogy utána hogyan tovább, azt majd meglátjuk.

– Ne ugorjuk át azért ilyen könnyen a más műnemekben tett próbálkozásaidat sem, főként a próza területén elkövetetteket ne, hiszen nem voltak azok sem hiábavalóak, eredménytelenek. A novellásköteted is figyelemre méltó írói teljesítmény, azzal együtt, hogy ennek is, mint az első versesköteteidnek van valamiféle kísérleti, hangpróba jellege: különféle szerepeknek, stílusoknak, nyelveknek a kipróbálását és kifordítását, paródiáját valósítod meg, gondolok itt például Jókaira, Csáthra, a székely, az argo nyelvre, nem is beszélve a borges-i világról. Hová helyezed te ezt a kötetet az eddigi pályádon, és mit jelent egyáltalán számodra a próza, mert a nemrég megjelent ördögeregény (*Búbocska*) és a megjelenés előtt álló regény arra enged következtetni, hogy mégsem csupán verskitöltő szerepe van, miközben a novellákkal mintha felhagytál volna, mintha úgy éreznéd, hogy a kipróbálással egyúttal le is tudtad azokat a prózaírói lehetőségeket, tovább már nem igazán érdekesek számodra.

– Valóban egy kísérleti kötet volt a *Vajda Albert csütörtököt mond*. Azt hiszem Károlyi Csaba az ÉS-ben írt méltatásában találta el legpontosabban a lényegét,

amikor azt írta, úgy kezdtem a novellaírói pályafutásomat, hogy megmutattam, hány regiszterben tudnék írni, valahogy úgy fogalmazott, hogy egyfajta odafricskázás ez a kötet, amiben OJD megmutatja, hogy mi mindenre lenne képes, ha prózát írna. Innen több irányban haladhatnék, például a parodisztikus, humoros vonalon, de ugyanúgy azon elméletibb, filozofikus vonalon is, amit Borgestől lestem el. Igaz ugyanakkor a letudásra utaló feltételezésed is, mert azóta nem nagyon foglalkoztam novellaírással, bár ezt úgy is fel lehet fogni, hogy regényben próbáltam kiteljesíteni a novellabeli próbálkozásaimat.

– *A regény előtt még hadd kérdezzek rá arra, hogyan kerül Borges Erdélybe, miért olyan fontos szerző számodra, miért kapott olyan kiemelt szerepet a novelláidban?*

– Egyszerű a válasz. Elolvastam egy novellaválogatást és beleszerettem. Elolvastam tőle mindent, amit föl tudtam hajtani. Nagyon sokszor. Nem csak borzasztóan tetszett, hanem gondolkodásra késztetett, mindenkinél inkább. Egyetértésre és vitára is. Nem tudtam megszabadulni a hatása alól, de nem is akartam és nem is kell. Borges a legigazibb hazugság az irodalomról. És a legszebb. Ő a tulajdonképpeni főhőse a novelláskötetnek, vele beszélgetek és vitatkozom az írásokban, az írások mögött.

– *És az említett megjelenés előtt álló regény melyik irányba teljesti ki a prózaíró OJD hajlamait?*

– A Swedenborg kávéháznak is keverék-jellege van, a fővonal az ezoterikus, lélektani irány, de ugyanakkor át van szöve humorral. És persze költészettel. Tehát egy esztétikai kategóriával ez sem igazán jellemezhető. Nem tudom, hogy fogok-e még regényt írni, mert írói alkatom szerint türelmetlen vagyok, nehéz lenne számomra nagy kompozíciókat megírni, és nem is látom különösebb értelmét, világletemben irtóztam a hatszáz oldalas regényektől. A mai kor gyorsaságát is figyelembe véve, jobb azt 150, maximum 200 oldalban elintézni. Ezen kívül van egy olyan hibám is, hogy mindent bele akarok gyömöszölni, s ezért sok elem torzóban marad.

– *A verseid, a korábbiak, de az újabbak, sőt, amelyek megírására készülsz (Az igazi Nyugat) azok is, a prózai stílusjátékaid, a novellák, s úgy tűnik ez a regény is különböző szerepek kipróbálása, megformálása is, időnként akár egy műben többféle is. A szerepjátszás, szerepkeresés (?), szinte elválaszthatatlan az eddigi művészetedtől. Van egy öt évvel ezelőtti nyilatkozatod, amelyben mondasz is valami olyasmit, hogy valamilyen szerepre mindig szükséged van. Miért?*

– A magánéletem, ahogy már említettem is, korántsem olyan izgalmas, mint ahogy a művekből tűnhet. Még a kritikusok is hajlamosak gyakorta összetéveszteni a lírai alanyt magával a szerzővel. Szép, színes és izgalmas életem volt, de azért korántsem olyan színes és izgalmas és időnként tragikus, mint a Faludy György vagy a Kertész Imréé, ezért én a fantáziában élem ki magam. Nyilván törekedni kell arra, hogy mindent hitelesen írjak le, ha az írói önmagam ugyanolyan lenne, mint a magánéleti, azt nem tartanám olyan érdekesnek, hogy piacra dobjam, és ezért inkább lírai alanyokként, sok írói énként szaladgálok. Másrészt teljesen ellentétes dolgokat szeretek az irodalomban is, akár a zenében is, szeretem a szimfonikus zenét éppúgy, mint a kommersz diszkózenét vagy a népzene

vagy a heavy metált. Az irodalomban sem tudnám egyetlen hang, szerep mellett lekötelezni magam, azt pedig nem tudom megtenni, hogy ne keverjem, megpróbálok minél többet belezsúfolni a műveimbe.

– *A legújabb, „legszebb” verseidet tartalmazó köteted kapcsán adódik, hogy rákérdezzek a szépségeszményedre. A felvidéki AB-Art Kiadó három magyar költővel (Tőzsér Árpáddal, Parti Nagy Lajossal és Orbán János Dénessel) indította el idén ezt a „legszebb versek” könyvsorozatot. Bizonyára sokan meglepődnek azon, hogy az erdélyi irodalomból éppen téged választottak, már csak azért is, mert nem elsősorban verseid szépségéről voltál eddig ismert. Nem akarok én a kiadó fogadatlan prókátora lenni, de akár azzal is indokolható a szerepeltetésed, hogy verseidben láthatóan foglalkoztat téged a Szépség fogalma. „A Szépség így is úgy is él tovább” – írod az Epilógus címűben, vagy az In Aesthetica Curriculumában: „És ekkor jött felém / a Szépség, s Őt köszöntöm im e versben”; és az Ars conventionalisában: „s a Szépségnek csak rossz szolgálja vagy”. Milyen is hát a te szépség-fogalmad, szépség-esztétikád, milyen a szép vers szerinted?*

– Előtte hadd meséljem el a sorozat történetét és azt, hogyan kerültem én bele, hogy valóban elébe menjünk a rosszízű vádaskodásoknak. Ez a sorozat nem egy új találmány, Balázs F. Attila az AB-Art kiadó tulajdonosa Erdélyből költözött át a Felvidékre, és Romániában már a hetvenes években indult egy sorozat az Albatrosz kiadónál, XY legszebb versei címmel, erdélyiek, magyarországiak, világirodalmi alkotók bevonásával. Nagyon hasznos kis sorozat volt, mert olcsó kiadásban, kis terjedelemben megismerkedhetett az olvasó az illető alkotók fontosabb munkáival. Balázs F. Attila tulajdonképpen ezt a sorozatot tervezte el újraindítani, díszesebb formátumban. Úgy határozott, hogy évente egy magyarországi, egy felvidéki és egy erdélyi jelenik meg majd ebben a sorozatban. Az erdélyi szerzők közül, számomra is érdekes módon, rám esett a választása, hogy miért, nem tudom, ez az ő szubjektív döntése. Nyilván furcsán hat, hogy a jelenleg talán legnagyobbra taksált magyar költő, Parti Nagy Lajos és a Kossuth-díjas Tőzsér Árpád mellett egy harminckét éves fiatal költő versei jelennek meg a sorozatban, sőt nem is egy harminckét évesé, hanem egy huszonhat évesé, mert, amikor ezen versek többségét írtam még csak annyi voltam, 1999-ben jelent meg a Hivatalnok-líra, s ez a válogatás csak egy későbbben írt verset tartalmaz. Az ezzel kapcsolatos pusmogás persze eljutott a fülembe. Azt el tudom fogadni, ha azt mondja valaki, hogy rossz költő vagyok, azért nem érdemlem meg, hogy ebben a sorozatban ilyen nagy nevek mellett szerepeljek, de azt, hogy túl fiatal vagyok ehhez, azt egy olyan irodalomban nem, amelyet elsősorban egy huszonhat éves korában meghalt költő jelképez.

A kötet Margócsy István szubjektív válogatásának eredménye, ő is látta el utószóval. Kicsit valóban groteszk, ahogy érzékeltetted is, hogy legszebb versek, s ha valaki beleolvas, a legobscénabb verseim közül is talál benne néhányat, de hát ez a sorozat címe, lehet, jobb lett volna a „legjobb versei” cím. A szépséghez egyébként nekem nagyon egyszerű viszonyulásom van: nagyon tetszik, ami szép. Szeretem a klasszikus szépséget, el egészen a giccsig, a rózsát, sőt a porcelánszobrot is, ha szép. Az élet azonban nem csak szépségből áll, ezért is, meg a már korábban

említettek miatt is, szeretem keverni a szépet a nem széppel. Kevés vers van ebben a kötetben, amelyre azt lehetne mondani, hogy ez valóban szép vers, viszont elég sok van, amelyben vannak szép képek, szép sorok, melyeket természetesen ellensúlyozok groteszk vagy obszcén vagy triviális passzusokkal. Ne az egész versben, hanem a sorokban keresse a szépséget a kedves olvasó, ezt tudom mondani.

– *Említetted a Méhes György monográfiádat. Magyarországon függetlenül a te munkádtól, mindmáig kevesen ismerik az ő művészetét, legyen szó akár a gyermekkönyveiről, regényeiről, drámáiról. Hogyan tudnád röviden jellemezni, összefoglalni az életmű irodalomtörténeti szerepét, jelentőségét?*

– Méhes György volt talán az egyetlen ízig-vérig polgári író Erdélyben, a kommunizmus évei alatt. Ő volt a második világháború utáni gyermekirodalom atyja és ő támasztotta föl halottaiból az erdélyi színdarab-írást is. Emellett kiváló regényeket is írt. Óriási közönségsikere volt, de a kortárs szakma – tekintve, hogy sem a szocreál, sem a messianisztikus transzszilvanizmus oltárán nem volt hajlandó áldozni – nem sokat törődött vele. A rendszerváltás után sem került az őt megillető helyre. Pedig az erdélyi gyerekek az ő könyvein nőttek föl és ő csalta vissza a szocreáltól menekülő közönséget 100–150 teltházas előadást megérő darabjaival az erdélyi színházakba. Az ő műveiben lehetett megtalálni az aranyidők patináját. Nagyon színes, nagyon izgalmas életműve van, több törődést érdemelne. Egy monográfia nem csinál tavaszt, de lám, nemrégiben újrakiadott mesekönyve, a Gyöngyharmat Palkó valóságos kasszasiker volt Magyarországon, és remélhetőleg a többi újrakiadás is az lesz. Annak idején, Erdélyben Méhesnek hihetetlen példányszámai voltak.

– *Verseidben és prózáidban is rendre tetten érhető a te „erdélyiséged”, az, hogy Erdélyben élsz, hogy erdélyinek vallod magad, miközben közismertek a transzszilvanizmussal, a hagyományos erdélyiséggel szembeni ellenérzéseid is. Ma már ritkán kérdeznak rá egy romániai magyar író, főként egy hozzád hasonló poétikájú író erdélyiségére, ezért teszem most én meg: mit jelent számodra Erdély, hogyan is kell értenünk a te erdélyiségedet?*

– A transzszilvanizmus fogalmához, amikor negatív értelemben beszélek róla, mindig hozzá szoktam tenni a messianisztikus szót, ez az, amit én és mi megtagadtunk, nem pedig a szó eredeti, Kós Károly-i értelme. A *Kiáltó* szóban gyökerező transzszilvanizmus egy más dolog volt, mint amit aztán Reményik és a követői fabrikáltak belőle. Kós Károly erdélyi néplélekről beszél, amelyben a különböző kultúrák lelkei elválaszthatatlanul és elkülöníthetetlenül fonódnak egybe, míg a messianisztikus transzszilvanizmus csak erdélyi magyar érzés, melynek kemény nacionalista, ideologikus színeze van. Mi ez utóbbit támadtuk és tagadtuk meg, mert ez a vonal volt, ami az erdélyi irodalmat a provincializmusig süllyesztette. Ideológiai okokból mégis ez volt a legerősebb korábban, mert Erdélyben az anyanyelv és a magyar irodalom a megmaradás nagyon fontos eszköze volt. Szerintünk nem a sírás-rívás, a panaszkodás, a mártírság adja a megmaradó erőt, hanem sokkal inkább az, ha világirodalmi szinten írunk, és az irodalmunkat nem koldusként, hanem harcosként ismerik meg a világban, ez sokkal több szolgálatot tesz a nemzetnek, mint a koldulás.

Nekem pedig nyilván Erdély a hazám, meglehetősen lokálpatrióta vagyok, és büszke vagyok Erdélyre, s azt hiszem van is miért, a természetföldrajzi értékektől a kulturális értékekig óriási kincsei vannak. A magyar nyelvet pedig sok nagyon szép és izgalmas nyelvjárási szó egészíti ki. Számomra valóban egyfajta tündérvilla, melynek történelméből, nyelvéből, szokásaiból, egyáltalán a lelkéből nagyon sokat merítetek. Olyan elemeket igyekszem ugyanakkor felhasználni, amelyek nemcsak helyi jelleggel bírnak, hanem univerzális értékűek is.

– *Az erdélyiséghez témaköréhez kapcsolódik az erdélyi magyar irodalom önállóságának a kérdése is. Tudom, hogy te többször hitet tettél emellett, miközben az elmúlt évtizedekben elég közkeletű nézetté vált, hogy egy magyar irodalom van csak, nem rendelkeznek önállósággal a Magyarország határain túli területek irodalmi szempontból. Mire alapozod a véleményedet?*

– Ezt már nem lokálpatriótaként, nem valamiféle önállósági szándékkal állítom, hanem szomorú tényként. A szakemberek számára a rendszerváltozás után megszűntek a határok, egy valamire való szakember ismeri az összes magyar irodalom alkotóit...

– *Jó esetben és a jelentősebbeket, talán...*

– Igen, viszont az olvasó, a közönség szempontjából nem így van. Az olvasókat is figyelembe véve még nem történt meg az összeolvadás, az egységesülés. Határozottan állítom, hogy Erdélyben a szakmán és egy szűkebb, műveltebb rétegen kívül nem ismerik a kortárs magyar irodalom nagyjait, Magyarországon szintűgy egy kisebb körön kívül nem ismerik az erdélyi írókat, két-három kivételtől eltekintve. Elméletileg tehát összmagyar az irodalom, de a valóságban nem. Pontosan az a helyzet, mint egyéb árukkal. Hogyan beszéljünk összmagyar irodalomról, amikor iszonyú nehézségekbe ütközik, hogy a könyveinket Magyarországon terjesszük, át kell hatolnunk egy országhatáron, egy létező vámhatáron, s ehhez nagyon komoly anyagi háttér kellene, amivel mi nem rendelkezünk. Amikor a könyvek jöhetnek-mehetnek pénztől és távolságtól függetlenül, akkor fog igazán összeérni a magyar irodalom. Most Magyarországon esetleg azokat az erdélyi írókat ismerik, akik ott jelentetik meg a könyveiket és ottani folyóiratokban közölnek. Én általában megjelentetem a könyveimet Erdélyben is és Magyarországon is, de vannak, akik ezt nem tudják megoldani, és ez nem elsősorban a minőség kérdése. Vannak olyan írók is, akik képtelenek menedzselni önmagukat, s ha nem menedzseled önmagadat a mai világban, akkor elég kevés esélyed van, bármennyire jó is vagy.

Wolfgang Nickel: Kép John Irving *Hotel New Hampshire* című regényéhez
(2004; rézkarc, papír; 500×400 mm)

Jenei László

Szeretni, értékelni

(esszé)

1.
(2004)

A gyermeknevelés egy végtelenített asszociációs kísérlet, melynek során mindenről, de valóban mindenről ugyanakkor kell eszembe jutnia. Ezt hívom én Lovejoy után a létezés kicsiny láncának.

Két gyermekem van. Tapasztalatom szerint legalább két gyermekre kell szert tenni, hogy az egyik olvasós legyen. A másik álljon türelmünk ráhagyó védelme alatt. Tehát van egy olvasós gyermekem, s van egy másik, amelyik majdan minden bizonnyal olvasós lesz. Szerencse vagy szerencsétlenség, ki tudja, de nálam a lány az olvasós.

Mestere szakmájának – örülni apának –, azonnal kérdez: miként értettem, és főleg hogyan érthettem káromlási szándék nélkül, hogy J. K. Rowling is a nemi sémák foglya lett. A bejegyzés megtörtént, a kicsiny lánylélek fodrokat vet. Az arcomat fürkészi. A pillanat a lélek kipontozott helye. Csend van.

Ezen kívül számtalan olyan mondat, melyet nem állíthatok össze erre az alkalomra. Nem azért, mintha a lány csak a méltányosra és jóra hajlana, s romlatlan szellemét afféle kódolt, más szempontból nagyon is kendőzetlen szavakkal vétek lenne terhelni. Nem, egyszerűen még korai, nemhogy Venus játéka, de még az Amor Sanctus is.

Motoszkál bennem egy megérzés, miszerint éppen most egy aljasul zavaros, nehezen idomuló pedagógiai tanmesébe sodródunk, melyben két lelki szerkezet nagyjából véletlenszerűen kapaszkodik össze. Ehhez jó lenne valami vízió, hogyan mennek majd le a dolgok, aztán még egy, hogy miért pont úgy. Előttem áll a választás lehetősége, hogy a beszélgetés fonalát új keretre fűzzem. Talán a *Trapitívó*-ról, vagy a *Maszat-hegy*-ről eshetne szó, s így a téma a *gyermek* lehetne, nem a gyermeklány. Ám nincs kiút, a kérdés pontos, az okság feszes szabályai szerint magam hívtam elő, így attól való félelemben, hogyan nyúlhat el az, ami nem is rugalmas, belementem a játékba. Az olvasós lányok rosszkedve olyan, akár a felhőképződés. A folyamat elemeiben megragadhatatlan, az eredmény azonban minden fölmeszeléskor masszívabb.

2.

Tizenhárom éves. Ösztönösen érzi, hogy velem összefüggésben nem a *szépség*-ben ölt testet a felbujtás, de még csak nem is a dekonstruálatlan polgári eszménynek megfelelő *kedvesség*-ben. Hozzám az *elmeél*, a lényeglátó problémafelvetés, egy-egy szellemes visszavágás lehet a kulcs. Nincs ezért lelkifurdalásom.

Elmúlt nyáron több kerékpártúrát tettünk kettesben, a leghosszabb háromnapos volt.

Az első száz kilométeres nap estéjén sokáig néztem rá. Eszembe jutott a szólás, illet az ember még a saját gyerekével se tenne meg. Rákérdeztem, hogy innen vonattal meggyünk-e, és megtanulhattam, milyen a maupassant-i megsemmisítő tekintet. Némán, rezzenéstelen arccal ujjongtam, és nem volt lelkipurdalásom. Másnap száztíz mentünk.

Múltkoriban felolvastam neki a *Tavaszi hullámokból*: *Az egész estét kedves asszonyok és művelt férfiak társaságában töltötte. Az asszonyok között volt egynehány szép is, s majdnem valamennyi férfiben szellem ragyogott és tehetség.* Mi az, ami nem helyénvaló ebben az anyagban, kérdeztem, s ő habozás nélkül rámutatott.

Jó. Világos, hogy nem olyan idilli a helyzet, mint gondolhatnám. Addig szervezés nélkül eljutottunk, hogy egyikünk sem különb, ha hegymenetről van szó, valamint, hogy hiába nyer a népmesékben az okos lány, ha a magas irodalomban *vereséget szenved*. Persze, hogy lesz számára keményebb próbatétel is, mint Aggtelek és Turgenyev, de nálam nagy becsben állnak a parányi előrelépések.

Az ember azonban sosem dőlhet hátra, mert bevégzett munka nincs, míg tárgya meg nem semmisül. Bármilyen kegyetlenül hangzik, ez áll a gyermeknevelésre is.

* * *

Meggondolatlanság volt tőlem, hogy inzultáltam Rowlingot. Őt úgy kell piszkálni, hogy bizonyos szinten túl szó nélkül hagyjuk. Valahol azért örülök, hogy a gyermeki juss kicsiny része lesz majd a válaszom, amely, ha nem fekszik neki, még mindig átpakolható egy másik mérési pozícióba, abba a kofaalkuba, mely manapság a *szabadság* fogalma fölött zajlik. Ha úgy vesszük, hasznot hajtok, amíg beszélek, mondta az egyszerű halálraítélt, az utolsó szó jogán.

Hermione nem a fejlődésregények hőse. Ő egy kompakt kislány, harc az élete, és nem okoz számára gondot, hogy a fizikai kapcsolat mellett a fogalmi gondolkodásra is építsen. Hermione a kreatív, Potter a szertartásos. Hermione együtt érző, segíti az elnyomott kisebbségeket (felszabadító sapkákat köt a manóknak), és mindig kéznél van, ha Potter nyafog. Kiválóan eligazodik a pubertás útvesztőiben. Keményen kézben tartja szerelmi életét, s talán, ki tudja, hogy megy ez náluk, még a nemi életét is. Szóval Hermione egy igazi *self made wizard*, már ha eltekintünk attól, hogy egyes rasszista megközelítések szerint sárvérü.

Másrészt Hermione nyüszít a boldogságtól, ha a Nagy Szellem, Potter leereszkedik hozzá, és kushad, amikor ez idéetlenül, faragatlanul és oktanul őriöng. Szembetűnően tökéletesre faragták a lányt, de elhagyták belőle az önértetet. Legalábbis problémássá tették számára, hogy éljen vele. Rowling valószínűleg nem gondolta végig, hogy szerte a világon lánygyak féltékéi harcolnak majd, hogy engedjék-e az együttérzés keltette hullámokat belesimulni az erkölcsi elvek sablonjaiba.

Mindezt fogalmazhatnám úgy is, hogy a képlet szerint a férfi az egyetemes, nagy dilemmák foglalata, aki örökké veszélyben forgó élete során hősieen sodortatja magát az eseményekkel, bízva abban, hogy szerencsés esetben legalább utólag megértheti, mi történt vele. A férfiember úgy dolgozik, hogy legalább messziről és zsánerszerűen hasonlítson a fausti hőstípusra. Látsszon buján élethabzsolónak, gátlástalanul vakmerőnek, végletekig önzőnek, de tudjon megrendülni is, mondjuk az ismeretek súlyától. A fausti férfi munkája abban áll, hogy pályája elején rossz üzleteket köt. Elcserél valamit, majd semmissé akarja tenni a kontraktust. Aztán rendre túlnyeri magát. A megfontolt férfi nem létezik – csak olyan van, aki utóbb helyesen ismeri fel a tévedéseit, s mímeli, hogy tanulékony. A világirodalom kövére hízott ettől a férfias bensőségességtől.

Lelki szemeim előtt felködlik a jelenet, amikor az öregedő, kissé elnehezült észjárású Hermione, immár számtalan varázslóporonty muglivilágra segítése után, utazásra szánja magát, hogy halála előtt még egyszer részesülhessen a Géniusz közelségének jótékony hatásából, ezáltal mintegy felstilizálhassa önmagát, visszatérhessen azokba az időkbe, amikor még ő, azaz Hermione említésre érdemes volt, mert részese lehetett a Nagy Ember kalandjának. És felködlik a szemem előtt a fejének megállíthatatlan reszketésével küzdő Charlotte, aki sírnivaló módon megalázza magát Goethe weimari meglátogatásával, mely megaláztatás természetesen nem Thomas Mann tézismondatainak ironiájából eredeztethető, hanem a csak néha felhorgadó önérzet választásának kisszerűségéből. Ott állnak, Hermione és Charlotte, bénultan az univerzum magasztos gesztusa, a Géniusz előtt. Egyek ők a Mester iránti alázatban. Oly nagy az egyetértés köztük, hogy el is érzékenyülnek, micsoda élősd, milyen egy zseniális élősd ez a Potter/Goethe, akit csak imádni lehet az Istenibe olvadt Ördögi gyönyörű szintéziséért.

Mert nézzük csak őket önmagukban, kilökve az árnyékból! Ezt mondjam a gyerekeknek, hogy metssze ki a Potter-sorozatból az alázat aspektusát, legalábbis ne azt élje meg alaphelyzetként? El lehet hagyni a Mestert? Ki a nyavalya tenne említést a sokgyermekes Hermione asszonyról, vagy a megvénült Lottéról, ha életük egy szakaszában nem váltak volna a köz számára bármilyen nyilvánvaló módon érdekessé? Ez lenne a program? Tedd érdekessé magad, mint nőt?

3.

Elfutni a szerelem elől, el a férfi elől, biztos menedéket találni, mely csakis az enyém. Ez is egy program, nem is veszélytelen, hiszen számos férfi vált nyomorulttá miatta.

A nők, Éva – és nem Lilith – leszármazottai, oda vannak adva a férfinak. A nő előtt, ha nem volt odaadó, de legalább átengedő karakter, egészen az elmúlt század elejéig nem mutatkozott más lehetőség, mint a menekülés. Az őstípus, mint oly sok esetben, a görög mitológiában található. Daphné és Apollón történetét mindenki ismeri. Az Apollón isteni szerelme elől menekülő, majd babérfává változó nimfa elfutott nőisége elől. Artemiszhez, Apollón ikertestvéréhez akart hasonlítani, aki szüzességi fogadalmat tett. Árulkodó férfitempó, hogy Tiepolo, Waterhouse, vagy Bernini vásznon vagy szoborcsoport formájában egyaránt azt a jelenetet ragadja meg, melyben nyilvánvalóvá válik, hogy a nő elveszett, utoléri, balsorsa beteljesedik. Pedig nem mulatság ez egyik félnek sem: a nő átlényegül, a férfi beleroppan, még akkor is, ha Apollón láthatóan elég jól átvészeli a traumát. A vágy mementójaként homlokára illeszt valamennyit a babérfából, s könnyen lép tovább. A visszautasítás tapasztalata feloldódik a további isteni mesterkedések kihívásában.

Most nézzük magában a művet. A rohanó ember, ugyebár, nem nagyon ér rá nézelődni, egyetlen dolog létezik számára, halálos téttel összpontosítani, hová lépjen, merre térjen el. Apollón lázas könyörgéséből tudjuk azt is, hogy Daphné nem lassított a nehéz terepen, ügyet sem vetett arra, hogy megsérti a lábát a tüske, hogy göröngyös a föld. Mondanám, hogy mindig ez van a szerelemben, ez a tartalma az idők kezdetétől, a remény és a félelem, de nem szólhatok, mert Daphné túlonként egyértelmű döntést hozott: ő nem kér abból, hogy férfi érintse. Érdekes, hogy ez a motívum megvan a Kalevalában is. Ott a lányt Ainónak hívják, menekülésének végpontja a tenger, ahol is hallá változik.

A rejtőzés női nagymesterei az 1800-as évek vége felé születtek, s talán nem tévedek

sokat, hogy döntéseiket az első világháború tapasztalatai is befolyásolták. Elég Katherine Mansfieldre utalni, aki először akkor halt meg, amikor a bátyja, Leslie Beauchamp elesett. Ám még Mansfield esetében is nagyobb súllyal esik latba a felemás sikerű házasság, férje, a bosszantóan racionális Middleton Murry, akit hosszabb időszakokra el is hagyott. Figyeljük csak: *...Egyedül élni. Még akkor is, ha valami szörnyű véletlen folytán hajszálat találnék a mézes kenyereken – mindenesetre tudnám, hogy az én hajam.* Virginia Woolf nevezetes *saját szobáját* említeni közhely, de nézzünk mást, egy időben közelebbi művészt, egy szigorú szenvedéllyel dolgozó nőt, Marguerite Duras-t: *...egy zugot szeretnék, ami az enyém, egyetlen szobát, de az csak az enyém legyen* (A tér). Vagy máshol: *...írni annyi, mint magányban, az emberektől állandó elszigeteltségben élni.*

Ne engedjünk a készítésnek, mely az alkotói magány sztereotípiái felé vinne. Több-ről van szó. Nem más ez, mint menekülés egy történelmileg, vagy mondjuk (szokás)jogilag, szociológiailag adott helyzetből, azzal a különleges többlettel, hogy Mansfield, Woolf vagy Duras a szabadságot önálló szellemi teljesítménnyel, művészi alkotómunkával vélték kiteljesíthetőnek. Az a szabadság, s önálló szellemi teljesítmény tehát, amikor a nő felismeri a férfi gyarlóságát, s szóvá is teszi? Nem szükséges ehhez feminin tematika, elégséges elolvasni néhány novellát a fentebb említettektől, s láthatóvá válnak azok a területek, ahol nem kívánatos a férfi, ahol nem üldözhetjük őket tovább, s amelyeknek érzéki megragadása számunkra szinte lehetetlen.

4.

Egyikük sem programhoz igazodó alkotó. Még Woolf sem. Nem igaz, hogy ő az öngyilkossággal nyomatékosítja, ha szabad illet mondani, a viktoriánus és edwardiánus konvenciók iránti éteri undorát. Minden egyes művével ezt tette. Duras pedig, alkoholizmustól, öregedéstől sújtva is maga mellé enged egy nála harmincnyolc évvel fiatalabb férfit, Yann Andrea Steinert (lásd: *Ez a szerelem*; francia film, 2001. Duras: Jeanne Moreau!), akinek megengedi, hogy átértelmezzon néhány alapfogalmat, ha csak *ideiglenes*, a halálig tartó hatállyal is.

Sylvia Plath egy így-úgy állandó lépéselőnyben lévő férj mellett mi máshoz igazodhatna, vélte, mint a férjében rejlő példához. Gyönyörű az önállósodási folyamat, melyen Plath végigmegy, még ha néhol (néhol?) bizony a patológias magatartás tüneteit mutatja is közben, de végigcsinálja, addig sakkozik a különféle szerepekkel, míg végül kiköt az egyik mellett. Igaz, hogy abba belepusztul.

Mennyi háttérember, Middleton Murry, Leonard Woolf, a Steiner fiú, akik egykor haraggal, áhítattal vagy szánalommal tekintettek párjukra, s noha megérezhettek valamit a nagyság közelségéből, vágyát kielégíteni, élettervének megfelelni nem voltak képesek. Nem áll meg tehát az a tétel, miszerint az alázat változatos jelmezekben megformált szerepe eleve a nőkre szabott. Annál kevésbé, mert rögtön a manni regényben is találhatunk volna ilyen figurát, bizony, Goethe titkárát, a szolidan alattomos Riemert, aki addig ment el az önfeladásban, ameddig lehetett. E tekintetben nem nehéz közös keretbe hozni férfiakat és nőket.

* * *

Most akkor mi is a helyzet ezzel a körülményeskedő, lappangó női lázadással? Mert-hogy a női diadal mindig lázadás is.

Simoné de Beauvoir egyik amerikai útján jön össze Nelson Algrennel, az íróval, akivel azután hosszú éveken át szerelmes levelezést folytat, ami mindkét részről inkább szellemi önkielégítésnek, a lélek könnyed átszellőztetésének bizonyul, s a kapcsolat végül sírjába hull, ahogy szokás, mély sérelmek fekélyeivel. Eközben Beauvoir mindvégig Sartre mellett van, akivel legendásan szerencsétlen módon gabalyodnak egymásba. Előbb a nemiség kopik ki a kapcsolatukból, majd a szeretetet kezdi ki mind nyilvánvalóbban összeférhetetlen személyiségük, mégis együtt maradnak, egyfajta különös testvériségben.

Mit érez Algren, a Pulitzer-díjas író, Sartre a hírneves író-filozófus, s mit Beauvoir, aki alapművével éppen beelőzte környezetét? „A második nem *a harmadik helyen áll az utóbbi hónapok bestsellerlistáján. Sartre csak hetedik...*” – írja a nő büszkén Algrennek. Ki itt a génusz? Ez lenne az a termő és teremő bizonytalanság, mely kiutat mutat? Ez az a terep, ahol érdemes versenyezni, s ahol a futamokat nemes egyszerűséggel általános emberi megmértetésnek nevezhetjük, szerzők és művek hendikepet nem ismerő egybevetésének. Légy szabad... – milyen divatjamúlt! Légy életedben és művedben androgün!

Mert mit kezdünk a nővel, akinek tudat alatt egyszerre kell a hagyományos tisztelet és az *újabb* megbecsülés, s persze nem eresztene biológiai kiváltságait sem; s mit a férfival, aki nem hátrálhat meg a nő előtt, mert maszkulin lényének lényegét félti? Mit kezdünk Rowling taktikájával, aki a sínen egyszerre két irányban szeretné elindítani hőstét, s csodálkozik, hogy egyetlen célját sem éri el? Hogyan hangzana a Potter-könyvben, ha Hermione Daphnéval együtt sikoltaná: *...változtasd el vesztemet okozó szép leányalakom!*

5.

Van egy film, a *S1mOne*, azaz Simone, egy szükségből számítógépen előállított csodaszép hősnővel. Én nem a médiamanipulálás szatírját látom az opusban, azaz hogy azt is, ám most mégis fontosabbnak érzek egy másodlagos kommentárt. Simone azt üzeni, hogy a vágyak művi kielégíthetősége belopakodik mindennapi életünk fizikai terébe, ahol aztán mindenünk azonnal átválthatóvá, becserélhetővé válik, igazi hang és test generált képre, megpiszkált hangsávra, érzés az érzés látszatára. Alig hittem, hogy ezt Al Pacino játssza el nekem, a férfit, akinek a fejéből kipattant eme eszményi csel, és amíg az arcát néztem, várva, hogy a hazugság elbutítsa vonásait, rájöttem, hogy ez egy realista mozi, mert a nőt ma már *meg kell csinálni*, ahogy a férfit is, így, bizonyos tekintetben, minden kapcsolat munkakapcsolat. Simone általános tanulsága leszűkül a nemek által gyártott ellenségképek újraelésítésére. Üzletben ugyanis nincs barátság. Ember embernek farkasa, s tudjuk, a kis hal... Nincs már semmi, üzeni Simone, ami hozzásegítene, hogy az alázatban a meghátrálás helyett az azonosulás vágyát lássam.

Mindazonáltal nincs baj, hiszen ezek a gondolatok besorakoznak a RAKTÁR elé, percekben belül rájuk is zárul a vasalt bükkfa ajtó. Itt tárolom a későbbre szánt végkövetkeztetéseket, pihés kis magyarázatkákat, elfojtott dörgedelmeket. A lányom idegenkedve tekint a rengeteg kutyüre, zárra, lakatra, bár egyre többször látom arrafelé oldalogni.

Amikor végre minden elcsendesül, egy percig előttem lebeg még a lány elhült, vagy talán csak csalódott arckifejezése, de fordulok egyet, hamarabb, mint velem a világ, és az asztalom lapján azonnal megelevenedik a neauphle-le-château-i póréhagymaágyás, melynek terméséből Duras kiváló levest tudott készíteni öngyilkosság ellen.

6.

(2005 azaz: a RAKTÁR feltárulása)

Mert ismerem az én bűneimet, és az én vétkem szüntelen előttem forog.

Férfi vagyok, Daidalosz másodkézből: elvileg nem engedhetném, hogy a többiek személyes vágya behatároljon. Az építkezés szakaszában, míg a labirintus falai emelkednek, és a kész műre való visszatekintés pillanatában sem engedhetném meg magamnak az ellágyulást. Daidalosznak egy időre börtöne lett a műve, ám egy újabb mű révén szabadt.

Ha férfinak tartom magam, engem is a gyengédség tabujának kéne kötnie. Különben bennrekedek egy félkészséggel hivatkozott alkotásban, örökké foglya maradok annak a torzónak, amit létrehozta. Mit tehetnék azonban, ha nekem fogalmilag nem az jut eszembe először, hogy a férfiatlanság vádja illethetne, hanem mondjuk az, hogy a gyengédségé. És akkor mindjárt másképpen hangzik a dolog, nem igazán látszik akadály annak, hogy ez az írás folytatódjon.

Közbevetem: gyengédség alatt itt valami olyasmit értek, hogy például a végsőkéig legyünk engedelkenyek a tárgyunkkal szemben, szabaduljanak el a mégoly megalázó, sőt visszataszító empátiás kapacitások, éljen az átvállalás korlátatlansága.

Elégszer hallottam már, hogy Isabel Archer igen jól megragadott nőalak. De sosem tudom kiverni a fejemből, mi lett volna, ha más jut a szerző eszébe. Úgy dönt, hogy ne a hagyományos alkotói szenvedés szülje, hanem valami más, jobb híján azt mondom: ami belőle fakadóan női. Nos, ezért vajon mekkora áldozatot lett volna hajlandó hozni Henry James?

* * *

A korábbi szórványos kísérletek után, több mint egy éve csak nőktől olvasok, dafke, huszadik századi világirodalmat, több nyomvonalon, magyarul és angolul. Amennyire lehet, követem a kritikai fogadtatásukat is. Leszögezem: nem vagyok a) feminista b) a women's studies, gender studies stb. szakértője c) és csak igen felületesen ismerem a feminista irodalomtudomány vívmányait (habár érteni vélem, hogy mihez segíthet hozzá a tematikus megközelítés).

Ha az okokról kérdeznék, meglehet azért tettem, mert hajtottam a mesebeli okos lányra.

Úgy tudtam, a többieknek elő volt írva: ha férfi vagy, szeretlek, ha férfias vagy, értékellek. Nem baj, hogy a férfiasság értéke nemcsak múlandó, de ezer okból ki is kezdhető. Az sem probléma, hogy a férfiasság kevesebb, mint a férfi. Mondják, a pofon és a csók is elcsattan, de az okos lány azt mondja: csak a sportba ölt erő stílusos.

Az okos lány személyében a külvilág üzent nekem, zűrzavar és érzelmesség nélkül. Megkaphatom. Tudniillik odakint ő már túl van néhány diadalon.

* * *

Ha ma kérdeznék, azt mondom, hogy bekövetkezett a teljes azonosulás. Ebben a lelkiállapotban dönt a kereskedő a gyors felvásárlás mellett. A férfi pedig elégedetlenkedni kezd nemének kereteivel. Esetemben csak annyiban idomul a helyzet, hogy jóllehet férfi vagyok, azért végső soron író is, aki a hitelességért küzd.

Csakis ezért nem írhatom azt, hogy slussz... de azt igenis leírhatom, hogy egy ideje hidegen hagy annak a hasznossága, amit végzek.

Tegyük föl, hogy Daidalosz számára csakugyan börtön a labirintus, de megszeret ott

lenni. Tegyük föl, hogy előbb-utóbb majd én is szembe fogok nézni tevékenységem rám háruló pszichés következményeivel, s ha ez meglesz, helyre is hozhatnak. Addig marad a hűvös falak közti ideges bolyongás.

* * *

Amennyiben írásom első öt szakasza üzenet volt a lányomnak, a hatodikban, immár egy sűrű év elteltével, csak úgy magam elé mormognék valamit. Hogy ezáltal rosszabb férfi lennék, nem tudom, de hogy jobb apa lehetek, az valószínű. Ha mármost szabadon lehetek *férfiatlan*, azaz gyengéd, miért ne élnek vissza a helyzetemmel, s világitának rá azonnal pár visszásságra.

Először:

Nem azt tettem, amit kellett volna. Nőkről gondolkodtam ugyan, de nem a megfelelő módon. Mesét mondtam – egy másik mese helyett. Alakoskodtam a lányom korára való tekintettel. De vajon van-e idő kétféle diskurzussal játszadozni?

Másodszor:

Kik szerepeltek a mesémbe? Nők, akiket zavart a különösségük, akik művészi szinten ki tudták fejezni zavarukat, s akik az önkifejezés révén sem voltak képesek nyomasztó problémáikat feldolgozni. ...*a női alkotók nagy része magán viseli a haszontalanságérzés és a zavarodottság bélyegét még a legjobb munkáiban is* – írja Germaine Greer.

Jó ideig tévúton tébláboltam. Meg akartam fejteni, honnan ez a női érzés. De oda lyukadtam ki, hogy azt kell megfejtenem: honnan ez az emberi érzés. S amikor itt is csődöt mondtam, csak akkor jöttem rá: *a haszontalanságérzés játék s amikor ezt belátjuk, abból fakad a zavarodottságunk*.

Az első diskurzus arról szólt, hogy nőnek-férfinak, íróként vagy emberként, nincs igazi lehetősége az azonosulásra. Mert, jelentem alássan, a munkafolyamat során egyfolytában retusálunk. Tudom, hogy ez mélyen emberi, társaslét, miegymás, a gesztusok, a szavak – próbálkozzunk ellenük bármivel, történjen bármi, ezeket tudjuk legtovább emlékezetünkben tartani. Azzal viszont, hogy a fentieket elmondtam a lányomnak, azt kívántam elérni, hogy MÉGIS, és EZT keresse, az azonosulás esélyeit.

Szóval a haszontalanságérzés játék? A zavarodottságunk ennek belátásából fakad? Tovább megyek. Ma már azt igyekeznék a lányomnak sugallani: ne essen zavarba, hogy ez a játék milyen sokszínű. És hogy néhányunk számára már teljesen nyilvánvaló, mi lehet a játék tétje.

És hogy mindezt még mindig mennyire nem tükrözi vissza az irodalom.

* * *

Önmagában az alkotóerő olyasmi, mint a szókimondás adottsága, ha egyébként nincs mit mesélni. És a megélt évek nagy százalékában nincs. Nem azért, mert olyan tökkel-ütöttek lennénk, hogy nem vesszük észre az egyediben az egyetemet, az ismétlődésben az újat, a névben a névváltozatot, a jelenségben a kiterjedést. Nem azért, mert képtelenek lennénk válaszolni kérdés, vagy eredményt elérni követelés nélkül. Igenis ismerjük a hagyományokat, és pontos tudásunk van arról, hogy mely része alól kellene felszabadulni. Tudjuk továbbá azt is, hogy a hatalom mindig hozzányúl a pszichológiai terror eszközéhez, még ha ezzel nincs is tisztában. Tudjuk, hogy a hagyomány jelentős hatalmat biztosít annak, aki képtelen előre tekinteni. Végezetül meggyőződésünk, hogy kizárólag előre tekinteni, nos az a terror egy másik válfaja.

Ebbe a hálóba gabalyodva van valahol egy tüntető jel. Nemtörődöm, lusta emberek kapják fel rá a fejüket, akiknek semmi sem kell ahhoz, hogy éljenek, mert végsőkéig szűrt szükségleteiket összebékítették adottságaikkal. Akik azt mondják: érzek halvány össze-

függéseket, fogékony vagyok, de az egész bensőm elutasítja a reménytelen ragaszkodást. Bennük összeáll a képlet.

Ezek lennének a művészek.

Ezek sosem fogják kijelenteni, hogy MINDEN, amit teszünk, ami történik, hagyományt teremt, ezáltal tehát hatalmat is ad, a hatalom pedig elég erőt adhatna élni. Ezek sosem fogják azt mondani, hogy: Hatalmat a művészeknek!

Ki is lehetne mondani: íróársak, némi utóvédharcot azért elvárhatnánk...

Sötét emlékeket kavarunk föl.

* * *

Nincs semmi, ami helyettesíthetné a neurózisainkat, ezért foggal-körömmel ragaszkodunk hozzájuk. Például ha a nemek harcában béke van, akkor az jó, de meddig? A béke nagyon ceremoniális tud lenni, hízekony intézményrendszere van, fogalmi készlete, és ez így együtt már kevés híján ugyanaz, mint a háború. És tovább: ha a műsorban a nemek harcának helyét ismét csak visszavette az egyedek harca, mennyivel lesz könnyebb minékünk? Ember embernek farkasa, és a kis hal...

De lépünk el innen egy pillanatra, van hová, hisz tudjuk, annyi harc, ahány identitás.

Megkaptuk ezeket a szinglis, depis, prozacos, leszbis stb. darabokat, amelyekhez bizonyára hasonló mennyiségű „férfiselejt” is termelt, de most nem ez a kérdés. Mindnek a háttérben a haszontalanságérzés munkál. Újra és újra tragédiaként van tálalva az a haszontalanságérzés, melyről egyszer már tisztáztuk, hogy játék volt csupán. Játék. Irodalom.

Természetes, hogy emberi tragédiákat nem érdemes méricskélteni, ám az író zavarodottságát nem testi-vegetatív tünetek demonstrálják, hanem maga a mű. A tragédia az író számára anyaggá válik, még akkor is, ha ő a szenvedő alany. A mű pedig, és mindegyik ma már, a határtalan ismerősség alapján valóban mindegyik, ugyanazon szűk spektrumú mentális fejlődés következménye. A memoárok, autobiográfiák sokaságának nem évülő tanulsága, hogy nem sok dolog történhet, de az majdnem mindig meg is történik.

Az alkotás persze formálást is jelent.

Ha rend a lelke mindennek, meg lehet kérdezni, hogy miféle rend az. Katherine Mansfield halála után azt írta Woolf, hogy az eltávozott pályatárs éjszakánként kísértette őt, mert befejezetlen ügyük volt. Ugyanis ő, Mansfield az egyetlen író, akire örökké féltékeny lesz. Valóban, e rövidke megjegyzés következtében bepillantást nyerhetünk egy illusztris klubba, de ennek a klubnak nem az a specifikuma, hogy nők lakják, hanem az, hogy írók, méghozzá olyanok, akik különös kegyként a rövidpróza mesterei.

Akik, ha belepusztulnak is, időnként elmosolyodnak a mesterségbeli nehézségeken. Az írói önállóság ugyanis nem gyógyít ki a zavarodottságból. Ha az írói önállóságot értékelik, még nem kell szeretniük is. És ez fordítva is igaz: szeretem, hogy újszerű a hangja, mondják, csak hát mindez önmagában nem sokat ér.

Itt vagyok például én, az író, mondhatta volna Woolf, a zavaromat fokozhatja, ha korán elhal az anyám, az apám, a mostohanővérem, az édestestvérem; ha kislány koromban molesztált a féltestvérem, vagy már érett koromban olyan levelet kapok, tegyük föl egy Vita Sackville-West nevű nőtől, hogy azt mondja: „Why aren't you with me? Oh, why? I do want you so frightfully.”

Sőt, azt is mondhatta volna Woolf: itt vagyunk például mi nők. Hisz milyenek is vagyunk, milyen fából faragtak bennünket? Túléljük szeretteink elvesztését, a szexuális zaklatást, s az attól való félelmet is, hogy saját nemünk iránti vonzódásunk csak kire-

kesztettségünk újabb forrása lesz. Képességeink mégsem hagynak cserben, legalábbis tudjuk, hogy messzire sosem távolodunk el a megkönnyebbülés, a fellélegzés lehetőségétől. Vagyis csak egyszer...

Vajon Sylvia Plath akkor döntött-e az egyik, a soron lévő identitása ügyében, mikor az *Üvegbura-béli* jelenetben a szállodai ajtaja előtt hagyta a hányásában fekvő Doreent? „Az volt az érzésem, ha behúznám Doreent a küszöbön, és rásegíteném valamiképp az ágyra, soha többé nem tudnék megszabadulni tőle.” Visszatarthat-e bármi attól, hogy összemossam ezt egy nyilvánvalóbb lesbikus kísértéssel? Hiszen sokféle *nagyravágás* létezik, s ebben csak az a bökkenő, hogy mindig elkeveredik, amelyik minden további nélkül beteljesülhetne. Ezt kell mondanom, igen, ez egy *szomorú-szomorú harc a semmin*. De Plath sem gondolta az életről, hogy olyan lesz, mint a hirtelen vágy. Amikor Doreent a földön hagyta, a szöveg szerint a romlatlanság mellett döntött.

Több és más akart lenni, mint Doreen. Író lett, lám, egy másik identitás. Nem merte belátni, igazából még a legtisztább pillanataiban sem, hogy nyert. Egyszer attól rettegett, hogy az irodalomban létezik-e *üvegplafon*, azaz a férfiak által a hierarchiába rejtett láthatatlan gát. Aztán attól, hogy ha van is ilyen, fölöslegesen van, hiszen mikor ér föl ő oda? Közben pedig mindvégig az járt a fejében, hogy miért nem képesek a férfiak egy nőt egyszerre szeretni és értékelni is.

* * *

Nos, én azt hiszem, hogy az iménti két apokrif *Woolf-idézet* fontos, mert rávilágít valamire. Természetesen az is lényeges, ne kezdjünk azonnal úgy beszélni a bennük körülírt két szemléletről, mintha mondjuk Apollón lantjáról és íjáról lenne szó. Ne gondoljuk senkiről, hogy minden követ megmozgat, csak hogy elmebaja megkönnyítse boldogulását.

Azért éreztem fontosnak egymás mellé illeszteni őket, mert mindkettő lehetne maradéktalanul igaz. Nem gyengíti egyiket sem a másik mélyén rejlő, néhol rettegettségig erősödő szorongás. Mindkettő egy kalandnak a kiindulópontja, mert aki szorong, annak mérhetetlen nagy kaland minden feladat. Ilyen helyzetben pedig még élni is feladatnak tűnik. Kihívásnak. Amivel kapcsolatban aztán óhatatlanul felmerül a szokott kérdés, hogy a végtermék nem lesz-e haszontalan.

Ez a zavarodottság végül kihat mindenre, amitől egy ember otthonosan érezheti magát. A baj hatványozódik.

Ha a valósághoz fűződő viszony fokozatosan másodlagossá válik, akkor a szeretet lehetőségétől távolodunk el. De még ebben a stádiumban is fontos, hogy értékeljenek. Lehetetlen értékelni egy férfi szeretetét, ha jobban szeret, mint amennyire értékeli a művészetemet. Aztán, ha van ilyen (tegyük hozzá: minden erkölcsi mítoszt így illene kezdeni): ha nőként és íróként is nagyra tart – akkor... akkor azért tesszük tönkre magunkat, mert mindez, vagy ennek egyik eleme nem volt *szembetűnő*. Az állandó kompenzálás elterelte a figyelmünket.

Szeretet, értékelés? Emerről szól az élet. Utóbbiról az irodalom.

* * *

1993-ban Erica Jong megírta Henry Miller *ébresztését* (*The Devil at Large*). A könyv olvasása közben mindvégig viszolyogtam valamitől. Ennek rövid előtörténete van.

Ha valakinek az olvasásában elmaradásunk van, legtöbb esetben a főművét vesszük előre. Nekem Miller-ügyben sokáig akkora elmaradásom volt, amekkora Miller életműve. Azután, egy buta véletlennek köszönhetően, a *Kakasviadalt* olvastam elsőként. Néhány idézet az opusból: „Legbelül mind kurva, minden anya minden lánya, de még az

angyalok is”. „... gintől felvillanyozott rongybabák, viaszszüzek, akik sosem voltak érintetlenek, viszkető bírvágytól felajzott árleszállítási dögkeselyűk, hűvös, számító arcukon örökké ott a felirat: *Kiadó*”. „*Mocskos anyaméh, mely sötétséget és mérget köpköd magából, izmos és rémes, mint Michelet opálos taknya*”.

A szerző mániás történeti szemlélete bámulatba ejtett, s azt hittem, számomra ezzel vége is a Miller-olvasásnak. Jött azonban Anaïs Nin *naplóregénye*, a *Henry és June*, melyben azonnali és határozott művészi választ akartam látni. Viszont hibás volt a kalkuláció. Nem tudtam, mi a kérdés.

Miért érek felelősséget a messzi, s tán sosemvolt nőkért, amikor én itt ülök a házam teraszán egy gép előtt, és nem túlzok, ha azt állítom, hogy magam is bajban vagyok. Nem hihetnék-e abban, hogy amit olvasok, az is leírja a világot? Kulcsokat ad kezünkbe? Mondjuk egy antihős szöveganyaga... Vagy hogy a szerzőnek éppen ezt kellett tennie, mert közönség nélkül nincs művészet?

És ha felelősséget érek értük, a megsértett nőkért, akiket Miller túlbuzgalma illet? Nincs arra mód, hogy közben magamat ne csorbítsam? Ugye, nem kell nekem rögtön állást foglalom a vaginális orgazmus kérdésében? Hiába minden, irtózom attól, hogy magamra vegyem Woolf felülmúlhatatlan tézisét a férfiakról, akinek az a szakképesítésük, hogy nem nők.

Voltak alkalmak, amikor Nin érzéki lázrohamai tisztultak, s olyankor bölcsnek éreztem. Nem vitás, hogy olvasta Freud *Dóráját*, majd a történetet bekente valamivel, amittől még szabadabban átjárhatóvá vált. Apuka, Dóra, K. úr és K. asszony négyesében sok minden ott van, amit Nin ki is próbált, rácsodálkozott, és írt, írt, míg a hangulata el nem párologott. Kissé terjedős ugyan, de fogódzókkal teli anyagot hozott létre. Henry Miller eközben oldalt jegyzetelt.

Nem Nin *éhségét* kívánom megérteni, elég volt számomra a csodálat, hogy ő maga megértette. Nem kell őt ezért lenézni. Sok helyen jobb, mint Plath naplója, sok helyen meg hasonlíthatatlanul rosszabb. De azt nagyon pontosan felismerte, hogy a Nin pénzét, és Nint, June pénzét, és June-t, és még jó néhány, más pénzen megkapható örömlányt imádó Miller miként őrzi majd meg felsőbbrendű objektivitását: „*Henry egész életében azzal fogja bizonyítani férfiasságát, hogy a műveiben rombol és gyűlölködik...*”

Elhittem neki.

A '60-as években szexguruként, felszabadítóként ünnepelt Millert aztán Jong könyve kapcsán tették helyre a feministák. Ahogy lenni szokott – Jonggal együtt.

* * *

Ezzel persze nem bizonyítok semmit. Ha igaz is, hogy íróként Nint jobban kedvelem Millernél, Jong már biztosan nem jobb tőle. Mint ahogy egyértelmű, hogy Salinger-nél nem jobb író Joyce Maynard, pedig a hölgy mindent megtett, hogy a férffival töltött egy évet valami irodalmi menetlevélként használja az elkövetkezőkben.

Lám, nincs itt szó nemek harcáról. Teljesítmény kerül szembe egy másik ember teljesítményével. Hermione Granger ünneplés nélkül kerekedik Harry Potter fölé, Alice B. Toklas tényleg ír egy önéletrajzot, Sylvia Plath a Henry James-i Nancy Beck mintájára ostrommal beveszi Londont, miként Vinnie Miner is a *Külhoni viszonyokban*. A mesebeli hercegnő, Ingeborg Bachmann magába olvasztva éli föl Paul Celant, s a ténylegesnél többször írja le: „*Az a feladat: folyamatosan írni*”.

Nincs többé elfojtott trauma, mert már túl tisztességes és unalmas. A tegnapelőtti váliumos nem létezik, a tegnapi prozacos Elizabeth Wurtzel mára ócska, mint a szénvasaló, és szentimentális. Akik ezekkel a vészterhes szükségszerűségekkel szembesültek, az

egykor önbecsüléshiánnyal küszködő nők, ma jóízűen röhögnek a témára piócaként felkapaszkodott Peter Krameren, Andrew Solomonon és az elnyúlhatetlen Fukuyamán. Ja, és Carrie Fischer, a Star Wars Leia hercegnője bestsellert ír a Percodan túladagolásból, de talán utoljára neki tartott három évig.

A mítoszok utóéletük rabjává válnak, a mesék a túlzás hibájába esnek, a traumák nyilvánosak, nem léteznek tabuk, a felmenők reszketnek. Világ csodájára mindenki anyagiilag független lesz, pusztán haszontalanságának realista elbeszélése, és zavarodottságának módszeres kiépítése révén. A kánonok úgy dőlnek meg, hogy nem dőlnek meg, és özönlének az írók, a nőírók is, akik nem kis nosztalgiával, helyenként egészen újszerű iróniával akarnak megemlékezni egyszervolt rabszolgaságukról, ahogyan azt Paule Constant írja meg Goncourt-díjas regényében, a *Barátnőkben*. Margaret Atwood nagyregényt ír, melyről ugyanúgy mindenki beszél, de senki sem olvassa el, mint az arra legméltóbb férfiakét. Ráadásul Atwood szerint a nőírók regényében kell, hogy létezzen férfi. És ezért Atwoodot nem átkozták ki a nők, nem voltak ellenpontozások, és telt belőle sugallat is, amit tulajdonosi magatartással fogtak közre, nemi identitástól függetlenül. És lám, mily felemelő, hitelesen már Jelinek kapcsán sem marhászkodhatunk az-
zal, hogy megengedett-e a nőknek az élvezetükről beszélni.

Miközben Arundhati Roy a Booker-díját a derekára csatolva rohan Irakba. Sanghajban talán kialszanak a Wei Hui könyvéből rakott máglyák.

* * *

Dehogyan akarnak a nők kikerülni a férfiak árnyékából! Miféle árnyék? Hallani sem akarnak semmiféle árnyékról. Mint ahogyan nincs is.

Van még némi gond, ahogy tudjuk, egy kezemen megszámolhatom, uralmi formák, hatalom, pszichológiai terror stb. Meg a másik kezemen néhány. Üvegplafon az irodalomban. Ám én androgün alkatú, maradandót alkotó, zseniális embereket látok özönlenni, a legkülönbébb hierarchiákban is otthonosan mozgó embereket, akik szabadon írnak képlekenységében kiteljesedett *nemiségükről*, mely a teljesítmény csúcscsúcsaira röpteti őket. Akik bomlasztóan tehetségesek. Ők valóban képesek minden fontos emberhez hasonlítani, s esetükben abszolút mellékes, hogy férfiról vagy nőről van szó. Találkoznak és elkeverednek, csak hogy egyedi játékszabályaik, kulturális elfogultságuk alapján megint kiváljanak.

Művészi versengés zajlik, ki hogyan tud, mindenki helyet kér a pályán. Férfiak, nők, öntudatosak, meg olyanok, akik magukat kapcsolataikban határozzák meg, grafomán és kiélt tinédzserek, kiváló vagy csapnivaló férjek, feleségek, akik melankolikus állapotba írják magukat, vagy akiknél csak az írás töri meg a katatóniát. Egy író vérmérsékletével bírósági nők és férfiak. Művészek, akik mindenükkel ki akarnak fejezni valamit.

Ezért mondtam, hogy a haszontalanságérzés sokszínű játék. A tét pedig már nem egyszerűen az írói hitelesség, hanem hogy feloldódunk-e az általános hitelesség-hisztériában.

Az a féle prolongált béke van, melynek háborús elemei fölött utoljára még össze lehet kuncogni. Mielőtt génjeinket manipulálnák, a munka nehezét elvégezzük magunk.

Az emberek élnek. Egyre jobban vannak.

Mindnyájunkat boldogít a tevékenység szabadsága.

Lárai Eszter

Költőnők ⇔ költőfik

„[A]zt más nőnemű költőkkel együtt én is ki szoktam kérni magamnak, hogy az embert »leköltőnőzzék«, mondván, írás közben tökéletesen mindegy, ki milyen nemű.”¹ jegyzi meg Rakovszky Zsuzsa egy vele készült interjújában.

Pedig egy költőnek mindig van neme: vagy nő vagy férfi². Ennek ellenére a férfiak nagyon szemérmesek, és szeretnék eltitkolni nemüket, a nemtelen költő szócska mögé bújván, a nőknél viszont fontosnak tartják kihangsúlyozni, hogy az illető költőnő. A több évezredes nemtelenség ellenére a költő se csupán költő, hanem költőférfi vagy a rövidség kedvéért legyen költőfi.

Talán nem én voltam az egyetlen diáklány, akinek komoly gondokat okozott Petőfi verseinek befogadása. Egyrészt én soha egyetlen Júliába nem voltam szerelmes, másrészt az állandó harci zaj, dobpergés, sírbotozás, az ágy és párna helyett a csatatér előnyben részesítése gyerekfejjel nem tűnt se kislányos se nőies foglalatosságnak, de minthogy a tanáraim teljesen egyetemes dolgoknak próbálták a fent soroltakat beállítani, ebből egy nagy adag szorongás és Petőfi-gyűlölet jött össze nálam, ami azóta is csak nehezen oldódik. Azt is nehezen tudom elképzelni, hogy fiatal nők ne éreznék a férfiúi gőgöt és sértettséget Ady „Elbocsátó, szép üzenet” vagy Szabó Lőrinc „Semmiért egészen” című versét olvasva, vagyis azt a tényt, hogy ezeket a verseket férfiak írták, nem beszélve Shakespeare „Makrancos hölgy” című „vígjátékáról”, ahol végre valahára picit azonosulni tudtam Kata szerepével, és azon nyomban megfogadtam: én bizony soha nem megyek férjhez. A példákat az unalomig sorolhatnám...

„Kafka Margit óta egyre több olyan költőnő van, aki nem verselgető asszony, hanem költő.”³ írja Vasy Géza egy költőt méltató cikkében, aki – e logikát követve – melleleg nő, de nem verselgető asszony, vagyis méltán érdemelte ki a nemtelen költő titulust.

Ezek után nem érdemes azon csodálkozni, hogy még mindig ódzkodnak a magyar költők, ha nők, a költőnő kifejezéstől⁴. E szónak van egy nem elhanyagolható árnyéka; e szóhoz asszociálódott (egyeseknél még -dik) az érzelműség, szentimentalizmus, dilet-

¹ A versírás sokkal személytelenebb. Rakovszky Zsuzsával beszélget Károlyi Csaba. *Élet és irodalom*, 2002. dec. 20.

² „Nem az az érdekes azonban, hogy van »női líra«. Ami előttem roppant érdekesnek tűnik, az inkább, kérem szépen, a »férfiúi költészet« megjelölés teljes hiánya. Mert, ugye, van költészet, és van »női« költészet, értsd, hogy kissé sápkóros szegény, de azért ne vonjuk meg tőle a költészet jogcímét, hadd éldegéljen, ha már betette ingatag bokáit a szent nagy poézis amfiteátrumába, ahol férfiak lakoznak költőien. Szerintem a nőket nem a női mivoltukra való figyelmeztetés sérti az említett besorolásban, hanem az a mögöttes üzenet, hogy nőnek verset művelni igencsak furcsa, furcsa, furcsa.” említi meg László Noémi *Új Forrás* – 2003. 2. sz. Próbálom a hangot Németh Zoltán interjúja László Noémivel.

³ Vasy Géza: „magamat adom a semmi ellen” (Dobozi Eszter: *Kettőztető*) *Forrás* 2002. január.

⁴ „Rendre az övéhez (mármost Rakovszky Zsuzsáéhoz, L. E.) hasonlóan bizonytalan vagy elutasító álláspontot fogalmaz meg a többi megkérdezett író is, és a nőírók műveit ismertető írások közt is akad olyan, amelynek szerzője még azt sem döntötte el biztosan, van-e egyáltalán »női nézőpont«?” Kádár Judit: *Miért nincs, ha van. A kortárs nyugati feminista irodalomkritika hatása Magyarországon*, *Beszélő*, 2003. november.

tantizmus, egyfajta másodrendűség, másodrangúság⁵ (gondoljunk csak Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánjára, aki számomra még mindig azt sugallja, hogy a nők irománya dilettáns, nevetséges, rossz vicc). Nem csoda, ha egy nőnemű lény, aki a költészetre adta a fejét, le akarja vetni ennek a szócskának a bőréhez tapadó, fojtogató árnyékát. Az első nagy vetkőző számot Nemes Nagy Ágnes mutatta be. Ha nem is szeretjük, hogy kihangsúlyozzák a nemünket a „költőnő” megjelöléssel, azért most használjuk ki az alkalmat, hogy ez a megkülönböztetés létezik, és próbáljuk tüzetesebben szemügyre venni, vajon másként, más témákat feszegetnek-e a nők, mint a férfiak, és miként van az a másként?

Nemes Nagy Ágnes volt az első kanonizált nőnemű költő a magyar irodalomban, ő viszont rühellt „nőies dolgokról” írni. Szabó Magdával egyetemben⁶ el akarta kerülni a költőnő címkét, és mindent megtett, hogy lírája ne legyen nőiesnek nevezhető, ami számára is azt jelenthette, hogy érzelmős, az unalomig szentimentális, szinte kizárólag csak érzelmekről, főképpen a szerelemről szól nem túl eredeti módon. Nemes Nagy Ágnesre hárult az a feladat, hogy nő létére minden előítélet és nehézség ellenére elsőként legalizálja magát a magyar irodalomban. Talán az egyetlen, ezért akár azt is mondhatjuk a legjobb megoldást választotta: úgy írt, mint egy férfi – azaz egyetemesen, semlegesen, nem-mentesen. Számos követője akadt, aki szintén úgy érezte, ez az egyetlen út kiszabadulni a költőnő = másodrangú = dilettáns = „a művésznő” (bizonyos hangsúllyal ejtve) címke bűvköréből. A mai idősebb nemzedék néhány tagját⁷: Beney Zsuzsát, Gergely Ágnest, a fiatalabbak közül pedig Mesterházi Mónikát, Szabó T. Annát sorolnám ide (a teljesség igényének teljesíthetlenségének teljes tudatában!).

Azonban a fiatalabb, mostanság harmincas éveiben járó vagy a harmincat közelítő generáció komoly közfigyelemnek örvendő tagjai nem azonosulnak teljes mértékben a NNÁ vonallal. Előszeretettel foglalkoznak női problémákkal: Szabó T. Anna a szülésről ír, Mesterházi Mónika is elidőzik a szülni vagy nem szülni kérdéskörnél. Karafiáth Orsolya és Tóth Krisztina fő témája pedig a szakítás és általában a férfi-nő kapcsolat bonyolultsága. Többnyire egy párkapcsolat problematikájából indulnak ki, és onnan jutnak el az egyetemes dolgokig, azaz az egyesből jutnak el az általánosba, mint sok versében Rakovszky Zsuzsa, aki nagy hatással van erre a nemzedékre.

Az első kanonizált költőnőnk, Nemes Nagy Ágnes, ezt nem tette, nem tehette meg. Keletkezett egy vákuum, már volt elismert költőnőnk, és neki köszönhetően már legitimebb volt nőként verset írni, és akár elfogadottá, sikeressé is válni, azaz már volt előd, aki nő volt, de nem írt, írhatott női témákról, pontosan azért, hogy legitimálja magát, mint költőt. Az utódok – akiknek mindenképpen egy fokkal könnyebb volt a helyzetük, mert nem ők voltak az elsők – már bátrabban nyúlhattak olyan témákhoz, amik nőkről, nőiességről, anyaságról stb. szólnak. Megérezhették, hogy itt valami nagy adósság keletkezett, hiszen egy párkapcsolat problémáiról nők még nem írtak színvonalas verseket a

⁵ „A közelmúlt olyan klasszikussá vált életművei, mint Nemes Nagy Ágnesé, Szécsi Margité nemcsak az egyenjogúságot, hanem az egyenrangúságot is bizonyították. Az ő nemzedékükben azért még inkább a férfiak dolga volt a versírás.” Vasy Géza: „magamat adom a semmi ellen” (Dobozi Eszter: Kettőztető) Forrás 2002. január.

⁶ „Profi írók voltunk mind a ketten, bármit, ami a szakmában a férfiaktól megkülönböztetett volna bennünket, úgy hajítottuk el, mint a labdát, amelyet tévesen irányítottak...” Szabó Magda: Sztélé Orpheus 17 1995 Tél 1996 Tavasz Nemes Nagy Ágnes

⁷ „...ezek a költőnők nem női mivoltukból eredő másságukkal tűnnek fel. Nem női költészetet művelnek tehát, hanem költészetet. Verseiket, köteteiket olvasva a megnyilatkozó emberre figyelünk elsősorban, amiként Petőfi vagy Babits Mihály műveit olvasva sem tartjuk alapvetően meghatározónak, hogy férfi az alkotójuk.” Vasy Géza: „magamat adom a semmi ellen” (Dobozi Eszter: Kettőztető) Forrás 2002. január.

magyar irodalomban, bemutatván a női oldalt, a női szemszöveget. Ennek az irányzatnak voltak első jeles képviselői Tóth Éva és Rakovszky Zsuzsa.

Ugyanakkor ez a minta mintha túlon túl mélyen berögződött volna a következő generáció számos tagjába, azaz kissé sarkítva; néhány 21. századi magyar nő költő úgy érzi, sok esetben megkerülhetetlen előfeltétel, hogy egy párkapcsolatból induljon ki, ha verset akar írni. Nos, van egy hipotézisem, hogy ez miért történik *itt és most és így*. E költők úgy érzik – talán csak ösztönösen –, ahhoz, hogy elismert költők legyenek, de nők maradjanak, szükséges jól írniuk, viszont női témából kell kiindulniuk – ami általában egy partnerkapcsolat –, nem lehet csak úgy in medias res elkezdni egy verset. Így a kecske is jóllakik, a káposzta is megmarad, azaz legitimek lesznek, mint költők, de legitimek maradnak, mint nők. Ez talán abból adódik, hogy a nőnemű költőkhöz való viszony még nem egészen rentábilis, nem egészen elfogadott ezen a 21. századi Magyarországon, még mindig inkább férfi szakma ez a költészet, ebből kifolyólag egy nő érezheti úgy, hogy „elveszítheti a nemét”, ha ezt a szakmát választja. Ezért teszi meg ezt a vargabetűt, ezt a bizonyító kürt, hogy mintegy elsősorban magának bizonyítsa, habár férfi territóriumra tévedtem, azért én mégis nő vagyok.

Ennek az esszének nem célja, hogy az összes kortárs nő költőt címkével lássa el és egy skatulyába suvassza, sőt itt jegyezném meg, hogy jelentős nő költőink se a NNÁ- se a Rakovszky-féle irányzatba nem sorolhatóak be egyértelműen; a többségük egy kicsit még új, de egyre inkább „saját holdas”, pontosítva „saját utas”⁸.

A fiatalabb generációknak remélhetőleg már meglesz az esélye, hogy szinkronizálja a költőelődöket, és nem fog nekik gondot okozni, hogy nők és költők egy személyben. Nem lesznek ilyen „kasztrációs” félelmek, mint elődeiknek voltak, minden a helyére kerül, vagy nem?

Egy másik érdekesség, ami szintén felfedezhető a mai magyar költészet nőnemű képviselőinél az az, hogy kevésbé érintette meg őket a posztmodern nyelvi játékoság, a nyelvvel való kételkedő kísérletezés, elmondható, hogy a magyar költészet klasszicizáló vonulatához vonzódnak. Talán ez se véletlen, és fentebb már említettem az egyik lehetséges okot, nevezetesen az adósságot.

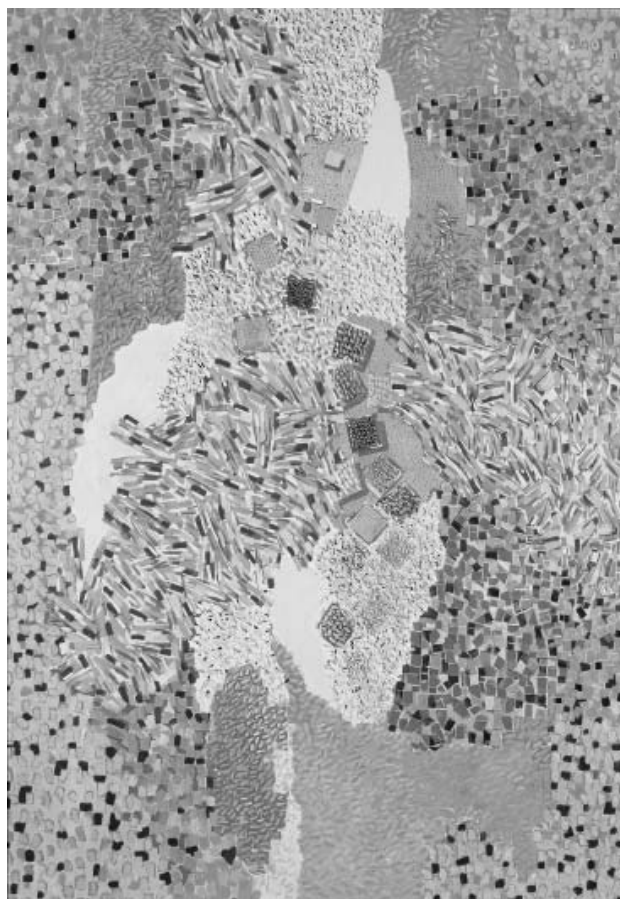
Azaz, amíg egy költőfi úgy érezheti (ha éppenséggel érezni úgy szottyán kedve), hogy már mindent elírtak a magyar- illetve világirodalomban előle, nos ezt egy költőnő semmiképpen sem érezheti, mert érzéke becsapná. A magyar költészetben a nők Nemes Nagy Ágnes óta, azaz körülbelül 50 éve vannak legitime képviselve. Ez bizony a férfiakkal szemben jó pár évszázados lemaradás, adósság. Ez idő alatt hány szerelmes verset írt Balassi, Csokonai, nem beszélve Petőfiről Radnótiig nem bezárólag? Férfiak írtak érzelmekről, szerelemről, a nők pedig nem voltak képviselve a „magas” magyar irodalomban akkor, amikor még nem volt olyan „ciki” a szerelemről írni. Minthogy a szerelem, párkapcsolat az a territórium, amit nők és férfiak leginkább másként élnek meg, ez az a terület, aminek leírásából a női szempár, a női szemszög fájóan hiányzott. Ebből adódik, hogy addig, amíg a mai magyar költőnők találnak olyan témákat, amik számukra még nem elkoptatottak (párkapcsolat, anyaság, anya-lánya, anya-fia viszony), addig ezekről fognak is írni, és kevésbé szükségeltetnek a posztmodern áttételek, nyelvi praktikák,

⁸ E terminust Lackfi Jánostól vettem kölcsön. Lackfi János: Mézes késekkel összehasogatva (Szakács Eszter verseiről), Lackfi János: Fájdalmas matematika, Parnasszus könyvek, 2004.

rafinériák, hiszen mindezek nélkül is újszerű, izgalmas lehet a költészetük, mivel a női oldal láttatása, a női szem magában is új.

Másrészt Magyarországon a posztmodern gondolkodásmód pont akkor gyökeredzik meg és marad tartósan egyeduralkodó az irodalomelméletek piacán – ellentétben más országokkal, ahol az erőviszonyok közel se ilyen homogének –, amikor egyre több nő bizonyíthatná az irodalomban, hogy igenis kreatív, képes alkotni, mely tulajdonságokat évszázadokig eltagadtak tőlük. Mihelyst kissé megerősödhetne az önbizalmuk, kibontakozhatna tehetségük... puff neki: bejelentik a szerző halálát, a kreativitás nélkülözhetőségét, az eredetiség nemkívánatos voltát, már mindent megírtak az elődök...stb. Nem csoda, ha a nő költők egy része úgy reagál, hogy ignorál: a posztmodern, úgy ahogy van, figyelmen kívül hagyja, azaz szeme sarkából látja, hogy egy sötét felhő vonul az égen, de alig várja, hogy újra kisüssön a nap.

Elképzeltető, hogy e generáció jelentős részének a költészetéből úgy, ahogy van, ki marad a posztmodern vihar, csak valami szellőcskévé szelődül, és jöhet a posztposztmodern...

Somogyi György: Kirándulása szigeten I. (2004; olaj, vászon; 200×140 cm)

Demény Péter

Viaszba fúl a gyertya lángja...

Párhuzamok Rakovszky Zsuzsa és Tóth Krisztina
költészete között

„Mégis mit hittél, meddig tarthat ez még? / Tolassunk vissza, egyirányú utca.” Az idézett sorokat Tóth Krisztina *Síró ponyva* című kötetének *Remízében* olvashatjuk. „Egyirányú utca” – ha kiemelem a szó szerkezetet, a kortárs lírára figyelő olvasó azonnal felkapja a fejét. Nem, nem tévedés: ez Rakovszky Zsuzsa 1998-as kötetének egyik verse. Az utalás (mert akkor is az, ha Tóth Krisztina nem tudatosan „tette bele” a maga művébe – amiben erősen kételkedem – sőt, akkor annál inkább, hiszen ez esetben a Rakovszky-szintagma úgy működik, mint irodalmunk nagy visszajáró képei-mondatai, aminek viszont csak örülni lehet) nagyon hangsúlyos: Rakovszkynak ez az egyik (ha nem a) legjobb kötete, melynek ez az egyik legjobb verse; annak második sorában olvasható; egy fontos tétel állítmánya („Az idő egyirányú utca”). Másfelől a *Remíz* Tóth Krisztina egyik legjobb kötetében található; a jelzős szerkezet a második sorban olvasható (!); nem tétel része ugyan, de jól érezhetően megállítja a verset – a következő pont tizenkét sor után zárja a mondatot.

Miért bíbelődöm annyit ezzel az azonossággal? Mert az alábbiakban arra tennék kísérletet, hogy ezt a két költészetet összehasonlítsam.

A hasonlóságok első pillantásra szembeötlenek. Mindkét költő inkább hagyományos, mint modern; mindketten a magyar költészet két legnagyobb hatású tradíciójához, a Nyugat és az Újhold verselési módjához kötődnek: Rakovszky kapcsán többen Babitsot és Kálnokyt emlegetik, Tóth Krisztina félsötétje és érzékisége Jékelyével rokon, utcazajai Mátyástól ismerősek; mindkét költő nagyon mívesen formás; végül – és szempontunkból talán ez a legfontosabb: mindketten az idővel bajlódnak a legtöbbet, mindegyikük azt próbálja leírni, „elkapni”, megérteni a maga módján.

Az egyik legfontosabb kérdés a *tudatosság* kérdése. Rakovszky is, Tóth Krisztina is jellemezhető ezzel a fogalommal, de más-más irányból – nyersen szólva, az előbbinél azonnal szembetűnik, az utóbbinál csak miután elolvastuk a verset, vagy legalábbis mikor már jól benne járunk. „De ami volt, az nem jön vissza többé / soha. Az idő egyirányú utca. / Örökké zuhog a jelen, s örökké / száraz lábbal kelünk át rajta: a múlt fölissza / szempillantás alatt.” „Mégis mit hittél, meddig tarthat ez még? / Tolassunk vissza, egyirányú utca. / Kezében sapka, toporog a vendég, / pedig hajnal van, menni kéne, tudja, / pont olyan ez, a nejlonszínű ködbe / belealszik a fényszóró, helyette / a cigaretta ég...”

Az olvasó említett érzése talán abból ered, hogy Rakovszky tételesebb, intellektuálisabb, gondolatibb. Már az első sor úgy jelent be valamit, mintha a következőkben az igazságot hallanánk. És valóban – a vers folytatásának az a szerepe, hogy körülírja, körülmagyarázza, jelenségekkel és élményekkel, képekkel és felsorolásokkal alátámaszsa ezt az igazságot. Mintha az *Esti kérdést* visszafelé olvasnánk.

Tóth Krisztina versében (és az egész ciklusban) jelenetek és/vagy érzetek követik egy-

mást. Az „egyirányú utca” kimerevített kép ugyan, de nem következtetés vagy tanulság. Nagyon fontos, de máris ott a vendég, kezében sapkával, jön a ködbe belealudt fényszóró és a többi. Nincs idő (!) gondolkodni, következtetéseket levonni, tételeket megfogalmazni – éppen csak arra van idő, hogy a beszélő elmondja, ami történt. „A házigazdát ünnepeltük aznap, / egy nő mellettem a jövőt emlegette, / és ahogy mindig, legnehezebb annak / volt, aki onnan bámult a jelenbe, / a nyilas a mérleget szólongatta, / miközben viaszba fúlt a gyertya lángja...” (*Macabre*) Itt ugyan elhangzik egy tétel, de nem véletlenül két vessző között: máris látjuk, amint a vendégek egymást szólongatják, és a gyertya pislákolva elalszik. Meghallottuk „az” igazságot, de nincs időnk foglalkozni vele. Míg Rakovszkyknál a vers egy magaslati pontról indul, és az út végén vagy kifut a semmi-be, vagy egy másik magaslati ponton állapodik meg, máskor a tétel a záró sorokban fogalmazódik meg („...a végén ráncatlan nemlét marad, / mintha sosem lett volna semmi sem.” – *Dal az időről*), addig Tóth Krisztinánál sokszor egyszerűen egy leírás egyik állomása, mely alig fontosabb a többinél, máskor *egy* ember gondolati zsákutcája, tehetetlensége: „...akkor kié, mihez legyen e test hű, / hogyha részként sincs köze az egészhez.” (*Remíz*) Rakovszkyknál előbb van a gondolat, aztán a történetek; Tóth Krisztinánál előbb megtörténnek a dolgok, s az élmények egyszer csak egy gondolatban végződnek, a beszélő számára is meglepően. Rakovszky beszélője mintha túl lenne a történeteken, a Tóth Krisztinái mintha bennük, közöttük; az előbbié mintha valahol kívülük ülne és beszélne, az utóbbié mintha a történetek megtörténte közben mesélné.

Itt kell foglalkoznunk a *magány* kérdésével is. Mindkét költőnél mély motívum, de egészen másként jelenik meg Rakovszky Zsuzsánál, mint Tóth Krisztinánál. Egy pillanatra még a hasonlóságoknál maradva, mindkét lírában valami furcsa fény világol: kórház, szeretetotthon, a sötétben távoli, „rezgő csillagok” – Rakovszky világát talán a *Sötétedés* cím jellemzi a legjobban, és annak első két sora: „Négy óra, fél öt: a maradék lila fényt / rövidesen feltörli a sötétség.” „Az élet vége még nagyon is élet” – mondja a beszélő a záró szakaszban, és azonnal magyarázza is: „A test, a lélek minden kétes rejtelmé benne nyüzsg...” Tóth Krisztina költészetének félsötétje annyiban különbözik ettől, hogy nála a tárgyak, a táj, a környezet nem a lírai alany kontemplációja révén történnek – történéseik a vers szereplői történéseivel *együtt* esnek meg. Ismét nagyon nyersen szólva, Rakovszky életművét a *gondolkodás*, Tóth Krisztina elemzett ciklusát a *történet* dinamikája mozgatja.

Ha így van (fogadjuk el, hogy így van), akkor melyik magány magányabb, melyik kegyetlenebb, kiúttalanabb, feloldhatatlanabb? Tóth Krisztinánál látszólag több a remény, hiszen az ő versei *közben* vannak, míg a Rakovszkyéi *után*. Igaz, a *Kísértetekben* ezt olvashatjuk: „Ami volt, nem ér sohase véget: / megszűnik és nem tud megszűnni mégse.”, mégis úgy gondolom, az *Egyirányú utca* szereplőivel már csak a múlt történik, már csak a szeszélyes emlékezet szolgálhat meglepetésekkel. Emlékezzünk az *Egyirányú utca* indítására: „De ami volt, az nem jön vissza többé soha.” A *Macabre* beszélői végül is ugyanezt mondják, csakhogy ők még nem jutottak el a tételekig; még mindig annak a történetnek a ritmusában élnek, még mindig azon csodálkoznak, hogy megesett velük; hogy *velük* esett meg; tehát egyáltalán nem ugyanazt mondják.

Mindkét líra formás, ismételtem meg az elején a recepció egyik közhelyét. Most hozzáteszem, ami szintén nyilvánvaló: forma és tartalom (mint minden jó költőnél) feltéte-

lezi egymást. Rakovszky versei úgy érzékeltetik a feszültséget, azzal hívják vissza az olvasó elmozduló figyelmét, hogy az élet befejezettségének, a jelen történései lezárulásának, tétellé változásának látszólagos problémátlanságát zúzott, horzsolt, asszonáncos sorokban mondják el, Tóth Krisztina sanzonszerű dallamában viszont könnyörtelen képek döbbszentik meg ugyanezt az olvasót – a *Csillagpázsit*ban például ilyenek: „*A labdarózsza, ott a labdarózsza! / – és lehajolsz, hogy kézzel visszalökjöd, / de széthullik puha kis darabokra, / csupa baljós szírom a fű előtted.*”; „*Titkos indákkal minden összekötve: / fut a hajnalra, felül kinéz a kertből, / kék tölcserével a csöndbe belehallgat, / na hány nap van hátra az életedből.*” (Kiemelések a versben.)

Még egyetlen kérdéssel szeretnék foglalkozni, ez pedig a *képiség*. Mindkét versvilág valósággal tobzódik a képekben, de a különbség itt is jól látható. „...a leírás, a megjelenítés aprólékos-terjengős pontosságában (...) kétségtelenül hasonlít hozzá (mármint Kálnoky Lászlóhoz – D. P.)” – írja Rakovszky 1991-es kötete, a *Fehér-fekete* kapcsán Lator László (*Világító közbeszéd*. Holmi, 1992. február). Nos, nyilván ez az aprólékos-ság (és az ezzel összefüggő gondolatiság) az oka, hogy Rakovszky képei részleteikben nem hatnak annyira, csak akkor, amikor összeáll a látvány. A részletek persze magukkal ragadják az olvasót, de nem annyira „önhatásuk” miatt, mint inkább azért, mert hajtja a kíváncsiság, hogyan lehet elbeszélni például azt, hogy „a múlt nem múlik el”. A „málnadzsomban rekedt darázs”, a sötét eget tükröző, recés keréknyomokban felgyűlt „csillámló víz” és a többi mind „a múlt nem múlik el” részletezése. Ebben Rakovszky tényleg csak az *Esti kérdés* magasságaival mérhető.

Tóth Krisztina képei sűrítettek, pontszerűek, a felsorolásban az embert hirtelen ilyen sorok ütnek meg: „*kínai lakat volt, de látszott, / nem is használják, a rács tiszta rozsdá, / és a takarók hűvös fűszagában az a sok nyár...*” (*Lesz macska is*), vagy: „*táncoltunk, mintha víz alatt mozognánk, / kint meg a mindenség üvegfalú terme...*” (*Macabre*). Míg Rakovszky a részletekkel láttatja, vigyázva építi föl a világot, addig Tóth Krisztina a részletekben, s ezért óhatatlanul azt a benyomást kelti, hogy ő meg külön-külön pillantja meg a dolgokat; számára a részletek maguk is az egészet jelentik; nincs alá- meg fölérendeltség – világok vannak, amelyekből következtetéseket nem lehet levonni (tehát megtanulhatatlanok és kiismerhetetlenek), csak figyelniük lehet és megpróbálkozni az-
zal, hogy éljük az életünket.

Benedek Katalin

Perlrott Csaba Vilmos

Olajfestmények, grafikák, 1907–1945¹

Egy évfordulós megemlékezésnek akkor van igazán értelme, célja, ha az egyúttal a számadás ideje is. Hogyan él az utókorban a festőművész, akinek a képeit látjuk, aki úgymond „immár csak” művei, művészete által él. Ha él közöttünk.

Miért lehet fontos a magyar művészeti köztudat számára Perlrott Csaba Vilmos utóélete?

Azért-e, mert művei a műkereskedelmi piacon soha nem látott népszerűségnek örvendenek? Mert az utóbbi években a fokozott érdeklődés az aukciókon magas leütési árakban nyilvánul meg? Esetleg azért, mert ennek következményeként hamisítják is? Ez – szögezzük le – csak az egyik, s nem is elsődleges ok lehet, amely felkelti érdeklődésünket.

Neve az 1900-as évek elejétől kezdve feltűnt minden jelentős hazai kezdeményezés mellett, korának művészeti kritikája is beszélt róla, bár csak röviden. A MIÉNK és a KÜT kivételével egyetlen hivatalos csoportosulás elkötelezett tagja sem volt, ezért akkoriban ilyen keretek közt sem szólhattak róla bővebben.

A francia, spanyol és német művészet bizonyos eredményeit igyekezett felhasználni saját, magyar művészetében.

Nélküle hézagos lenne a fauve-ok világának, a kubizmusnak, az El Greco művészetéből is táplálkozó német expresszionizmusnak és miszticizmusnak honi képe.

Mégis, hosszú ideig mostohán kezelték, pedig művészettörténet-írásunk szempontjából fontos láncszem. Külön hangsúlyozni érdemes azt a tényt, hogy a fauve-ok nemzetközi mozgalma mindvégig számon tartotta – függetlenül a magyar művészeti összefüggésektől.

Mindezekért külön szakmai öröm számomra, hogy az általam nyáron, Békéscsabán rendezett évfordulós kiállítást Csaplár Ferenc igazgató úr idecsábította a Kassák Múzeum épületébe. A hely szellemi hiteléhez illően egészítette ki az anyagot írásban és képeiben a Kassák-vonatkozásokkal.

Perlrott műveivel elsősorban az aukciós házak falain találkozunk, ám közgyűjteményeinkben mintegy 300 műve található, nem beszélve a magángyűjteményekben őrzött képekről.

Ismét visszatérek az első kérdéshez: mi történt hát, mi folyt évtizedeken át, hogy Perlrott Csaba Vilmos nem jutott megfelelő értékeléshez a művészettörténeti köztudatban?

Az ötven éve elhunyt művész életét, alkotói pályáját kutatva, értékelve, mérlegelve azt kell mondanom, hogy az utókor természetesen egyszerűbben képes megítélni azokat

¹ A békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum 2005. augusztus 11 – szeptember 25. között Perlrott Csaba Vilmos halálának ötvenedik évfordulójáról emlékezett meg Nagytermében rendezett kiállításával. A tizenegy köz- és magángyűjtemény anyagát magában foglaló, mintegy hetven tételből álló kollekció bemutatásának következő állomása a Kassák Múzeum, amelyet a békéscsabai tárlatot rendező dr. Benedek Katalin, a Magyar Nemzeti Galéria művészettörténésze nyitott meg. A fentiekben a 2005. október 2-án elhangzott szöveget közöljük. (A szerk.)

a művészeket, könnyebben helyezi el, könnyebben talál helyet azoknak, akiknek művészete egyértelműen besorolható. Azoknak, akikről szerveződések, csoportok, iskolák révén lehet szólni. Ugyanígy könnyebben megy a dolog, ha az adott művész éppen a nagy magányosok közül való, akik csak önmagukat képviselik, még ha elátkozott művészek is.

Mit kezdjünk azonban azzal, aki igazán egyik kategóriába sem tartozik? Egyszerűen csak kiváló festő, nagyszerű művész...?

Néhány művészettörténész – mint azt Csaplár Ferenc is említi a jelen kiállításához készített tanulmányában – szinte erőszakkal igyekezett besorolni őt valamelyik csoportosulásba. Igyekeztek beskatulyázni, még ha közelebbről megnézve ennek nem is volt eléggé szilárd az alapja.

Erre jellemző, hogy az 1955-ben bekövetkezett halála utáni időszakban például elsősorban mint szentendrei festőről beszéltek róla, miközben franciás iskolázottsága szinte említés nélkül maradt.

Különösekségek ezek a kilengések a dicsőség és az elhallgatás végletei között. S ezekhez hozzájárulhat a legveszélyesebb: a félremagyarázás. És nem mondhatjuk, hogy mindez az egykori, hivatalos művészetpolitika diktátumára történt. Sokan egyszerűen csak „hallgatólagosan” nem figyeltek oda.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Perlrott Csaba Vilmos olyan festő volt, aki a kellő időben hozta Magyarországra a nyugat-európai művészetet. Ugyanakkor a legkevesbé sem „Nyugat-Európa-epigon”, tapasztalatait nem másolásként valósította meg. Folyamatosan arra törekedett, hogy azokat a látásmódbeli értékeket, amelyeket külföldről hozott, magyar gyökereivel, a magyar indulat- és érzésvilággal ötvözze. Ez pedig egészen újszerű – néha persze kevésbé sikerült – képeket eredményezett. Egyszóval, aki a nyugat-európai idővel mérve kortárs volt, az a korabeli Magyarországon úttörő művész lehetett és Perlrott az is volt.

Amikor az 1980-as évek elején munkához láttam, mondhatom, még nem túlságosan tolongtak iránta a szakmai szinten is érdeklődők. Ezért nagy öröm látnom, hogy ma már egyre többen felismerik jelentőségét és foglalkoznak vele.

1982–1983-ban Nagybányán, Kolozsvárott, Nagyváradon, Szatmáron és a Felvidéken kutattam fel munkáit. Természetesen a magyarországi magángyűjteményeket is sorra vettem, valamint a már említett közgyűjteményi anyagot.

Perlrott oeuvre-jét szinte végig átszövik nagybányai tartózkodásai, hiszen több mint harminc éven keresztül mindig Nagybányára tért vissza és innen indult tovább. Munkásságában ez a művésztelep kiemelten fontos szerepet töltött be. Perlrott saját véleménye szerint is működésének legmeghatározóbb momentuma volt.

A munka gyümölcseként 1989-ben a szekszárdi Művészetek Házában 85 műve bemutatásával reprezentatív kiállítást sikerült megszerveznem és rendeznem. Ezen köz- és magángyűjteményekből származó művek szerepeltek.

Jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria fauve-kiállítást tervez, és mint tudjuk, Perlrott Csaba Vilmos Matisse szűkebben vett tanítványi-baráti köréhez tartozott és a fauve-okkal együtt állított ki Párizsban. Feltételezem, hogy a tervezett kiállításon is szerepelni fog jónéhány műve, de ez még a jövő.

Enteriőrkép a békéscsabai Perlrott-kiállásban. Fent a Munkácsy Mihály Múzeum tulajdonát képező *Csendélet asztali órával*, lent a Ferenczy Múzeum gyűjteményéből származó *Fürdőző katonák* című kép szerepel. Fotó: Latorcai János

Szilágyi András

A szakrális létidő vizuális szellemterében

Elhangzott a Patak Csoport tárlatának megnyitóján a békéscsabai Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galéria kiállítótermében

Mintha előre megérezték volna a Patak Csoport alkotói, hogy a magyarországi paradigmaváltás egyre inkább olyan viszonyokból, dolgokból áll, amelyek csupán hasonlítani valakire, vagyis olyan másolatok létezését tapasztalhatjuk, amelyeknek nincs eredetjük – létmódjuk látszatszerű. Ez az árnyékvilág már nemcsak a platóni két világ jobbik felét nem ismeri, de önmaga alapjait sem, s így, az úgynevezett egy világ töredékeit is hagyja elveszni. Nem csodálkozhatunk azon, hogy az ideológia mentén szerveződő uralmi-társadalmi nyilvánosságtól elfordul az ember. A Patak Csoport (is) ténylegesen a természethez közel, sajátos ellen-kulturális attitűdtől vezérelve egy zempléni tanyán alakult meg 1994-ben, elsősorban a képzőművészeti kultúrában érvényesülő piaci viszonyok kommersz áradata nyomán kialakult folyamatra reflektálva.

Nevezhetnénk ezt romantikus ezredvégi kivonulásnak is, de a Patak Csoport olyan öntörvényű közepgenerációhoz tartozó képzőművészekből alakult, akik már külön-külön is ismertek voltak a hazai képzőművészeti életben. Mégis vagy ennek ellenére létrejött az alkotói kapcsolat közöttük, hiszen az öt alapító képzőművész taghoz 2004-ben már hat képzőművész, egy művészettörténész és egy művészeti író is csatlakozott. Ebben nem csupán a személyes barátság, hanem a kulturális önazonosság, az autonóm alkotásról vallott közös elv is meghatározó szerepet játszik.

Szemléleti credójuk szerint: potenciálisan minden ember lehet művész, de ez a képesség nem merül ki náluk a szakmai ismeretek retorikájában, mert az esztétikai minőséget létrehozó tehetség el is veszíthető. Ezért van, hogy nem hajlandóak a vizuális kifejezést nálunk is oly általános, ízlést kiszolgáló festésmód által szalonképessé, eladhatóvá tenni. Ezért nem hajlandóak a filozófiai értelemben vett semmit festeni. Valósággal menekülnék a képkliséktől, a rutintól, a bevált megoldások ismételtetésétől. Véleményük szerint az alkalmazott technika határa ott van, ahol a szellem elindul. Közelebbről ez azt (is) jelenti, hogy nem az újabb és újabb technikai újítások többszöri közvetítettsége által létrehozott vizuális rendszert és logikát tekintik a képzőművészet kizárólagos ontológiai alapjának. Ezért nem is hajlandóak a hagyományos festészettel való radikális szakításra sem, mert mindegyikükben mélyen él az archaizáló, a közép-kelet-európai avantgárdban gyökerező vizuális szemlélet ikonjellegű felfogása.

E közösen felvállalt alkotói ethosz, az értékvállalás *patak-szimbólumi* áttetszősége ellenpontozza a körülöttük „fodrozódó” állóvizet. Ezen ellenpont vizuális szellemtere értelmi módon absztrakt, érzelmi módon figuratív. A Patak Csoport tehát – stílszerű módon – a még élhető létvizű képzőművészet forrásából próbál meríteni.

Inspirációs csírák képi egységei

Meghatározó a közös alkotói együttműködés fenntartásában *Somogyi György* képzőművész művészetszervező tevékenysége. Somogyi György, aki hosszú ideje a saját lakóhelyének elnevezését, Szigetszentmiklós élő metaforáját, vagyis az *insulát*, az úgyneve-

zett szigetet festi. Képterében a természet elemi egységeinek „minimalizmusát” olyan konstruktív szemléletű kontingens egységekbe szervezi, ahol a mikrovilág természetétől el egészen a makrovilág természetéig hatol. A sziget, az erőltetett módon átvett ipari-civilizációs sémák hatására „felszívja” a helyi kultúra természeti és társadalmi eredetének értékeit, ekként az ember és a természet, ember és a technika közötti feldolgozott közvetítettség uralmi, dologi viszonyrá válik. A szigetek, az élő inspirációs csirák kontingensei közötti elégséges alap leibnizi elvéből következően a létrejövés és a fennmaradás valószínűsége egyre kisebbé válik, mint a pusztulás és a megszűnés. Somogyi belső szigete a zombék, fűvonalak „szájkásított”, egymást generáló, felszabadító erejére, a színérzékelés felfokozott gesztusára épül, amelyben a természet megértésére helyezi a hangsúlyt. Ebben a képterben a látszat ellenére semmi sem ugyanaz, de éppen e felfokozott érzéki-ség által képes a természetet szellemivé, ikonjellegűvé szublimálni. Somogyi vizuális szellemterében a korunkat uraló anyagi és gazdasági növekedés „intézményesített” erőltetése magát a természetet, a társadalom alapjait érintő eredetviszonyokat veszélyezteti. Ebben a vonatkozásban a művészet eredetisége már nem lehet egyenlő a haladáselvű alkotásmóddal. A modernizmus és posztmodernizmusnak olyan szigetei vannak, amelyek egyidejűleg váltak/válnak érvényessé és érvénytelenné.

A technikai haladás legalább annyira veszélyezteti a kultúra, a civilizáció folytonosságát, mint az egyest (az embert) kizáró, a szerves kapcsolódásokat nélkülöző, alárendelő hatalmi önkény. Korábbi koroktól eltérően talán, vagyunk már annyira felvilágosultak, voltunk (is) talán annyira modernek, hogy belássuk, felismerjük – a történelmi értelemben vett újkor végéhez értünk. Ennek ellenére az előttünk álló változások mégsem feledtethetik, hogy mindennek volt és van forrása, genezise.

Szagrális képterek

Akay János Munkácsy-díjas festőművésznél a szagrális létidő újrakonstruálása, sajátos modernizmusa van jelen. Akay művészetének kezdeti szakaszában a szentendrei motívumokat a lírai konstrukciók váltják fel. Ezt követően a székely rovásírás jel-monumentumai szerveződnek egységes egészzé, a személyes fájdalom elleni oltalom korszakában pedig az anyagszárny az, ami a transzcendens jelentésrétegek fenségességébe emeli a szemlélőt. Akay az önmagába feledkezett ész, a világ és az ember töredezettségéről ad esztétikai képet. Nem csupán leképező architektúrák ezek, hanem az egzisztenciális vonatkozású személyes fenomenének egyetemessé tágtott képi jelentései. Ebben a vonatkozásban Akay képzőművészete tovább élteti a szagrális művészetet, de nem a vallásos hit ikonográfiai szabályait követve, hanem az egész metafizikai teljességének ígézetében.

feLugossy László Munkácsy-díjas festőművész kiállított munkája a fekete-fehér ellentétére épített szuggesztív szorongás: a halálban fogant születés meditációja. Vizuális szemléletének lényegét a torzulásba forduló figurák, de elsősorban az átírt vonalakra építő költői-expresszív kifejezőmód határozza meg.

Bensőséges, lírai gondolatait Szemadám György Munkácsy-díjas festőművész való-sággal szellemi magasságokba emeli. Klasszikusan komponált képkivágásai a metaforikus gondolkodás formatöredékei, amelyeken olyan örök érvényű metafizikai létviszonylatokat érvényesít, amelyekben egy stilizáltan ábrázolt repülő madár – a festői jelek konvencionális azonosítása helyett – képes a történelmi tér és a természeti tér emberi összefüggéseit erősíteni. A létmegismerő történelmi emlékezés és az ideából való részesülés emberi, természeti viszonyait Szemadám György az emberi élet legnagyobb ki-

hívásaként értelmezi. Ellenben Csetneki József viharzó gesztusai, érzelmi indulatai, robbanásai mintha megnyugvást keresnének a színek bársonyos, őszi hangulatú összefolyásaiban. A kontemplatív gyakorlatok során olyan lehetséges megoldásokat látunk, amiben a színellentétek feloldása a formák ritmizálásában érvényesül. Míg Nádasdy János műveiben a képfelbontás sajátos, a „képet ábrázoló képek” osztályába sorolható. Itt nem csupán arról van szó, hogy kép található a képben, hanem a kis képek egymásmellettisége válik a kép szerves részévé. Kifejezik keletkezésük és befogadásuk történetét.

A színöröm és a formagondolatok merész asszociációi jellemzik Puha Ferenc vizuális szellemterét, melyben a képi arányok és léptékek harmóniája már-már matematikai törvényszerűségek kifejeződései. Érzékeny az asszociációkeltő színek és fragmentumok iránt. A hagyomány tudatosan értelmező „előítéletein” keresztül fogalmazza meg azt a közös viszonyítási alapot, amely által a műalkotás értékvallaló üzenettel is rendelkezhet. Olyan alkotói vállalásról van tehát szó, amiben Puha Ferenc a múlt és a jelen örökérvényű tartalmait az egyénített képi mitológia mozgásban tartásával, illetve a ciklusba szervezett kompozíciók működtetésével fejez ki. Ezzel ellentétben Wolfgang Nickel német grafikusművész alkotásán a „külső sötétség”, a fekete színben felfakadó fehér motívumok teremtenek megújuló esélyt. S bár Kéri Mihály művészetének első korszaka még Lakner László hetvenes években folytatott ábrázoló időszakához kapcsolható, de – a szerveződő jelek gesztusán keresztül – legújabb alkotói periódusában már elemi erővel hat a tragikum. Műveit az expresszív módon kifejezett drámaiság jellemzi. Vizuális szellemterében az ösztönkörokból fakadó ős-egy vonzását, a megrendült teljesség hiányát érzékelhetjük. A hol amorfi, hol geometrikus alakzatok a világmindenséget megjelenítő lent és fent küzdelmét, egy valaha volt egységes világ égi és földi küzdelmét szimbolizálják. Ez az expresszív drámai festészet a forma vonzásában és a színköltészet választásának ígézetében él.

Létkiteljesítő képi jelkép

Külön öröm, hogy a Patak Csoportnak két, a békési régióból, közelebbről Békéscsábán élő és alkotói tagja is van: Gubis Mihály, mint alapító és Penyaska László, aki később, kollektív meghívás alapján lett tagja a csoportnak. Gubis Mihály jelenlegi műveiben olyan személyes keresztúthoz jutott, amelyben a sorsélményt közvetítő tárgyak szimbolikus jelentéssel telítődnek. Erről vallanak a „vajdasként” eltöltött egységes alkotói időszakot átfogó olajképei, akvarelljei és objektjei is. Kiállított munkáiban a látható felület mögött (és azon túl), valami viszonyítási, vonatkozási pontot jelent számára a képi teret uraló szék, ami több mint vizuális jel. A mindezen „életdokumentumból” következő létképek frissfestésű gesztusai, szobrai nyers érzékiséget hívnak elő. Ma már látható, hogy a székmotívum Gubis esetében nemcsak korszakot meghatározó, kitüntetett szereppel bír. (Bár szimbolikája egyébként is a hatalmi trónustól egészen az alávetettség sámlijáig terjed.) Gubis Mihály olyan hagyománykereső, a neoavantgárd formaujíttásokat is felhasználó képzőművésszé vált, aki az elmúlt korok formai, tartalmi örökségét újraértelmező törekvések szolgálatába állítja.

Penyaska László művészete sajátos érzelmi vonzalom és azonosulás a kézműves múlttal. Ez mégsem jelent nála műfaji kötöttséget, mert a figurális festészettől a rekonstruált, megidézett tárgyakig, összetett technikájú műveket hoz létre. Eredendően tehetséges alkotó, aki bár kiszorult a képzőművészeti élet konvencionális, intézményes keretei közül, de tehetségének erejével meghatározó befolyással volt és van kortársaira. Penyaska

Gubis Mihály: Epe (2005; vegyes technika, szitavászon, tűzőkapocs, 92×100 cm)

László a mindennapi elhagyatottsággal szemben inspiráló alkotó közösséget talált a Patak Csoport tagjaiban. Vizuális szellemterében a szemlélődő melankólia a rejtett iróniával szervesül, amiben a létmegváltó tetteket kereső ember sorsa és átlényegítése foglalkoztatja. A szerveződő képtérben az esetlegesség mögül „előszugárzik” az emberi lét kiszolgáltatottsága, árvasága. Képein az ember szürkévé válik, a színtelenség a hiányos emberi lét csonkaságára utal. Ez egy olyan dermedt, megkötözött állapot, ahol az összetákolts embercsoportoknak nincsenek szembogarai, egybemosódnak az arcok. Penyaska László egységes ikonosztázba foglalt légies korpuszai, valamint a keresztmotívum előelősejlő használata már személyes transzcendenciát feltételez.

A Patak Csoport nem csupán közös kiállításokat rendez, hanem több mint tízéves története során részt vett egy zempléni kistelephelyen, Fonyban létrehozott Kertalja művésztelep működtetésében is. Éppen itt rendezték meg a 20×20-as Kisképek Nemzetközi Fesztiválját.*

A szakmai program szerint létrejött műveket négy egymást követő évben – rendhagyó módon – a Fony-Széke kocsmagalériában mutatták be.

* A 20×20-as képekből összeállított kiállítást a Gyulai Várszínház Kamaragalériája is bemutatta. (A szerk.)

Antall István

Fecseg a felszín

A XXXIV. Alföldi Tárlat következő harminc éve*

A képzőművészetnek semmi köze a domborzathoz. Hiába szélesebb a horizont, a látótávolság átlagos emberi adottság, az ábrázolás sem a térképek vonalhálóját követi, a nem ábrázolás pedig még kevésbé. A XXXIV. Alföldi Tárlat tehát éppen annyira hegy- és dombvidéki, mélyföldi és magaslati, mint bármely országos merítésű válogatás. Marad a szó helyhatározó jellege, ez az a táj, ahol van egy város, van egy tér, ahol összeve-rődünk. Nem mintha végleg kihullott volna a festészet és a szobrászat tematikai rend-jéből az ember és környezete, nem mintha nem lenne belső kényszer az olyannyira ve-szélyeztetett természeti környezet képi átmentése, mi több, az elesettek iránti részvétnek, s az ebből fakadó drámaiságnak is legalább annyi esélye lehet a mai művészetben, mint az egy századdal korábbi nekifeszülésekkor. Társadalmi bajaink mintha mit sem változ-tak volna, a kép-írástudók felelőssége sem más, legfeljebb közelítésük módosult, vált áttételesebbé. No és a korszerűséghez, hogy ne mondjam a modernitáshoz való visz-o nyunk kényszeredett bonyolultabbá. Száz éve elég volt az akadémizmussal szakítani, de hol van ma már az utálható klasszicizálás, vagy egy jóízűen elutasítható manierizmus? A táblaképfestészet több évtizede megjósolt halálhíre után maradnak a szép elméletek, a rangos teóriák, az esztétika égisze alatt elgondolásai, amelyek önmaguk számára is annyira vonzóak, hogy termékeny nárcizmusuk az autonóm alkotói tevékenységnél is fontosab-bá válhat, akár a mű helyébe is léphet. Tehát, ha a folyamatos változást követő, mi több követelő elemzések és azok végkövetkeztetései merev dogmákká lényegülnek, akkor ez éppoly veszélyes lehet, mint a diktatúrák ideologikus-államosított művészeti szabályai. Igaz a gyakorló művészettörténet, a kortársakkal foglalkozó kritika ma legalább annyira szektás töredezettségben él, mint amennyire mélyen tagolt a magyar művészet egésze. Egy szerencsénk van, az alkotó ember magánya nemcsak lelki próba, de intellektuális és érzelmi védőburok is. Munka közben egyetlen alkotó sem kacsingat az ítéletekre, nem figyelhet a mégoly leleményes és igazságos elemzésekre sem, mert ez eredendően meg-fosztaná őt cselekvésének lényegétől. Meddővé válna a mégoly termékeny alkotói kedv, kiürülne a legelszántabb cselekvés is. Félreértés ne essék, nem akarom a kiállításmegnyit-ás emelkedett hangulatát – olcsó publicisztikai népszerűséget keresve – az elméleti munka leszólására, tagadására használni. Ám ha az alkotói alázatot, az állandó önvizsgálatot módszertani erényként, esztétikai értéket teremtő elemként vizsgálhatjuk, akkor ezt az attitűdöt érdemes lenne a művek értelmezését segítő eszmecserék területére is átvinni. És még mindig nem a képekről, hanem a körülményekről. A vidékiség ma már éppoly mértékben érték, mint amennyire negatív megítélés szinonimája volt néhány évtizede. A provincializmus legalább annyira virágozhat a világváros szűken vett belvárosában, mint az Isten háta mögött. Ám az utak és a vasutak minősíthetetlen állapota, vagy éppen hiánya nemcsak a gazdasági fejlődést, de a szellemi tájékozódást is akadályozza. S a közönség számára még inkább, mint a mozgékonyabb alkotók esetében. A művészetek, vagy tágabb értelemben az értelmiség érdekérvényesítő ereje mintha szétporladna egy

* Elhangzott a kiállítás megnyitóján a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban, 2005. október 8-án. A tárlat, melynek kurátora és rendezője Gyarmati Gabriella, 2005. november 20-ig látogatható.

pláza és bulvárvilág díszletei között. A művészet belső kényszere az önmeghatározás, a mástól való markáns ön-megkülönböztetés képessége, de annak nem szabadna a szolidaritás ellen hatnia.

És végre a XXXIV. Alföldi Tárlat műveiről! Olyan ez a válogatás, mint bármely más színvonalasan átgondolt országos merítés. Akiktől – műfajtól, stílustól és szemlélettől függetlenül – megszokhattunk egy magasabb színvonalat, azok hozzák formájukat. Elégedetten nyugtázhatjuk, hogy élnek a magyar festészet, grafika és plasztika legjobb hagyományai. Ilyen értelemben a folyamatosság is erénye e seregszemlének, s erénynek ez sem kevés. Az is kétségtelen, hogy a radikális újításoknak, az akár a kiállítási tereket is idéző jelbe tevő formabontó kísérleteknek kevésbé van tere az ilyen bemutatkozáskor. Csakhogy a megújulás – mint jelenség – a művek intellektuális és érzelmi tartalékai felől is értelmezhető.

S nem a válogatás, és még kevésbé a díjak felől nézve maradjunk a klasszikus műélvezetnél: a Gerzson-tanítvány Kecskés András léptékváltó csendéletének figyelemre méltó festői nagyvonalúsága, Szemadám György többretegű természet értelmezése, filozofikus hajlama, finom nosztalgiája magával ragad. Tenk László markáns és rusztikus mediterrán tömörsége, Kopócsy Judit átgondolt finomsága, bensőségessége, B. Mikli Ferenc porózus visszafogottsága, Mészáros István lelki és képi feszültségei más-más értékrend szerint figyelemre méltóak. Csuta György anyagkezelésének lendülete, nagyvonalúsága igazi érték, ahogyan a lírai konstruktivizmus, a hagyományos alföldi szemlélet jelenléte, a plasztikák anyagszerű változatossága, drámai letisztultsága vagy éppen ironiája, játékos ereje. Személyes és igazságtalan minden kiemelés és megnevezés, miközben makacsul igyekszem kerülni, hogy egykori mestereimet, közeli barátaimat emlegetsem. Mert a hivatalos és magán protokollal ne törődjünk. Csak a művek a fontosak, s az a makacs korszerűtlenség, amely közlő és értékteremtő szándékká sűrűsödik a teremtő nyugtalan-ság által. Még harmincnégy ilyen alkalommal legalább.

Enteriorkép a XXXIV. Alföldi Tárlatban. Balra Békés Megye Képviselő-testületének díjazottja, Lóránt János Demeter *Nyugdíjas zsolé* című műve, középen Onisim Colta *Könyvtár* és *Kemény* című plasztikai szerepelnek, jobbra a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete díját elnyerő Krizsbai Sándor B. J. *központja* látható. Fotó: Latorcai János

Wolfgang Nickel: Utcai beszélgetés (2004; rézkarc, papír, 50×40 cm)

Figyelő

Szilágyi Márton

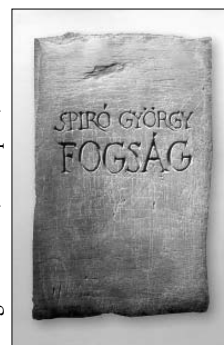
Ahonnán nincs szabadulás...

Spiró György: Fogság

Spiró György legújabb műve, amely nemcsak terjedelmével (770 lap), hanem szövegének kidolgozottságával is évtizedes, eltökélt alkotómunkát sejtet, megjósolhatóan komoly kihívás elé állítja a kritikát. S nemcsak azért, mert a vállalkozás súlyához igen alapos műértelmezésre van szükség: ez a regény ugyanis nem egyszerűen poétikai megközelítést, hanem legalább ilyen súllyal tárgy történeti analízist is igényel.

Hiszen Spiró eddigi regényei közül ez a témáját tekintve leginkább az olvasóhoz közelálló vállalkozás: az író itt ugyanis a Krisztus utáni első század világának megélevenítésekor egy olyan, az európai kultúra közös gyökerének tekinthető időszakot választott ki, amelyről bizonyos mértékű tudása mindenkinek van. Vagy talán helyesebb itt a tudás helyett a vízió fogalmát használni, mert hiszen nem a bizonyosság, hanem a meggyőződések és hitek finom hálózata mutatkozik meg abban, ahogyan ehhez a periódushoz viszonyulhatunk. S ezek a benyomások nem is feltétlenül irodalmi művekből állnak össze, hanem – mondjuk – filmekből (mint például a Ben Hur vagy éppen Mel Gibson Passiója), esetleg olyan sikeres rock-operákból, mint a Jézus Krisztus Szupersztár vagy a Sztárcsinálók. Vagyis ezekről az évtizedekről olyan sok és különböző egykorú, valamint későbbi feldolgozás létezik, hogy a korszak ismerőssége jóval nagyobb, mint a Spirótól korábban választott tematikánál – s itt természetesen két korábbi regényének (Az Ikszek; A jövevény) 21. századi lengyel történeti hátterére gondolok. Az új írói téma-

választás pedig azt is magával hozta, hogy a regénynek nyilvánvaló módon vagy látsens formában hozzá kell mérődnie számos narratív történeti forráshoz (pl. Titus Livius, Suetonius, Cassius Dió, Josephus Flavius), valamint a forrásként is olvasható evangéliumokhoz. Mi több, a regény olvastán elkerülhetetlen az intertextuális kapcsolatokkal való számvetés is, hiszen számos olyan epikai és drámai mű született már eddig is, amelyek szintén ennek az évszázadnak a történeti eseményeit használták fel példázatosan vagy metaforikusan: a lista igen hosszú nyúlik, Sienkiewicz Quo vadis?-ától Graves Claudius-könyveiig vagy éppen Bulgakov A Mester és Margaritájától, esetleg Mészöly Saulusáig. Ami a forrásoknak való megfelelést illeti, hangsúlyoznám: nem elsősorban a történeti hitelesség vizsgálatát vélném itt a legfontosabbnak – bár ezt sem tartom érdektelen problémának –, hanem a megjelenítés aprólékos, cizellált formáinak retorikai és szerkezeti elveket érintő mivoltát. Spiró ugyanis láthatólag és érezhetően örömet lelte abban, hogy az ókori ökumené különböző, egymástól jelentősen eltérő civilizációs centrumait a mindennapi élet struktúráinak legmélyebb szintjeiig is lehatolva írja le: nemcsak

Magvető Kiadó, Budapest, 2005.

Rómát, hanem Jeruzsálemet, egy júdeai falut, vagy éppen Alexandriát is. Ez pedig egy idő után olyan digressziókkal terhelte meg a szöveget, hogy a szerkesztés egyébként igen szigorú, s végig – vagy inkább: újra meg újra – jól kézben tartott elveit keresztetni látszik. Azaz a különböző leírások sorjázása fölveti a kérdést: nem pusztán arról van-e szó, hogy a meglevenítés lehetőségének érdekében a retorikai kitérők elkezdik uralni a központi hős jellemfejlődésére építő kalandregénysémát? Ezen a ponton tehát a hitelesség kérdése, pontosabban a forrásokkal hitelesített, ún. történeti valósághoz való igazodás már a regényszerkezet alapvető dilemmáival kapcsolódik össze, s átvezethet bennünket a regény legjelentősebb – előrebocsátanám: megítélésem szerint Spirótól végső soron gyönyörűen megoldott – problémájához: hogyan és mely pontokon lesz képes ez a regény elemelkedni a történelmi lektűrtől, mondjuk, annak a gravesi, egyébként igen magas színvonalú változatától, miközben a mű folyamatosan meg akar felelni egy ilyen jellegű olvasói igénynek is?

Ahhoz, hogy erre megpróbáljunk válaszolni, előzetesen feltétlenül ki kell térni egy másik kérdésre is, annál is inkább, mert ezt magának a szerzőnek az utólagos önkomentárja exponálja igencsak élesen. A regénybéli zsidó-görög szellemi erőter közegében jelenik meg ugyanis a kereszténység problematikája is, azaz Spiró a hatalmi játszmák szövedékeként megjelenített, véres karneválként felfogott történelem termékeként, pusztán praktikus érdekek hordozójaként kezeli a vallás kérdését, mintegy új, jól kijátszható eszközként a korábban csak tradícióként működő kultuszokhoz képest. A szöveg poétikai megoldásai azonban ezt a rideg, s gondolatilag sem éppen rugalmas beállítást sokkal árnyaltabbá teszik – ezen a ponton igen meglepő, hogy a regény szövege mennyivel bölcsőbbnek mutatkozik, mint maga az író, aki a litera.hu című internetes folyóiratnak

adott nagyinterjújában a mű értelmezésére is vállalkozott. Az önnön szövegét interpretáló Spiró ugyanis mást tart a mű centrumának, mint ami – legalábbis saját olvasói tapasztalatom alapján – valójában annak mutatkozik. A regény ugyanis – megítélésem szerint – nem elsősorban a kereszténységről szól; illetve ha mégis arról, akkor aligha azon különbségtétel mentén, ahogyan ezt ebben az interjúban olvashatjuk. Spiró ugyanis a fel nem sorolt, csak általánosságban elmarasztalt „Jézus-regényekről” azt állítja, hogy azok – szemben az ő művével – valamiféle erőteljes prekoncepció tudatában születtek, azaz a kereszténység üdvtörténeti szerepének ideológiai feladatát kívánták ellátni. Mivel komoly esélye van annak, hogy a szerző saját kommentárja erősebben települ majd rá a regény befogadástörténetére, mint szükséges lenne, nem árt hangsúlyozni: aligha arról van szó, hogy Spiró regénye „ártatlan” lenne ebből a szempontból. Nála sem pusztán csak a forrásoknak való önfeledt belefeledkezés mutatkozik meg. A mű rendkívül tudatos írói koncepciót követ ugyanis, s ez érvényes a források felhasználására, szelektálására is; a regény egészében ez meggyőző is tud lenni, mivel egy jól kidolgozott retorikai szerkezet és egy átfogó történelmi vízió hitelesíti. A nagyinterjú azonban mindezt az írói világteremtést kezdi felruházni immár az egyetlen történeti igazság birtoklásának kétes tudatával – s ez különösen az evangéliumok kezelésében mutatkozik meg. Csak egyetlen példa: ha már Spiró az interjúban olyanira fontosnak, mi több, az igazság megtalálásával azonos gesztusnak véli Jézus és az evangéliumokból ismerős két lator egy börtönbe való kerülését még a megfeszítés előtt, miért nem próbált íróilag valamit kezdeni a Barabbás-epizóddal? Persze ez önmagában nem túl lényeges kérdés, hiszen a börtönbéli jelenetnek előreutaló funkciója is van. Uri és Jézus – a főhősben csak utólag tudatosuló – találkozása Jeruzsálemben, amit

egyébként Uri később úgy értékeli, mint Jézus emberi mivoltának kétségtelen bizonyítékát, nem áll túlságosan messze attól a beállítástól, amelynek legnagyobb példája Bulgakov regénye: ebben mintegy az evangéliumok megkerülésének, konstrukció mivoltának föltárásaképpen jelenik meg egy alternatív, az adott regény szövegében igaznak ható, még nem manipulatív Jézus-történet. Persze éppen Bulgakovnál ennek a betétjelenetnek a leleplező jellegét A Mester és Margarita egész üdvtörténeti szerkezete oltja ki, azaz a Ha Nocri-betét nem azt kívánja bizonyítani, hogy Jézus megváltói szerepe kizárólag utólagos manipuláció eredménye. Az 1960–70-es évek magyar irodalma mindazonáltal több példát is mutatott arra, miképpen lehet ilyen típusú parabolák érdekében fölhasználni a közismert bibliai eseményeket; talán elegendő most csupán Ördögh Szilveszter Koponyák hegye című regényére utalni, mint látványos példára. Ott maga Jézus beszél rá Judást az áruló szerepének vállalására, mert hogy belefáradt a csodákba, s az elárultatás az egyetlen esélye a tanítás fennmaradásának; vagyis Ördöghnél Judás kerül áldozati szerepbe. Mint ahogy az sem példa nélkül való, hogy egy ókori történet újraírása a ránk maradt források – akár adott esetben a Biblia – manipulatív születését kívánja érzékeltetni, szinte az emögött meghúzódó, igazi, de politikai okokból meghamisított történetvariáns fölmutatásával, illetve annak durván megíúsított hagyományozódásával: Stefan Heym Dávid király krónikája című regénye, amely mögött nem nehéz felismerni a kelet-német kommunista diktatúra parabolisztikus ábrázolásának szándékát, igen jól mutatja ezt a törekvést. Heym ugyanis a középpontba állított krónikás révén sorra veszi az összes lényeges mozzanatot Dávid történetéből, s a szemtanúkkal való beszélgetés révén a főhős, a Salamontól megbízott történetíró kénytelen ráébredni arra, hogy egy zsarnoki, kisszerű egyeduralkodó kiépülésé-

nek fázisait tárta fel: az elkészült krónika – az Ótestamentumban olvasható, Sámuel első és második könyve – azonban mit sem tükrözhet ebből. Az tehát, amit Spiró interjúja sugall, anélkül egyébként, hogy erre a hagyományra kitérne, sokkal inkább egy ilyen, egyébként szintén nagyon erős, csak éppen nem teológiai értelemben vett prekonceptiók mentén felépített művilágot feltételezne. Mellesleg nyomokban ez a szemlélet is megmutatkozik a Fogságban, hiszen Urinak a regény végi törekvése a zsidók igazi történelmének dokumentálására szintén erre hajaz – különösen, hogy az összegyűjtött tekercseket társa, Salustius eladja, s ilyenformán csak az ez alapján készített, aktuális politikai érdekeket szolgáló, hazug feldolgozás marad meg (ez az utalás nyilván Josephus Flaviusra vonatkozik), mivel Urit a vaksága és öregsége akkor fosztja meg az írás lehetőségétől, amikor belefogna a munkába. Maga a regény azonban ennél, a Heym regényére emlékeztető eljárásnál jóval árnyaltabb szemléletet mutat, s finomabban próbál távlatot találni azokhoz a szövegekhez, amelyek tárgyük miatt erősen kapcsolódnak hozzá.

A korábbi, regénybéli feldolgozásokhoz való viszonyt nézve Spiró láthatólag inkább a kihagyás retorikai alakzatával élt: több esetben is látványosan eltekintett olyan személyek, események és szituációk bemutatásától, amelyek erősen kötődnek más művek világához. Hogy csak néhányat említssek: mivel Spiró Jézus történetének csupán egy olyan mellékszínterét – a megfeszítés előtti, börtönbéli tartózkodást – jelenítette meg, amely az evangéliumokban sem kapott hangsúlyt, kioltódik a Jézus szenvedéstörténetét ábrázoló regényekkel való összevetés lehetősége is; vagy éppen Seneca öngyilkossága sem kap külön szituációt, csupán mendemondaként felbukkanó, rövid összefoglalását olvashatjuk – azaz Kosztolányi Nero, a véres költő című regényének emlékeztető epizódja szintén nem konfrontálódhat az itteni beállítással.

A Nero alatti keresztényüldözés leírásakor a regény szintén rövidebb utalásokkal elég-
szik meg, csak nyomokban szerepel tehát
az a nagyszabású panoráma, amelyet Sien-
kiewicz-nél találhatunk. De szóba hozhat-
juk akár a regény egyik legnagyobb, tuda-
tos ellipszisét, a zsidó háború részletes le-
írásának elhagyását – ezzel a Feuchtwanger
A zsidó háború című regényével való szem-
besítés iktatódik ki, bár említhetnők akár
azt a drámát is, Katona József Jeruzsálem
pusztulása című művét, amelyet éppen
Spiró dolgozott át, s amely a leginkább bi-
zonyítja, mióta foglalkoztathatja íróilag ez
a korszak a szerzőt.

A regény saját magán belül következe-
tes világteremtésre épül: Spiró ragaszkodik
számos olyan írói alapfeltételhez, amely a
romantikus történelmi regény eszköztárá-
ból származik. Ilyen a központi főhős jel-
lemfejlődésére épülő szerkezet és az epikai
alakítás koherencia-igénye, sőt, a korszak
átfogó ábrázolásának szándéka is. Spiró szá-
mára a történelem – itt is, mint ahogy ko-
rábbi regényeiben is, különösen a swifti
szatíra formaelveire épülő, kevés pozitív
visszhangot kiváltó A Jégmadárban – első-
sorban hatalmi machinációk időtlen szö-
vevénye, azaz a történelem elsősorban a
politikáról szól; ez a kiindulás itt is félreis-
merhetetlen, s mi tagadás, ez önmagában
kissé egysíkú megközelítést is mutat. A re-
gény egészében azonban az teszi mindezt
rokonszenvesebbé, hogy Spiró a főhős ese-
tében egy nagyszabású, a mű egészében
metaforikusan is kiaknázott tulajdonságot
emel középpontba: Uri rövidlátását. Ezzel
pedig folyamatosan megjelenhetik a kétfé-
le távlat lehetősége: az apró dolgok iránti
érzéklet kifinomító fogyatkozás mint adott-
ság képes ellenpontoszni a politika ember-
telennek bizonyuló léptékét. Ez a kettős-
ség csúcsosodik ki a regény vége felé Urinak
és egyetlen, elérhetetlennek bizonyuló sze-
relmének, Kainisznak a dialógusában: itt
kiderül, hogy a kétféle távlat voltaképpen
a történelem mozgatórugóinak az elemzé-

sében nem mutat különbséget. Kainisz, aki
Titus Vespasianus titkos feleségéeként a bi-
rodalom igazi irányítója, ugyanazokra a
következtetésekre jut, mint Uri, aki folya-
matosan, rezonőrként és szemtanúként je-
len volt a korszak számos jelentős esemé-
nyénél, de végig kívülállóként; kettejük
között csupán – bár ez azért jelentős kü-
lönbség – az események morális megtélé-
sében van különbség. Így válhat a rövidlátás,
sőt, az ebből következő, s a regény
végére beköszöntő vakság a kötet történe-
lemszemléletének is alapmetaforájává. Hi-
szen ezáltal egymás mellett jelenhet meg,
ráadásul a főhős életébe ágyazottan, a min-
dennapi élet léptéke, s az ezeket struktúrá-
kat alapvetően befolyásoló másik szint, a
hatalom világa: ezzel pedig kétféle törté-
nelem, makro- és mikrotörténelem dichotó-
miája is felbukkan a regényben. Ez egyéb-
ként sem áll távol Spirótól; előző regényé-
ben, A Jégmadárban olvasható egy rövid,
frenetikus paródiaként felfogható gondo-
latfutam arról, hogy az egyik szereplő élet-
művének csúcsa egy olyan történelmi mo-
nográfia, amely egy tökéletesen jelenték-
telen, semmi értékeset végre nem hajtó,
kisszerű munkás életét dolgozza fel – ez
pedig a mikrotörténelem történetírói cél-
jainak ismeretéről árulkodik. Mindez most
egy nagyobb arányú epikai világ alkotó-
elemévé szervesülve fogalmazódhatott újjá.
Ezért lehet sokatmondó, ahogyan egy em-
ber halála és efölötti gyász – gondoljunk
arra a jelenetre, ahol Uri megsiratja az ap-
ját – ellenpontoszódik egy egész embertö-
meg hasonló érzelmi reakciót már kiváltá-
ni nem képes pusztulásával: mindezt a két-
féle távlat egyidejű jelenléte teszi poétikailag
kezelhetővé. Ettől szinte elválaszthatatlan
az időkezelés is: miközben a cselekvény
keretét egyetlen emberi élet adja – Uri gyer-
mekkorától egészen teljes fizikai leépülé-
ségig és haláláig –, az egyes helyszíneken el-
töltött időtartamok összemérhetetlenek
maradnak. A regényszöveg másféleképpen
tagolódik, mint azt a kronológia indokol-

ná: rövidebb intervallumok kimerevített formában, nagyobb terjedelemben jelennek meg, mint más, röviden összefoglalt évtizedek. Ahogyan ez magában a szövegben is megfogalmazódik: „Olykor összehúzóódik az idő, máskor meg évekig egy helyben áll vagy alig csordogál.” (238.) Ennek másik oldalaként pedig megjelenik az „egyidejű egyidejűtlenségek” kosellecki felismerésének belátása is. Ahogyan Uri alexandriai barátja, Apollónosz megfogalmazza, jellemző módon, s nyilván nem véletlenül, csillagnézés közben: „Valószínűleg nem az történik a Földön, amit történni látunk. Valami pedig egészen biztosan történik most is, ám lehet, hogy soha nem fogjuk megtudni, milyen korban is időzünk a testünkben átmenetileg.” (422.)

A regény központi dilemmájaként – az előzőekben érintettektől aligha elválaszthatóan – az identitás kérdése azonosítható. Uri hosszas vándorlása a különböző zsidó közösségek között egy belső útnak is megfeleltethető: nemcsak azért, mert ez az önismeret, a saját képességekre való rátalálás – egyébként szintén igen régi – sémájának megfelelően működik, hanem inkább azért, mert Uri így juthat el ahhoz a benyomáshoz, hogy saját zsidóságának lényege nem ragadható meg. Mondhatni, a zsidóság mint egység nem létezik, s így viszonyulni sem lehet hozzá. A római, júdeai és alexandriai zsidósággal való személyes találkozás azt is világossá teszi ugyanis, hogy sem a nyelv, sem a vallási szokások, sem semmiféle más tudati elem nem egységes. Ahogyan ezt egyhelyütt expressis verbis, szinte summázatként olvashatjuk is: „Nem egy vallás a zsidók vallása rég. Talán sose volt egy, akkor sem, amikor Mózes kivezette őket Egyiptomból.

Csak a kisebbségben élők között vannak még zsidók, fenyegetetvén, szorongatvatván, mint Alexandriában; ahol többségben élnek, mint Júdea és Galilea nagy részén, már nincsenek zsidók, csak ezt még nem mondta ki senki és ők se tudják egy-

előre.” (718.) S ehhez járul aztán a legsúlyosabb tapasztalatok egyike, elsősorban az alexandriai zsidóellenes pogrom átélése során: a zsidó mivolt csak külső pillantással, egy kívülről való stigmatizálás révén ragadható meg; másként fogalmazva, zsidó az, akit egy bizonyos szituációban annak tekintenek. Hiszen Urit itt és ekkor minden további nélkül görögnek is nézik – a görögök éppúgy, mint a zsidók; mint ahogy korábban saját vörös haja miatt fölmerül benne az esetleges germán származás lehetősége is. Az identitás feltételelességének a felismerése egyébként erősen összefügg azzal is, hogy Spiró a regény számos pontján kiaknázza a parabolikus ráutalás lehetőségét is, azaz fölhasználja azt, hogy az olvasó tudatában lehet későbbi, a regény szereplői számára beláthatatlan történelmi ismereteknek: lépten-nyomon a későbbi európai történelem kataklizmáinak előképeként mutatja be az ókori eseményeket (a pogromot, a gettót, a holokausztot), jellemző módon úgy, mintha a regény figuráinak némelyike, elsősorban a többiekénél okosabbnak és érzékenyebbnek mutatkozó Uri megsejtené, hogy ez még előfordulhat egyszer. Ezek az áthallások csak azért nem sodorják bele a regényt a parabolikus regényszerkezet kissé mechanikus csapdájába, mert Spiró éppen a korábban már emlegetett időkezelés révén reflektálttá és átgondolttá tudja tenni a temporalitás ilyen tapasztalatait.

Van azonban egy másik ok is. A regény ugyanis az apa-fiú viszony fölrajzolásával indul: Uri úgy érzi, az apja nem szereti őt. Az utazás folyamata mint önmegértési folyamat azonban a szeretet lényegének megértéséhez is elvezet, azaz Uri rádöbben arra, hogy nemcsak neki volt a legfontosabb emberi kapcsolata az apjához fűződő, hanem az apja is mindent érte áldozott fel. Ez a viszonylat tér vissza – mutatis mutandis – Urinak az elsőszülött fiához, a később heréltként viszontlátott Theophilushoz fűződő viszonyában; s ezért lesz

különösen mélyértelmű a regény lezárása, amikor a megvakult és megöregedett Uri tudatában idő és tér összekeveredvén, apja meséjét véli hallgatni:

„– Theónak is meséld el majd ezeket! – kérte az apját.

– Ki az a Theo?

– Uri gondolkozott.

– Én leszek az, ha megnövök.” (770.)

Azaz a fiúságnak és az atyai mivoltnak tökéletes felcserélhetősége mutatkozik itt meg, mondhatni, az Atya Fiúvá válik, s a Fiú Atyává – s ha ehhez hozzászámítjuk Theophilus nevének jelentését (‘istenszerető’), illetve az ebben a szövegrészletben megjelenő rövid alakjának (Theo, azaz Isten) konnotációit, a regény végére a kereszténység egyik hittitka mutatkozik meg. Ez immáron nem az az ideologikus viszonyulás, amelyet a regényben a Kainisszal folytatott dialógus mutat, de nem is az a műveltség alapján megfogalmazódó kritika, amelyet egyébként Uri belső tudatmozgásaiból tükröztet a könyv: ez egy, az el nem múló szeretetben megtapasztalt, interiorizált Isten-élmény, mégpedig félreismerhetetlenül keresztényi alapszerkezettel. Mint ahogy annak is jelentőséget lehet tulajdonítani, hogy Uri szembesülése a kereszténységgel szintén mutat irracionális mozzanatok: az égő szemű, szeretetet árasztó hívek jelenléte és hite nem fér bele a rigid praktikista magyarázó elvekbe. A regényben Uri kiterjedt görög–latin–zsidó olvasottságával, illetve ebből fakadó fölényével, mi több racionalista valláskritikájával nem kerül szembe olyan méltó ellenfél, aki a kereszténység igazi hitelveit és filozófiai mélységét képes lenne felmutatni, s akinek legyőzésével mintegy az új vallás hatalmi eszközként való megmutatkozása végleg lelepleződne: a fiú, Marcellus ugyanis nem méltó vitapartner, ő csupán leegyszerűsített sémákat ismételget, s Uri számára ilyenformán nem valódi szellemi ellenfél. Aki pedig az lehetne, az egykori alexandriai iskolatárs, a ragyogó intellek-

tusú Apollosz – az ő nevét egyébként az Apostolok Cselekedeteiből és Szent Pál leveleiből ismerhetjük –, keresztényként már nem jelenik meg a szövegben, így feloldhatatlan talány marad Uri számára, ő mit láthatott meg a kereszténységben. Mindazonáltal ezeknek a megoldásoknak köszönhetően a regényben valóban nem a leleplező attitűd mutatkozik meg – szemben Spiró önértelmező interjújával –, hanem az árnyalt értelmezési lehetőségeknek is teret engedő írói ábrázolás.

A regény egészének megítélésére is ki lehet terjeszteni az ebből fakadó következtetéseket: Spiró regényírói pályafutásának alighanem eddigi csúcsa ez a könyv. Az író itt képes volt felülkerekedni számos olyan formaproblémán, amelyeket korábbi nagyepikai műveiben nem tudott megoldani. Spiró itt lemondott arról a szerkesztési elvről, amelyet Az Ikszekben és A Jégmadárban követett: mindkét korábbi regényében ugyanis egy kezdetben nemhogy domináns, hanem kizárólagos narratori szólamot és nézőpontot utólag értékel át egy epilógusszerű zárórész, amely ilyenformán a korábbi állítások ironikus felülvizsgálatának is felfogható. A látszólag hagyományosabb regényszerkezet lehetővé tett egy jóval koncentráltabb ábrázolást: a középpontba helyezett Uri személye révén megjelenhetett egy egzisztenciális színezetű magány-élmény is; nem utolsósorban ezzel áll összefüggésben a regény címévé emelt metaforának, a fogságnak az igen változatos jelentéshálózata. Ez pedig erősen összefügg azzal, hogy a regény kezdete éppúgy egy zárt térben mutatja meg Urit, mint ahogy a végén is ezzel a megoldással találkozunk: a nagy utazás révén kinyíló hatalmas földrajzi tér, amelyet a főhős megtapasztal, csupán közbülső állomás, de mit sem képes változtatni a magány érzetén. Ugyanakkor viszont ez a narráció fönntartja és a főhősre is kiterjeszti a Spiró korábbi regényeiben oly annyira meghatározónak bizonyuló iróniát is – ez különösen Uri minden

szempontból előnytelen külsejében és kezdeti csetlés-botlásában mutatkozik meg –, vagyis a váltás a korábbi regényekhez képest elsősorban elbeszéléstechnikainak, illetve szerkezetinek mutatkozik, s nem pedig világképi jellegűnek, hiszen nincs szó az ironia alakzatainak teljes feladásáról. Példaként hadd utaljak egy igen aprócska szövegrészre. Található a könyvben ugyanis egy csúfondáros utalás, amellyel a szerző Gogol Az orr című elbeszélését is bevonja a regény terébe, amikor Alexandriában Nagy Sándor holttestének letörött orráról esik szó:

„– És mi lett az orrával? – kérdezte Uri.

– Talán önálló életre kelt – vélte Szóatadész –, és itt bolyong a kikötőben.

Ezrek és ezrek bolyongtak a kikötőben ittasan, egy orr fel se tűnt volna közöttük.” (437.) S bár túlságosan sok hasonló részlet azért nem lenne idézhető, egy ilyen passzus

jelenléte is felhívó jellegű: jól mutatja a regény szövegének összetettségét. Visszatérve tehát a kiinduló kérdéshez, jórészt emiatt bizonyulhat másnak a Fogság, mint egy színes, jól megírt történelemnpszerűsítő könyv. Ez a mű ugyanis, miközben fönntartja a történelmi regény tradíciójából következő szerkezeti és szerkesztési elveket, nagyon finoman képes a szöveg metaforikus potenciáljának megnövelésére is. A belső arányok – a szöveg minden, néhol a digressziókba tévedések miatt túlírtnak tűnő elemei ellenére is – éppen ezért képesek hordozni azt a megrendítő erőt, amely emberi sorsok és tragédiák ábrázolásából fakad. Ezek pedig olyan vonásai Spiró György regényírói életművének, amelyek ez idáig mintha csak alárendelt szerepet kaptak volna: most azonban a helyükre kerültek.

féLugossy László: Futóideg (A/1) (2005; műanyag alapú szúnyogháló, szilikon, vegyes technika, karton; 40×40cm),

Fekete leves (A/2) (2005; műanyag alapú szúnyogháló, szilikon, vegyes technika, karton; 70×70cm),

Reflex (A/3) (2005; műanyag alapú szúnyogháló, szilikon, vegyes technika, karton; 110×100cm)

Fried István

Bolgár–magyar verspróza-megfelelések

Sztojcsev Szvetoszláv: *Credo*

A kétnyelvű költészet a 20. században többnyire nyelvváltásokkal van összefüggésben, a választott nyelv (ritkábban) azért kerül a költő/író alkotásainak középpontjába, mert vagy olyat kíván közölni, amit már anyanyelvén elmondott valakiképpen, s most annak többszörös áttétellel létrehozott változatát kíséri meg, vagy azért, mivel az anyanyelvi alkotást már kevésbé tekintik az alkotás kalandjának, inkább apollinaire-i értelemben Rendnek; és invencióját a tradíció elé helyezi, de legalábbis egyenértékűnek gondolja el. A hagyományos poétikákban a mesterek utánzása, az imitatio és a vetélkedés a mesterekkel (aemulatio) illetéknéppen nyelvközi térben zajlik. A többnyelvűvé, sokkultúrájúvá alakuló „világ”-ban az önkéntes, valamint a kényszerű gazdasági, politikai migrációk részint a homogenizáció ellen hatnak, részint a hagyomány és az újítás különös irodalmi képződményeit hozzák létre. Ebben az irodalmi térben akár meglepőnek is tekinthető a bolgár–magyar kétnyelvűség és kettős kulturáltság, jóllehet mind a történeti Magyarországnak, mind a jelenkorinak volt-van bolgár (származású, nyelvű, tudatú) kisebbsége, amely beilleszkedvén a befogadó közegbe, például a mezőgazdasági kultúrában messze nem jelentéktelen szerephez jutott (vö. bolgárkertészek); mai-

ban mutatkoznak érdekelteknek, valamint a bolgár–magyar közös (történeti) emlékek feltárásában, örökségének vállalásában.

Sztojcsev Szvetoszláv *Credo* című kötetének megjelenése mégis a meglepetés erejével hatott. Egy kötetbe foglalódott, mintegy dialógus-helyzetbe iktatódott a magyarul és bolgárul egymásnak fordításaiképpen (persze jellemző kisebb változtatásokkal) közreadott verspróza/prózavers sorozata, amely nemcsak azért olvasható kétféleképpen, mert magyarul és bolgárul gondolja el a szerző lényegében „ugyanazt”, a léthelyzetre, a bölcséleti jellegű értelmezési kísérletre, önértelmezésre alapított (és jellegzetes rövidműfajként létrehozható) én és a világ közötti viszonyt, hanem sokkal inkább azért, mert megkockáztatható folyamatos szövegnek tekinteni a kis könyvben foglaltakat, amelyeket az emlékezés, a létesíthetőség, az élet mint emlékezés, mint elgondolás, mint énkivetülés témakörei határoznak meg, egy olyan szövegtérben, amelynek lehetséges kétnyelvű megfogalmazása. A másik olvasási ajánlat a műfajtörténet/elmélet felől érkezik: a világ alig átláthatósága vagy átláthatatlansága a német korai romantikát idézve legföljebb a befelé vezető utat kínálja föl, ám ennek nemcsak „egyenesevonalúsága”, kronologikus elrendezettsége kétes, hanem Egészként fölfogása is. Így a rövidműfaj egyszerre jelzi/jelezheti azt a küzdelmet, amely legalább a mondatba foglalhatóságért folyik, valamint a töredékhez közeli (szintén a német korai romantikától örökölt) műfaj szuverenitásának elismertetéséért. Az önmagukban önmagáért helytálló verspróza/prózavers nem az Egész helyett áll, hanem annak az önmagát kisvilágként szimuláló

Cédus Alapítvány
Napkút kiadó, Bp., 2005

szemléletnek létesítettségét (re)prezentálja, amely a világból kimetszett Részt, a sem nem töredéket, sem nem egészt van hivatva műként bemutatni. Mármost bolgár–magyar szerzőnk nem hagyván magát befolyásoltatni (sem divatos, sem nem divatos bolgár–magyar) irodalmi/elméleti elképzelésektől, változatlanul mondja a magáét, azon a kissé felemelt és csak ritka pillanatokban önirónikus szólamban, amely hozzásegíti ahhoz, hogy a kötet egyes darabjai egyszerre legyenek lekerékítettek (nem egészek, pusztán annak lehetőségét tartják fenn, hogy az olvasó ne feltétlenül igényelje a folytatást) és töredékesek; a történetnélküliség attribútumával felruházhatók és egy belső történetnek a külvilágba kitörő mozaikjai; írások a nyelvre lelés esélyéről, valamint a menthetetlennek tűnő szubjektum vágyáról, hogy valakinek őse és utódja lehessen egyszer a végtelenül véges időben. Mit sem törődve posztmodern „bricolage”-technikájával és játékoságával, és éppen olyan kevésbé figyelve a minimalizmus „redukciós” szándékaira, talán leginkább a századfordulós modernség kérdés-fölvetéseihez közelíthetnők a kötet szövegeit, ahhoz az irodalmi periódushoz, amely egyfelől a romantikára reagált, a korai romantikát tekintve a modernitás (szellemi, nyelvi) elődjének, tőle örököelve a szimbólum újraértelmezését, de másfelől ez a modernség-periódus, jóllehet nem problémátlanul, eléggé életképesnek bizonyult akkor, amikor részint az avantgárd, részint a kései modernség átírta/átminősítette nyelv- és szubjektumelméleti téziseit. Mind a magyar, mind a bolgár irodalomban a századfordulón (például Adynál és Pencso Szlavejkovnál) föl-fölbukkan a (nemzeti) romantika. Jellemző, hogy Horváth János a *Nyugat* stílromantikájáról értekezett, és nyelvileg Vörösmartyban jelölte meg (többek között) az Ady-poézis őst. Ebben a viszonylatban Sztojcsev Szvetoszlav szintén elmarasztható volna „stílromantikában”, csakhogy ma már nem feltétlenül egy

nemzeti klasszicizmus az az elérhetetlen ideál-irodalom, amelyhez a Nyugat, az avantgárd, a kései és a posztmodernség teljesítményeit kell mérnünk. És csak mellékesen jegyzem meg, hogy mind a magyar, mind a bolgár irodalom létrehozta a maga abszurdját és groteszkjét, nem is szólva a mindkét irodalomban elutasítással és elismeréssel fogadott posztmodernről.

Ami Sztojcsev Szvetoszláv szövegeiben „legmaibb” kérdéseket bolygat meg, énjeinek, sajátjának és részint az énből kivetülni készülő, részint a szembesülés révén testet öltő idegennek találkozása, a saját és idegen lehetséges vagy nem lehetséges egymásba játsz(at)ása, megszólító és megszólított ritkán dialógus-helyzetbe érő, emiatt kölcsönösségnek aligha nevezhető „viszonya”. A *Terra incognita* magyar változatában az idegenként létesülő én a latin nyelvű címmel jelöli az elhagyott otthont, amelynek csupán érzéki megismerése kecsegtet otthonossággal, a tárgyi világ a szétsettség képeivel szolgál. A „valaki” számára, aki a hazatérőt megszólítja, az én fölfedtetlen marad, „ismeretlen emlék”. A bolgár változatban a latinbetűs latinnyelvű cím és a cirill betűs bolgár szöveg feszültsége előlegezi az én és a másik egymáshoz férhetetlenségét. Ami a magyar szövegben egy lehetséges történet kezdete, az a bolgárban jelölve belevágás a dolgok közepébe (in medias res), a kibomlani képtelen történet „mnemotechnikailag” válik szinte elbeszélhetetlenné, az első mondat utolsó szava „na szpomenite”, a zárásé „szpomen”, a kettő egymásra olvashatósága az emlékezésből emlékké válás között oszcilláltatja a szemléletből és a tudattalanból előtörő képeket. A *Maszkok* másféle idegenségtapasztalattal szolgál. A groteszkbe hajlás sejlik föl, hogy a maszk felvétele a templom irányába menet történik. A magyarul „irdatlan kövér pap” felszólító mondatai helyettesítik a szertartást, s a zárás részint a papról állítja „Könyörögve néz ránk”, részint a távozók gesztusát, viselkedését jelzi („Igen, magunk-

kal visszük”: a hiány érzékelhetővé válik, hiányzik a magunkkal vivés tárgya, amely a maszkra éppen úgy vonatkozhat, mint a pap hirdette Igére, csakhogy az elrajzolt papfigura és mondattöredékei ehhez nem szolgáltatnak elég információt). A bolgár szövegben határozott eltérés lelhető a pap szavaiban, amely itt inkább emlékeztet szertartásra, mint a magyarban, már csak azáltal is, hogy a „Könyörögve néz ránk” helyén mindössze ezt találjuk: „Miloszt...!” – amely a magyar olvasóban a *Halotti beszédet* idézheti föl: Mennyi milosztben teremteve eleve miv isemcut adamut...”; s amelyet nemcsak a magyar nyelvbeli szláv jövevényszavak kutatója az ógyházi szláv milosztal hoz kapcsolatba, jelentése: könyörület, irgalom. A bolgár változat redukcionizmusa, de szűkszavúsága miatt is erőteljesebb szakralizáltsága/drámaisága áll szemben a személyes szférába emeltséggel: pap néz a maszkokra(?), a tömegre(?) könyörögve, ugyanakkor a kötet mindkét változatának olvasója „összehozza” a kétféle elgondolást, és az egymásra olvasás során a nyelvközi/nyelvtörténeti térben helyezi el a bolgár és a magyar *Maszkokat*. A *Láthatatlan* „egyedi” prózavers, mivel Shakespeare-mottót illeszt a szöveg elé, hogy aztán ez a mottó rámásolódjék a kifejtésre, a képzeleti/álomi jelenetek egymásutánjára.

Ám a prózavers/verspróza végén kapjuk meg az információt, egy könyvet lapozott végig az én, ez segít szétosztatni az árnyakat. A bolgár változatból hiányzik a mottó, ellenben Makbet e mertevvel (Macbeth halott) indít (a magyarban: Eltűnt a király); a magyar szöveg hamar elvonatkoztat a mottótól, a személytelenbe teszi át a lehetséges történet, hiszem azonkívül, hogy a mottó jelölt idézet, semmi nem utal a Shakespeare-színműre. Ellenben a bolgár szöveg ott kezd, ahol a tragédia (majdnem) végződik, a királyságot szerzett Macbeth halálával, s a király halálát követő megsza-

badulás-érzés így indokoltabbá válik (míg a magyar szöveg elliptikusnak tűnik). A két szöveg szórendi megoldásai (a bolgár a mondat élére szívesen helyez igét, a cselekvést vagy a cselekvésre ösztönzést, netán a cselekvés „akarást”-át megcélózva, míg a magyar szórend egyszerre kötöttebb és nyitottabb, változatosabb – látszólag –, ám kevésbé cselekvés-központú). A nyelvi/etimológiai különbségek figyelmeztetnek a hasonló jelentések eltérő irányaira. A magyar *Haza* kétféle tartalmat rejt, az egyikre az első adat a Jókai-kódexből való: Es hazayaba tisztessen tere, ez magyar fejlemény, „a haza határozószó főnevesülésével keletkezett”, a másikra *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* a Bécsi kódexből emel ki példát, az otthonába jelentésű szóként említve. Az eredet a házra vezethető vissza. A bolgár *Rodina*-ban a születés (helye) hangsúlyozódik, így a távozás mint új hazára lelés más tartalmakkal töltődhet föl a két szövegben, a magyarban „a messzeségben az új hazában futnak össze a sínek”, a bolgárban megneveződik az új haza, e mojata nova rodina, „etimológiailag” az (újja)születés esélyével cseng ki a szöveg.

A kötetben a címadó írástól jutunk el a címmel rendelkező ábrákig, a szótalanságig, a *keretet* jelölő, kimért üres terekig. Minthogy a kötet végén található a „tanult”, a „fegyelmeztetlen”, az „öregedő” meg a „tudathasadásos” keret, az üresség és egy fikcionált életrajz konfrontálódása tételezhető. A „tanult” akár az ifjúkorra is célozhatna, a „fegyelmeztetlen” a szocializáltság felmondására, az „öregedő” korjelölése időbe ágyazódva jelzi a haladást, amelynek végén a mértani ábrák addigi szabályossága oldódik szét az egymásra merőleges, lépcsőzetes, de semmiféle szabálynak nem engedelmesskedő vonalban, a személyiség összerakhatatlanságának jelzésében. A *Credo* szakralitása a holnap jegyében áll, az új naptól megváltást remélni látszik a beszélő. A bolgár szöveg határozottabban

fogalmaz. Mellőzi a kezdő három pontot, a valahová kapcsolódás feltételezését, kijelent, és nem esélyt latolgat. A magyar szöveg: „...és eljön a holnap, és az új nap megváltást hozhat”. Bolgárul: „I utre e den, den za szpaszenie”. A megváltás napja szinte bizonyosság, a magyar ható ige elbizonytalanító effektusával ellentétben. A szöveg végén azonban már magyarul sincs meg a megváltás lehetősége: „...és eljön a holnap, az első nap”. Bolgárul szinte szó szerint: „I utre e den, den pervi”. Fölmerülhet a kérdés: a megváltást követő első nap? Erre a prózavers/verspróza nem felel, az első mondatot követő elmélkedés-sorozat eltérít a megváltás várásától, a megváltás reményétől. Így marad a cím, a hiszek, a bolgár szövegben cirill betűvel írva, fenntartva a „jogot” a kiegészítésre: *credo, quia absurdum* (hiszem, mert lehetetlen), de megkockáztatva azt is, hogy a szakralitás ellen feszülő erők diadalmaskodjanak, s az első nap egy deszakralizált világra köszöntsön. Innen íveknek tovább a beszélő szavai, megkísérelve a különféle helyzetek leírását, különféle ellenállások integrálását, a különféle személyiséglehetőségek körvonalazását, az utolsó két lapig, ahol (említettem) legfeljebb a címben kaphat helyet a szó, a beszéd, ott is csupán azért, hogy részese legyen egy bomlási, szétesési folyamatnak. Csakhogy a kötetet nem pusztán a szembenezés és kimondás gyötrelme hatja át, hanem olykor az (ön)iróniáé, a humoré is, a retorizáltság mellé sorolt alulretorizáltsága, a fölstylizáltság megkérdőjelezéséé. Egészében és részleteiben a gondolkodó lírájáról van szó. Ezért a habozás a műfajjelölésben: a versbe kívánczozó líra kizárja a cselekményesítést, de nem tűri a kötöttséget sem, ugyanakkor gátat emel a szavak áradása elé is. Verspróza és prózavers közé helyezhető a kötet megannyi darabja, mi-

vel a prózának elkönyvelt alakzat nem ritmusával/rímeivel, hanem képeivel, igen erős metaforizáltságával idézi a lírát, amely paradoxonokon keresztül nyilatkozik meg. Az előadásban megnyilatkozó sűrűség, tömörttség olykor erőteljes retorizáltság révén tömörül az egyes szövegekbe, és ez a retorizáltság akár korszerűtlennek tűnhetne mainapság, mikor is legfeljebb az idézőjelbe tett pátosz kaphat polgárjogot. Anélkül, hogy állást foglalnék, inkább azt az állítást vetném papírra, miszerint az a típusú olvasás a célszerűbb „talán”, amely egyetlen szöveget érzékel a külön-külön címmel ellátott darabokban, így gyorsabban lel utat abba a (költői) világba, amelynek első darabja a „hitvallás” jelentésű *Credo*. Hitvallás amellett, hogy két nyelv, két anyanyelvi elkötelezettség, két kulturális hagyomány egymással nem csupán szembeítható, hanem együtt, egyszerre vállalható is. A magyar–bolgár történelmi, néprajzi, művelődéstörténeti rokonulásokhoz ezzel a kötettel az irodalmi rokonítás/rokonulás zárkózik föl: a szerző nem hagyván el az anyanyelvet, egy másik (anya)nyelvet elsajátítva eseményként éli meg azt, hogy két nyelven ír, és ami még fontosabb: két nyelven gondolkodik.

Az egyesülő Európában a politikai határok szétmosódásának évadán tág tere nyílik a számottévó múlttal rendelkező kétnyelvűségnek. Remélhető, hogy e kétnyelvűségben nem feltétlenül az *angol* lesz az egyik, hanem egymástól földrajzilag távolabbi irodalmak, nyelvek, érdeklődők is megtalálják az egymáshoz vezető utat. A kisebbségi sorsban élők kétnyelvűsége aligha mondható önkéntesnek, Sztojcsjev Szvetoszláv anyanyelve mellé egy másik nyelvet *választott*. Mindkét kultúrában ott-honosan műveli a jövőben feltehetőleg szaporodó többnyelvűség irodalmát.

Farkas Wellmann Éva

„....csak: teljes értékű irodalom vagy fércmű”

Mózes Attila: *Céda korok történelme*

Meglehetősen mulatságosnak tűnő, de nem kevésbé cinikus belátással indítja Mózes Attila kritikáinak, irodalomelméleti tanulmányainak gyűjteményét. A különböző, tökéletesítő szándékú tanintézmények sorában említi a kritika iskoláját: amit egy íróról leírhatnak, igencsak tanulságos, és/noha a megállapítások egymással ellentétesek.

Azért is érdemel a gesztus külön figyelmet, mert Mózes írói pályájának mondhatni kísérője a kritikusi reflexió. Mi több, elméleti jellegű írásokat nem csupán ír a hetvenes évek elejétől, hanem ezek nivója már a válogatás-kötet szintjén van kezdetektől. Igaz ugyan, hogy kritikusi hangja gyakorlatilag a kilencvenes évekre elhallgat, vagy legalábbis jóval ritkábban szólal meg. A rendszerváltás után megjelent könyvek azonban szépirodalmi szempontból is jórészt régebbi írások újrakiadásai. Ezzel együtt szerencsésebbnek tűnik reménykedni abban, hogy nem lezárult életműről van szó, egyetlen szempontból sem. Főleg, hogy akár külön, érdekes elemzés tárgyát képezhetné az írói életmű útjának követése az éppen általa, más művekről írt kritikák tükrében.

Mózes Attila, 2004
Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004

Bármilyen fajta irodalmi vélemény-nyilvánítás olvasásakor joggal vetődhet fel a kérdés: melyek voltak az elemző szempontjai, milyen kérdéseket tett fel a recenzió írója a szövegnek

(hogyan pontosan ezeket a válaszokat kapta), és egyáltalán: mi számít értéknek, s melyik az a minőségi határ, melyen túl a irodalom szemétdombjára ítéltethetnek írások... Kétségtelen, hogy ha ezekre a kérdésekre bizonyos válasz létezne, egyetlen könyvről sem születhetne negatív hangú elemzés. De e fejtegetésen túlmenően: mi a helyzet akkor, ha egy kritika-gyűjtemény ismertetése a tét?

„A témának gyakran stílusformáló ereje van” – állapítja meg Köntös-Szabó Zoltánról szólva Mózes Attila, s tegyük hozzá mindjárt: ugyanígy van ez a kritikával is: az adott mű *magához illő* szempontrendszert követel meg minden esetben. Azaz: lehetetlen előre gyártott sémák, kérdések nagyítója alatt vizsgálni irodalmi műveket, hiszen mindegyik önálló horizontja szabja meg az elemző mozgásterét. Nagyon úgy tűnik, Mózes kritikái attól (is) izgalmasak, hogy mindannyiszor hajlandó venni a tolat (és a fáradságot), hogy új, megfelelő módszerrel közelítsen témájához, és egyetlen alkalommal sem valamely külső szempont elvárásai rácsát kényszeríti a szövegekre.

(Azt gondolom, e tanulmány-válogatás lehető leghitelesebb recenzióját akkor adhatnánk, ha valamely ügyes mesterfogással sikerülne kiválogatni, idézetek szintjén, az alapgondolatokat. Az írások tömörsége azonban korlátozza az ötlet kivitelezhetőségét, ugyanis még a legkíméletlenebb szelékcióval is legkevesebb néhány tíz oldalnyi szöveg maradna.)

Azért különleges fontosságú a könyv, mert Mózes, de legalábbis írásainak ezen gyűjteménye, valamelyest a korabeli kánon

elfogultságával dacol, s ilyenképpen az értékek helyreállítására is vállalkozik. Másfelől: a szerkesztő becsületére válik, hogy nem egy megsejtett-aktuális kánon keretét helyezi a válogatandó írásokra, hanem azok belső hangsúlyait érvényesítve szelektál. És megtörténik ekképpen az, hogy (irodalmi értelemben véve mindenképp) érvényes *tudást* szerzünk írókról, műveikről, mely éppúgy hasznosítható a már ismert, mint a még elolvasandó szövegek esetében. S e nyereség-elvűség csupán étvágykeltő jellegű, hiszen az első oldalakat tanulmányozva már nyilvánvaló: önműködő alkotások ezek, melyeknek *éppúgy* lehetünk befogadói, mint a kiindulási olvasmányoknak. Vida Gábor jó érzékkel figyel fel utószavában arra, hogy – szempontok tisztázottsága ide vagy oda – e kötet elolvasásakor körvonalazódnak a kor hallgatólágos/intellektuális igényei a könyvekkel kapcsolatban. Meglehet, éppen az a tét, mennyire sikerül értelmesen felfejtenünk azokat. S ezen a ponton az sem lényeges már, hogy az olvasó éppen olvasta-e mindegyik művet, ismeri-e (könnyen megtörténhet, hogy kevésbé!) az említett szerzőket, hiszen önálló, jól szervezett világú írásokat tartunk kezünkben. Könyvekről szól a gyűjtemény, melyek Erdélyben íródtak, ahol „a szépről eredendő tapasztalatok vannak”.

Általában minden szerzőről vagy akár műről való beszéd egy-egy jelenség felismerésével kezdődik, s az írások úgy követik egymást, hogy legtöbb esetben az egy-egy szerzőről írt szövegek egymás mellé kerültek, az időrendiséget is figyelembe véve. Vannak azonban átfogóbb tanulmányok, melyek külön is érdemesek a figyelemre, s melyek – jellegükből adódóan – tágabb világegészről szólaltathatnak meg. *Fiatal költők ürügyén* például a *Varázslataink* (1974) című antológiáról értekezik Mózes, tanulmányértékű recenzióban. Három lépésben, retorikailag igen mestersen felépített bemutatását adja a jelenségnek, melyet az új generáció képvisel. Lát-

szólag a nemzedékek egymáshoz vagy egymás ellen való fordulásának a buktatóiról, előnyeiről fog beszélni; ám csakhamar eljut az egyéni tehetség kérdéséhez. A tanulmányíró vállalja a fiatalok bírálatának kényes-kínos felelősségét. Ami pedig még bátrabb karaktert jelez: azt is felrója a kötetet eddig ismertetőknak, hogy inkább fanyalogva beszélnek a versekről, hogy ne keltsék a teljes elutasítás látszatát. Ő maga beérné azzal is, ha a „kapkodás zavarából” legalább útkeresést olvashatna ki. Furcsállja ugyanakkor, hogy Markó Béla kötetecímadó jó verse éppen kimaradt az antológiából. Majd nem váratlanul, de határozottan kijelenti: nincs itt semmi „varázslat”. Általában semmitmondónak tartja a kötet anyagát: a szerzők tagadni is erőtleneek, akik a könnyebb, kitaposott utat választották, fáradtan indultak – s írásaik még potenciális lehetőségeket sem sejtetnek. Ahol figyelni Markón kívül még Sütő Istvánra érdemes. Mondja mindezt Mózes 30 évvel ezelőtt. Felróhatnánk neki szemtelen merészséggel (s a távlat fölényével) bizonyos tehetségek meg nem látását, de kérdés marad, hogy vajon nem éppen jelen szöveg hathatott-e ösztönzően a fiatal pályakezdőkre. A figyelmeztetés és az igény: „Szépen elmondott okos szót akarunk hallani!”

A Forrás-kötetek áttekintésekor a kritika, esszé és riport térhódítását, hangsúlyosságát láttatja meg, igen frappáns, lényeglátó elemzésekkel olykor. Fájlalja, hogy a mennyiségileg teret uraló költészetből háttérbe szorult a „közéleti líra”, s hiányolja a továbblépés lehetőségét is. A prózában kevesen képesek hangváltásra, a társadalmi problémák meglátására. Két év alatt körvonalazódott: a *Varázslataink* antológia rajzásából Markó Béla és Szöcs Géza a legtehetségesebb két fiatal költő. Prózában kiugró tehetség Györffy Kálmán. Közös indulásról immáron nem beszélhetni, így „halványan sem rajzolhatjuk körül egy estleges III. Forrás-nemzedék kontúrjait.” Ám

a következtetés biztató: érdembeli utánpótlásban mégsem lesz hiány, állítja Mózes, s tehetjük hozzá ma: jogosan. És kellő igazságérzettel.

Deák Tamás a hagyományos prózát elégtelennek tartja, s sajátja abban különbözik ettől, hogy „ő nem a cselekménymozzanatok oksági rendszerezésére, hanem az ezek értelmezéséből kipattanó gondolatok egymáshoz kapcsolására vállalkozik” – prózája esszéisztikus vétetésű Mózes szerint. És: „az avantgárdról szóló intés: az esztétikai szép immanenciája nem holmi mögöttes területen keresendő, hanem látható, szemmel érzékelhető részletszépségeinek összhangjában; egyetlen igazsága – szépsége.” Deák ugyanakkor „úgy véli, több szükség van a bizonyosságot nyújtó tudásra, mint a vak sejtetésre”. Az ok-okozati viszonyok fölcserélhetőségéről folyhat szövegszínti diskurzus a szerző *Újabb hallatlan történetei* ürügyén. A főhős életében ui. ab ovo benne rejlik a halál; a semmi csírája éppen szenvedélyében, az első elszívott cigarettában „mutatkozik meg”. Az oksági viszonyrendszer logikumának földerítésére való törekvés szempontjából Székely Jánoshoz hasonlítja – ami különbség, az jórészt hangsúlybeli. És amit a textus szintjén is leszögezett, már a primer szövegben: Deák Tamás az élet önkritikájának végzését az írók mindenkori föladatának tartja, a magáénak is.

Bajor főhősei már az illúzió *után* állnak előttünk – a szerző általában kihagyja az ítélezést, vagy örömmel hagyja ránk azt, „hogyan lássa: hogyan olvassuk nevetve bűneinket saját fejünkre.” Cseke Péter első kötetében az empiriáktól az irodalom felé való közeledést emeli ki, s ezen belül figyelmeztet az esetleges buktatókra. Értékeli, hogy Cseke el tud hallgatni akkor, amikor kell, hogy nem hagy ki egyetlen magyarázatra szoruló részletet sem, s hogy egyáltalán: nem fejtegeti túl témáit. Megdicséri montázstechnikáját is. Azonban megjegyzi: „nincs irodalmibb és kevésbé

irodalmi műfaj az irodalom keretén belül, csak: teljes értékű irodalom vagy fércmű.” Márki Zoltán verseiről írva megfogalmazza a kritikus előzetes elvárásait is a műfajjal kapcsolatban: „hangulat és fogalmiság egymáson átszüremkedése, egymásból gazdagodása, amely valamelyes látomást kelt bennem.” A 15 év versei pillanatfelvételek hangulatokról, mondja, azonban vannak közöttük próbafelvételek is.

Tanulmányértékű, alcímekkel szabdaltnak recenziót szán Csiki László verskönyvének, melyben nem pusztán a kötet mint egész, hanem több vers önálló elemzését is adja. Általános jegyként: az azonosság, noha polivalens tartalomként él Csikinél, meghatározó. Ezzel áll szemben a hasonló, amely más hasonlókkal együtt elpusztul. Az azonosság viszont a költészetben létező ideális állapot, még akkor is, ha csupán a pillanaté. Innen a „használatok, tehát meghalok” következtetés. Majd később, a megteremtett, önmozgó rendszer után, az „így írtok ti” travesztíája. S ezúttal nem marad el a kritikus önreflexiója, mely egyúttal figyelmeztetés: minden olvasás új látószöveget nyithat. A Csiki három regényéről írott elemzés érdekessége, hogy az első (s tkp. egyetlen), rendszerváltás utáni írás a gyűjteményben. A *szorongás, rettegés és iszonyat* történetei a történelem által prostituált egyedekről szólnak. Egyszersmind érződik a szerző hangján is valamely felszabadult frissesség, amely aztán vallomásban tetőzik: „Csiki László mesterségbeli tudással írta meg azt a könyvet arról a tárgyról, amelyről ilyen hitelesen eddig senki sem szólt a magyar irodalomban.”

Mózes nem elfogult, legalábbis a verbalitás szintjén nem. Mondhatni, inkább viszonyulása az, amiből kiderül megérintettségének foka-mértéke. Hogy megnyit és milyen mértékben időz el egy-egy alkotásnál, igazából érdembeli véleményét is jelzi. Mint például: Méliusz József könyvének esetében. De minden elemzett műben kiemel valami megragadóan újszerűt:

Bálint Tibor jó értelemben vett koncepcioizását, Köntös-Szabó Zoltán lényegláttató torzításait, Lászlóffy meg nem fogalmazott időproblémáját, Györffi Kálmánnak a tárgyhöz való különös pozíciójú viszonyulását. Aztán a viszonylatok viszonylagosságát Kenéz Ferencnél: az esélyek kiszámíthatatlanságával és sokaságával. „Gyermekverseiben” Kenéz a néven nevezéssel idézi a célkorosztályt, és nem az ismert, hanem csak a látottat kívánja megszólaltatni. Tulajdonképp „a poézis ősszállapotát” igyekszik tetten érni e versekkel írójuk, s nem is csekély sikerrel, mutat rá Mózes, aki írása címében mégiscsak tizenennyolc éven felülieknek ajánlja ezeket a költeményeket. „A költő tudja, hogy a gyerekek érzik, a felnőtt meg érti az összefüggéseket.”

Adonyi kérdez, „hisz ő nem az összefüggésekre rávilágító, modorosan okoskodó költő típusa, hanem »aki« inkább kételeyeit villantja rá az összefüggésekre, tanácsatlanságát rajzolja elénk, emlékeit ébresztgeti jelen időben...” Hosszú évekre visszamenőleg tűnik a legkiegyensúlyozottabb, legérettebb költőnek, aki nem csupán (sőt: nem elsősorban) Forrás-szerzőként kimagasló, hanem a kortárs verseskönyvek egyik legjobbjának írója. Az örök most érzete, a hiány jelenléte szembeszökő második kötetében, s annyiban előrelépés ez a könyv, hogy itt a költő személye még inkább csak kellékké minősül át, „jelképezőgép” objektívává lesz. Mózes Attila „befejezett költészetet” emleget – bárcsak ne a próféta szólt volna belőle!

Hervay Gizella *Zuhanások, Oratórium három hangra c.* poémájával kapcsolatosan észrevételezi az egyetemes gyermekkor-hiányt, de ezen túlmenően a nemzedéki jelenséget is: hogy általában is jobban értenek a hétköznapiakhoz, mint az ünnephez.

„Király László tudja, hogy nem a tárgyak empirikus volta a lényeges a költészet számára, hanem a belőlük kisugárzó lényegi (és lényeges) összefüggések versben rögzít-

hető állandósága”. Akinél bármi költészeté lehet, de „lírása úgy válik tette, hogy közben nem adja föl magát a formátlan-ságnak”. A gordiuszi csomó megoldásra, nem megszüntetésre várna, s Király novellisztikája „abból a tényanyagból indul ki ugyan, melyet pontosan ismer, tud, és írásban reprodukálhat, de egy percig sem állítja: ez minden, s a problémákat megnyugtatóan megoldotta.” A prózában is: Király a költő, aki meghallja nemhogy az igazság kiáltozását, de csöndjét is. De kiderül költészetéből is: a költő nem mindig szeret verset írni. S a *Föld körüli pálya* naplójegyzetek sorává válik a világ kudarcáról, valamint arról, hogy a poézis megszökött a versből... A verskötet mégis: a mindenkori világ metaforája.

Szukcesszív álomsorozatszerű Vásárhelyi Géza verseskönyve, amelyben az álmok sorozata bukórepülések sorozatának felel meg. Ez a költészet minden és mindennek az ellenkezője ellen is lázad. Az esetlegeség nem a versben, hanem a versen kívül van. Székely János *A nyugati hadtest* című kötete az átcsapások megjelenési formáiról szól – az azonosság látszatát nyújtó tükkép és az eredeti között. S nemcsak a folyamatos tükkör-játék, hanem a kötet szinten is mesteri megszerkesztettség egyedisége is figyelemre méltó. A „tökéletesség” többértelműsége minden írásban fölfeslik, míg eljut végül a „nagyon rosszal” azonos kategóriáig. Az *egybeesés* így nem azonos az *egybeeséssel*, az előbbi ti. „lényegileg pontos ellentétet” takar. A Cselényi Béla *Barna madár* című könyvéről írt szöveg műfaja: vallatás. A dialógus (a villanyrendőrrel) rendkívül érdekfeszítő; ezt a fajta látószöveget szívesen vennénk Mózesztől más esetekben is. Merthogy a vallatás „kényszerűségében” tudjuk meg például Cs.B.-tól a „műhelytitkot”: „Hogy soha ne hagyjuk meggyőződni az olvasót. Az olvasó, az ne tudja soha, hányadán áll a költővel. Az egyértelműség a költészet halála.”

A költő igazi arcának meg- vagy/és meg-

nem mutatózásában, a maszk remek alakításában tartja mesterinek a *Lepkecsontváz* verseinek szerzőjét, Markó Bélát. Olyan költőnek nevezi, aki „képes lemondani a kísértő tetszetősségről a megkomponált egész javára.” Székely Jánossal esszéjével folytat termékeny dialógust mindvégig a kritika. Olyan költészetnek tartja, melyet éppen idézésével, nem kritizálásával lehet leginkább bemutatni, s kizárja „az egyetlen lehetséges magyarázat” változatát az elemzés szempontjából. A költő hiány-világa: nincs-világ a *Talanítás* kötetében, s az előző könyvekhez képest még mozdíthatatlanabb tömörszerűségében. Nem illusztrálja, csupán feltérképezi a hiányok sokaságát.

Tökéletes „képkeretező” költő Páll Lajos, állítja Mózes, s tulajdonképpen ez a gesztusa tudatos egyedül, költészete amúgy (jó értelemben véve) ösztönös. A költő pedig elkötelezett, s ez minden rossz mellékíz nélkül mondható el. A publicisztikáról, de általánosan is érvényesen erősíti meg: író teszi a műfajt. Majtényi által tudjuk: lehet a publicisztikát is élvezettel olvasni; a kérdés csupán az: egyesek miért tekintik ötódrangúnak ezt a műfajt. Megnyugtató, hogy most már tudható: a publicisztika nem válhat az irodalom pótcselekvésévé.

Sütő István *Arcfogyatkozásai* c. kötete egyetlen vers, melyben az emlékezésről mint folyamatról van szó. Sütő *eljutott* a szenvtelen hangvételig, de figyelmezteti Mózes: ne vigye soha ezt a görcsősségig. Aztán hat évvel később előszót ír Sütő István *én, Dániel* című *posztumusz* kötetéhez, s érezhető az amúgy objektív hangú kritikus mondataiban a fájdalom, mely a kényszerű múlt idő-használat okán lopózik a méltatásba. S bár külön, érdekes hozadékokkal jár ez a perspektíva-váltás: az újraolvasás inkább önmarcangoló. Az immár megfellebbezhetetlen valósággal szemben.

Pikaresz-regényként felfogható a Nemess László *Ködöslás* című novellafüzére,

ahol a kaland: sors, nem a „hős” keresi a kalandokat – kalandjai keresik meg őt. Panek Zoltánt esszéi a „legarisztokratikusabb” íróvá teszik. „Az is a mi szabadságunk, ha megértjük mások szabadságát.” Panek tkp. egyműves író, minden szövege ugyanannak a műnek önkényesen megszábotott részlete.

Szilágyi Istvánnál a regény ott kezdődik, ahol a történelem vigaszba fordul. Hiába a túlzásba vitt szexualitás és iszony ellentéte, Szendy Ilka mégis összehasonlítható Kárász Nellivel, éppen viszonyulásuk betegességének mozzanataiban. A görög drámából elmarad a méltóság, csak pusztá kellékei maradnak meg. És a katarzis helyett: a kárhozat (*Kő hull apadó kútba*). A felnőtt nemzedékek Nagy Istvántól való idegenkedését a József Attilától való elhatárolódással rokonítja, s mint ahogy az *Oskolák* című, bevezető írásban is utalt erre a szerző, a jelenséget nem más, mint a tankönyvek anyaga irányítja. A „hivatalos bálványozás” szemmel láthatólag árt a bemutatott költőknek, íróknak, már ami az egyetlen fontos szempontot, az olvasottságot illeti. Igazából nemzedéke nevében beszél, s meggyőző ereje abban áll, hogy személyes példáján keresztül ismertet egy „megbarátkozási” folyamatot.

Úgy ír Fodor Sándor *Tűzoltózenekar* című novellagyűjteményéről, hogy tisztázza, melyek a különbségek parabola és álparabola között. És olyan módon érinti (akár csak Fodor) a zsarnokság témáját, mintha csak nem 1983-ban írná, döbben meg az olvasó 2005-ben. A *Fekete-erdő* két, ellentétes hangulatú kisregényének társítása meglekenti a kritikust, aztán az értelmezés során kiderül: tulajdonképpen alulnézet és immanens történelemszemlélet került csupán egymás mellé. S ilyenképpen: a két mű egy látcső két vége lesz.

Azért a három-négy-öt tollforgatóért is megéri antológiát szerkeszteni (akár éppen az *Ajtók* címűt), akiről tudni lehet már a megjelentetés jelen idejében, hogy számí-

tani lehet rájuk, mint utánpótlásra. Bár: az antológia maga nem képes szemléltetni a minőségbeli különbségeket. Sarkítható el-
lentétek, árnyalatok, fokozatok gyűjtemé-
nye ez a fiatalpróza-kötet, ahogyan min-
dig is az egy antológia.

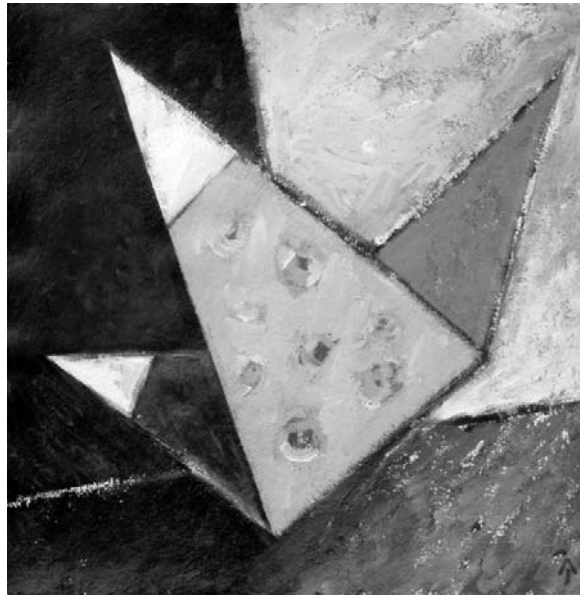
*Az irodalombírálat valósága és lehetősé-
gei* talán – elméleti értelemben véve – a leg-
fontosabb darabja a válogatásnak. A mű-
faj- és önreflexív írás kérdésfelvetése igen
alapvető, s aktualitásában folyamatosan
tanulságos. Hiszen a kritikus nem más,
mint nagyképű olvasó, de melyek is a kri-
tériumok tulajdonképp? Láng Gusztáv vé-
leményére apellálva, két jelentékeny moz-
zanatot nevez meg a vélemény-nyilvánítás
zavaráról: 1. az értékszempontok tisztázat-
lanságát, 2. a kritika tudománytalanságát.
Az igényt már 1982-ben nagyon sürgető-
nek véli: a kritikába való „befektetés” nem
pusztán megéri, hanem szükséges, ugyan-
úgy, mint az egymás figyelmeztetése, az
alapvető nézetek/nézőpontok tisztázása.

Az író Mózes Attila valószínűleg igen
komplex módon viszonyul olvasmányai-

hoz, s talán még összetettebb módon ak-
kor, amikor egy potenciális recenzió meg-
írásának céljával forgat egy kötetet. Mond-
hatnánk, könnyebb a más hibáiból tanul-
ni, vagy mondhatnánk, sokkal nehezebb a
dolga, mint bárki másnak.

Mégis, Mózes kritikus-voltát figyelve,
elemezve, eldönthető: hiteles *olvasóval* van
dolgunk, akinek olykor szubjektív túlzásai
tulajdonképpen egy vállalt befogadói atti-
tűd részei. Bírálatait, de dicséreteit sem
direkt módon közli, sokkal inkább a frap-
páns megfogalmazásokkal rögzített, rejtőz-
ködő humorú elemzések által. Megállapít-
hatjuk: sokkal sikeresebben, mintha tény-
szerűen tárná elébünk véleményét.

Attól autentikus, hogy *tényleges* véle-
ményt mond, nem kívánja mesterkélt meg-
fogalmazások látszatába bújtatni ítéleteit.
Inkább az egyszerűnek tűnő, ám mégis leg-
nehezebben vállalható módot vállalja, a
kimondását, olykor veszélyes bátorsággal,
következtesen, és el nem bizonytalanodó
hangon.

Aknay János: Hommage à Matyó (Matyófafvi Gábor), (2004; merített papír, akril, 75×74 cm)
(Fotó: Aknay Csaba)

Kiss László

A bevégezhetetlen műélvezetről

Németh Zoltán: *A széttartás alakzatai*;

A bevégezhetetlen feladat

A kritikusként és költőként egyaránt ismert és elismert Németh Zoltán az elmúlt egy-másfél évben két fontos tanulmány- és kritikagyűjteményt jelentetett meg, melyek közül a korábban, 2004-ben napvilágot látott vélhetően szélesebb körben válik majd gyakran forgatottá és tárgyalttá, míg a másik – témájából fakadóan – óhatatlanul szűkebb kört fog megérinteni, jóllehet szemlélete, megközelítése miatt a felvidéki irodalomban kevésbé jártas olvasók számára is élvezetes olvasmányt jelenthet. Az életmű terebélyesedése kapcsán nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a szerző állandó – költői, tanulmány- és kritikaiírói, sőt szerkesztői – jelenléte irodalmunkban ráadásaként egy újabb verseskötettel is igazolást nyert: tovább- és még brutálisabbra írta amúgy sem könnyed darabokból álló költészetét (*A haláljáték leküzdhetetlen vágya*).

A mind nívósabb művekkel előrukkoló Kalligramnál megjelent sokszínű kötet, *A széttartás alakzatai* tehát 2004-ben, közel egy esztendeje látott napvilágot. A könyv „aktuálisként” tárgyalását nem csupán frissessége és használhatósága adja, de az is, hogy megjelenése óta nem egy szövege

Kalligram, Pozsony, 2004.

komoly karriert futott be: recenziók, tanulmányok, esszék támaszkodnak rá és idéznek belőle. Úgy fest, *A széttartás alakzatai* egyes szakmai körökben kultusz-könyvvé vált vagy

válhat – a kortárs fiatal irodalom olvasásának megbízható, alapos, széles körű tájékozottságra támaszkodó bedekkerévé.

A széttartás alakzatai cím halványan sejtetni engedi a kortárs fiatal irodalom jellegzetes témái közül különösen hangsúlyos erotikát („szabadosság”), s ha ez a széttartás a befogadás, azaz a(z irodalmi) játék előfeltétele, akkor a Gergely Edit – Karafiáth Orsolya – Erdős Virág nőhármáról írott mondat ennek mintegy leképeződéseként is olvasható: az említett szerzők „szövegei [ui.] a női identitást olyan térbe helyezik, amelyben diskurzív játékként lepleződik le nemiség és identitás.” Mindez pedig Németh Zoltán olvasói-értelmezői magatartására is fényt vet, melynek lényege az irodalmi szöveg fogalmának kiterjesztése („pántextualista megközelítés”) a primer szövegektől a szekunderig, a folyamatos reflektálás „a szépirodalmi szövegekbe kódolt kritikai attitűdre”, s mely az irodalmat (tehát ennek történetét is) egymást folyamatosan olvasó, ily módon értelmező, következőképp újragondoló szövegek láncolatának láttatja. A kötet alcímének – *Bevezetés a fiatal irodalom olvasásába* – első szava Esterházy Péter nevezetes könyvét idézi, egyszersmind összefoglaló értelmű és didaktikus jellegű, azaz nem minden magabiztosság és kockázat nélküli szándékról árulkodik; a fiatalság kritériuma életkori belátásokon alapszik (az 1967 után született szerzőkről van/lehet szó); az olvasás pedig a megértés, az egész alcím kontextusába helyezve: a megértetés allegóriájaként olvasható. Ennek megfelelően Németh Zoltán könyve szorgalmasan igyekszik megfelelni a maga állította elvárásoknak,

még akkor is, ha a jelzett világnak értelem-szerűen csupán néhány aspektusát villant-hatja fel. Vállalkozásának lehetetlenségéről könyve több ízben számot ad, s épp ez lesz a tanulsága; ahogy a hátsó borítón olvas-ható: „Németh Zoltán tanulmányokat, kritikákat, interjúkat tartalmazó kötete a fiatal magyar irodalom részletes térképét tárja elénk – mondhatnánk, ha a szerző nem éppen arról győzne meg, hogy a kortárs irodalomban egységes, mindenre kiterjedő nézőpont nem tartható.” A fiatal irodalom – lehetséges – olvasásának, az erről az olvasásról gondolkodó elméleti/történeti szövegeknek ezen az óhatatlanul lehatárolt, szűk mozgásterén ironizál a könyv utolsó fejezete, melyről alább még lesz szó, s melynek túlzásba vitt seregszemléje szintén azonnal a névmutató pánikszerű át-böngészését hívja elő, amelyben – jelezve, hogy a szerző számára az irodalom határai beláthatatlanok, Babits Mihálytól kezdve David Beckhamen át Kertész Imrén keresztül Milorad Pavićot érintve Zseboroszlánig – kis túlzással mindenki meg- és feltalálhatja magát. A kötet egyik tanulmánya pedig – *Kanonizálók és kanonizáltak (a fiatal irodalomban)* – épp „a jelen fiatal irodalmának és a kánon fogalmának egymásra montírozásával”, illetve az ebből fakadó paradox feszültség természetével játszik el, több – meghatározó kritikaírói attitűddel rendelkező – szerző kanonikus igényű szerzői listáját prezentálva, változatlanul fenn-tartva „primer” és „szekunder” szövegek egymásrautaltságát.

A borítószöveg nem téveszt meg: a könyvben valóban tanulmányok, kritikák és interjúk sorakoznak, *A széttartás alakzatai* ezek alapján négy nagyobb egységből áll. Az első fejezet hol elméletibb jellegű, hol olvasmányosabb, de általában könnyen emészthető tanulmányokat, esszéket tartalmaz. A szóban forgó egység s így a kötet bevezető írása a „döntő szövegkonstruáló erővé” előlépő irodalomelmélet szövegbe írásával jellemezhető műveket, rajtuk ke-

resztül pedig *[a]z 1989-es fordulat prózába írását* vizsgálja cseh, szlovák, magyar és a következetesen idézőjelezett „szlovákiai magyar” szerzők szövegei alapján. Az *Író-nia, paródia, humor a fiatal magyar irodalomban* című tanulmány – fentebb többek között erre is utaltam – mára megkerülhetlenné vált, s jól megfér a („fiatal”) kritikáról írott esszék mellett, különösen, hogy Németh Zoltán kritikaírói tolla elméleti-történeti szövegein is rendre otthagya nyomát. Bár kritikai-elméleti eszmefuttatásai miatt nagyon is a helyén van, példáival kissé talán kilóg a „fiatal” szövegek eme sorából a próza referencialitásának kilencvenes évekbeli reneszánszát taglaló tanulmány (*A próza lázadása?*), melyben elsősorban az Esterházy Péter, Grendel Lajos és Garaczi László szövegeiben feltűnő referenciális háttér kapcsán szól bővebben Talamon Alfonz prózájáról, az utolsó lábjegyzetben említve még néhány 1967 után született író nevét. A könyv második, terjedelme-sebb egysége a szerző utóbbi években írt kritikáiból, recenzióiból ad válogatást, melynek alapján úgy tűnik, Délvidéken és Kárpátalján nincs magyar nyelvű fiatal irodalom. Alapvetően természetesen költői (Tóth Krisztinától Varró Dánielig) és prózai (Ficsku Páltól Bartis Attiláig), két (három?) esetben pedig (Győrei-Schlach-tovszky páros és Tasnádi István) drámai művekről van szó, minthogy azonban Németh Zoltán olvasása vállaltan rugalmas, s a kritikai szöveget is textusként, azaz olyan műként fogja föl, amely elsősorban saját magában – stilisztikája, nyelve, struktúrája alapján – kell megálljon, a „primer” szövegekről gondolkodó munkák mellett természetesnek tűnik a „szekunder” szövegekről, könyvekről (többek között Bónus Tibor Garaczi-monográfiájáról vagy Bombitz Attila tanulmánykötetéről) írott kritikák jelenléte. *A széttartás alakzatainak* harmadik nagyobb egysége hét fiatal kritikkussal és íróval (H. Nagy Pétertől Grecsó Krisztiánig) folytatott beszélgetés során,

a megelőző fejezetekben kijelölt úton járja körbe a kötetben felvetett problémákat, a negyedik egység pedig a bonusz (*Yu-Gi-Oh, avagy a fiatal magyar irodalom története*), egy szerepjátékszerű, a szerző korábbi elméletimese-írói oldalát is megmutató metanarratív irodalmi háború („Készülj a harcra és a kudarcra! Már javában zajlik a Pegazus Háború.”), mely a fiatal magyar irodalom állapotát a folyamatosan egymásra „vadászó” szövegek játékként írja le, s melyben az elrettentő enumerációk sora – szinte minden név, amely életében egyszer már megjelent folyóiratban – ennek az irodalomnak a kanonizálhatatlanságát, egyben értékszoródását sugallja, miközben az irodalmi lapok dömpingjén is ironizál. A „háború” kimenetele legyen titok, ám a végéről annyit föltétlen el lehet árulni, hogy „Pegazus feltekint a képernyőre, majd ráemeli tekintetét bolygójára.” De hogy elégedett-e? Németh Zoltán szerint annak „kell őt elképzelnünk”. A többi – mint annyiszor – az olvasóra van bízva.

A *bevégezhetetlen feladat*, mely nem sokkal *A széttartás alakzatai* után, 2005-ben jelent meg a dunaszerdahelyi Nap Kiadó gondozásában, kizárólag a Felvidékre kalauzol, s – eljárásában a főntebb tárgyalt kötethez hasonlóan – a „szlovákiai magyar» irodalom olvasásába” vezet be, voltaképpen a szlovákiai magyar kánon jelen állapotának rajza. A két könyv közötti hasonlóságot, egyszersmind a szerző szemléletének rugalmas alkalmazhatóságát a kötetek felépítésének rokonsága is biztosítja/

bizonyítja. A bevégezhetetlen feladat ugyanis szintén négy részből áll. Ezt a könyvet is a kijelölt irodalmi teret körbejáró tanulmányok és esszék vezetik be, ebben a könyvben is kri-

tikák és recenziók alkotják a második blokkot, bár természetesen kevesebb (szám szerint: hat, Tózsér Árpádtól Hizsnyai Zoltánig) szerzőről és műről (szám szerint: nyolcra, a *Nálunk, New Hontban* című regénytől *Az ibolya illatáig*) esik szó – értelemszerűen kimaradtak a gyűjteményből azok a művek, melyeknek kritikai elemzése a megelőző kötetben már megtalálható volt (Csehy Zoltán fordításai, Győry Attila regénye, valamint a szerzőkkel készített interjúk). A harmadik nagyobb egységben ezúttal is beszélgetések olvashatók, négy irodalmi interjú (Tózsér Árpáddal, Csehy Zoltánnal, Hizsnyai Zoltánnal, N. Tóth Ildikóval), s csupán a negyedik, záró ciklus különbözik az előző kötet befejezésétől: *A széttartás alakzatainak* talán a „szlovákiai magyar irodalomra” is alkalmazható irodalmimese-kavalkádja helyett két csendes interjú olvasható a szerzővel, melyek egy pályaszakasz lezárulásáról tudósítanak, s bár nem előlegeznek meg semmit, Németh Zoltán egy megjegyzése az Onagy Zoltánnal folytatott beszélgetés végén talán a szerző olvasásának alakulásáról, a *fiatal*, tehát lassan „kiöregedő” irodalom követhetőségének problematikusságáról is árulkodik: „ezzel a könyvvel letudtam a fiatalságom, véget ért egy korszak.”

Németh Zoltán könyvének hátsó borítója ez esetben is a lényegre tapint: „tágasságról” és „szemléleti nyitottságról” beszél, s az olvasó ezúttal sem csalódik, mert annak az olvasásnak-értelmezésnek a nyomát tapasztalja, amit Németh Zoltán úgy fogalmaz meg az N. Tóth Anikóval folytatott beszélgetésben, hogy „talán úgy szeretnék olvasni, mintha több olvasó olvasna bennem vagy velem egyszerre, tehát többféleképpen próbálom olvasni az olvasáson belül a szövegeket, és nem riadok meg attól, ha ezek az olvasások gyakran egymás ellen törnek, vagy egymást próbálják kijátszani, vagy teljesen a másik olvasatom ellentében folyik az az olvasás, amely már belülről is hasadt.”. Egyik fontos s már *A szétt-*

Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2005.

tartás alakzataiban is hasznosított elgondolása, hogy az irodalom – bármilyen irányú – történetét a hatni képes művek sorozata adja. Ehhez tartva magát végez elemzéseket, s olvasásának egyik alapvető, a Kalligramnál megjelent könyvben ugyancsak tetten érhető és sokszor deklarált jellemzője, hogy a görcső alá vett műveket folyamatosan többféle kontextusba helyezi, így éri el, hogy bármennyire is egyetlen könyvről, mégsem az *egyről* szól.

„A hetvenes évek Tandori és Esterházy, nem?” *A bevégezhetetlen feladat* szövegei a Fábry Zoltán művészetével kapcsolatban feltett költői – irodalomtörténet-írói? – kérdés s az ez által felvetett probléma köré szerveződnek (*Az identitás és kánon problematikája a szlovákiai magyar irodalomban*): mit jelent szlovákiai magyar írónak lenni? Íróságot-e, avagy szlovákiaiságot, netán magyarságot? Tekinthető-e szlovákiai magyarnak, aki Magyarországról köl-

tözött át, vagy éppenséggel fordítva, (Cseh)Szlovákiából jött/települt Magyarországra? Létezik-e ilyen egyáltalán? Mennyiben átpolitizált az erre hivatkozás („persze ebből még ma is meg lehet élni nálunk is)? Fölösleges a kérdés – talán meddő – boncolgatásába bocsátkozni, megteszi ezt az olvasó helyett Németh Zoltán, könyve nyitó tanulmányában (*Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem?*), melyben voltaképpen szétírja a fogalmat, legalább tizenegy lehetséges jelentést tulajdonítva neki, hogy végül a „szöveg – szerző – olvasó” hármának koordináta-rendszerében elhelyezve jusson hozzávetőlegesen arra az ironikus eredményre, mely az említett felsorolás (a szerző egyik kedvelt módszere egyébként) záró pontjában hangzik el: „szlovákiai magyar író az, aki annak vallja magát.” A többi – ezúttal is – az olvasóra van bízva.

Gubis Mihály: Fehér magány (2005; vegyes technika, szitavászon, tűzőkapocs; 83×113 cm)

Szücs György

A mintha- emlékiratok könyve

Novotny Tihamér: Szétguruló üveggolyókban

1998-ban egy hosszúka, szokatlan formátumú, mégis jól kézbe simuló kiadvánnyal kereste fel barátait Novotny Tihamér. A *Pontos időrendben* címet viselő könyv a szerző 1980–90-es években elhangzott kiállítás-megnyitójának szűkebb válogatását tartalmazta, amelyeket máskor alkalmi, ebben az esetben viszont *alkalmazott* szövegekként kell kezelnünk. Novotny arra tett kísérletet, hogy az alkalmazott, tehát a képzőművészeti alkotásokhoz igazodó kisebb írásaival valamit átmentsen régi tárlatainak hangulatából, ezért az ott és akkor látható képi világ szó-lenyomatait – ma már: leleteit – egymás után fűzve tárta az olvasók elé. Ezeket az éneklő, kiabáló, kattogó, máskor folyamatosan áramló, suttogó, majd hirtelen megszakadó hangzatokat maga is „előadható lírai esszéknek” mondja, amelyek a műalkotásokhoz nem a szakszerűen leíró, illetve a tudományos-elméleti megközelítési technikákkal közeledik, hanem személyes hangon szólal meg, mely csupán a hasonló beállítottságúakra vonatkoztatható érvényességgel bír. „Nevezzük ezt a viszonyt a befogadó szem- szögéből nézve egy szerepfeltevő, az alkotás hangulatába, a teremtdés folyamatába vagy a tálalás milyenségébe illeszkedő, a

művek és a művész mágneses terébe kerülő, velük s általuk átlényegülő-átminősülő, meg- személyesítő- megszólaltató maga tartás- nak.” Már ebben a könyvben

jelentkezik azonban Novotny szövegalkotásának kettőssége: miközben a minél precízebb szó, odaillő kifejezés megtalálása, az egyéni, friss fogalomkészlet összeállítása, váratlan szókapcsolat megteremtése izgatja, a sorokat átítató játékos, zenei ritmus, vagy komolyabban: ütemes mantrázás segítségével kikerüli az erőltettség csapdáját, a mindenáron való újat akarás gyakran zavaró kényszerességét. „Valaki / mintha begörbített / mutatóujjával / bekopogna / mellkasomon: / kopp-kopp-kopp / kopp-kopp-kopp!”

Ez után a prelúdiumnak tekinthető, Novotny gondolkodásmódjába bepillantást engedő kötet után tavaly kíváncsian lapozhattunk bele a jóval vaskosabb, szintén életmű veretű újabb könyvbe, amelyben rövid katalógus előszót, a vizuális kultúra határterületeit feszegető tanulmányt (*És Ady Endre kivel kommunikál? Avagy: néma jelek egy világvárosból*, 1982), valamint a művészi alkotói folyamatot feltáró mélyinterjút (*Beszélgetés Krizsbai Sándorral*, 1991, 2000) egyaránt találunk. Kétségtelenül nem könnyű olvasmány, mivel jelentősen összezsugorodott az olvasást segítő betűméret és eltűnt a képekkel tarkított, „művészkönyv-tipográfia” (miközben 150 színes reprodukció található benne). Mintha az lett volna a szerző szándéka, hogy a mindössze félezer példányban megjelent könyv az általa képviselt szellemi szféra *élet=alternativitás=valódi művészet* megfelleltetéseit, a köznapi, túlságosan is praktikus világgal szembehelyezze, mely gesztusnak változtató erejét nem remélheti, viszont a morális kiállást, az igenis hiteles, nem haszonelvű, következetesen „korszerűtlen” magatartás létezését másoknak is manifeszt-

Vajda Lajos Stúdió Kulturális Egy., Szentendre, 2004

tálja. A sokszor emlékezősszerű szövegtengeren csak az elszántak evezhetnek át, azok, akik megfelelő komolysággal – megfelelő *játékos* komolysággal – érkeznek partjaihoz.

Milyen világot ismerhetünk meg a könyvből? A szerző nem budapesti, hanem – ahogy egyik írásának címe is jelzi – szentendrei (azaz regionális) nézőpontból fűrkészi a művészeti szcénát, s nem a magyarországi művészettörténeti kánon és a nemzetközi piac szerint legsikeresebbnek számító művészek életművét vizsgálja. Munkálkodása folyamatos, hiszen számos alkotóval több alkalommal is foglalkozott (pl. Aknay János, Bereznai Péter, Dienes Attila, Gubis Mihály), mely töredékekben már benne rejlik a teljes életpályát átfogó monográfia lehetősége, ahogy 1998-ban Bukta Imre esetében ez meg is valósult.

Ha Szentendre – akkor Vajda Lajos Stúdió. S valóban, a könyv gerincét azok az írások, beszélgetések alkotják, amelyek a kecskeméti előzmények után az 1960-as évek végén formálódó, majd 1972-től hivatalosan is e néven szereplő csoport kialakulásának részben történeti, részben szemléleti összetevőire világítanak rá. Már Kecskeméten ismerte egymást a VLS két vezéralakja feLugossy László (Laca) és efZámbó István (Öcsi), ahogy az egyik interjúból értesülünk: „1967-ben, érettségi után fényképészetet tanultam, és ekkor került ide Zámbó Öcsi, akinek itt élt a nagybátyja, aki nyomdászként dolgozott a városban, és amikor Öcsi abbahagyta a gimnáziumot Szentendrán, az ő segítségével idejöhett nyomdászinasnak.” Majd a szentendrei újabb tagok, mint például az eredetileg Tatabányán élő, zenei performer, hulladék-fémszobrász Lois Viktor bekerülése szintén véletlen kapcsolatok révén alakult: „Viktor úgy került ide, hogy Öcsi felesége Viktor feleségével járt együtt az esztergomi tanítóképzőbe, és ők mindig eljöttek a megnyitóinkra.” („*Dojó, dojó magyar dojó*”, *avagy leszámolás a kommersszel*” – *Beszélgetés feLugossy Lászlóval*, 1986).

Ennek a két életrajzi mozzanatnak a fellillantása a szűkebb tényközlésen túl azért érdekes, mert az eredetileg történész végzettségű Novotny lényének összetett, dokumentáló-közvetítő habitusára világít rá: a magas fokú íráskészség és irodalmi igényesség (időnként önálló életet élő, burjánzó „filozofikus”, „dadaista” stb. futamokkal) aprólékos adatgyűjtéssel, a tények feltétlen tiszteletével párosul. Mindig érzékeljük a szöveg pozícióját, tudjuk Novotny mikor áll előttünk a művek átszellemült mediátoraként, vagy kommentátoraként, s mikor törekszik arra, hogy az időben széthúzó (művészet)történeteket felgöngyöltse, a visszaemlékezők adatait egymással ütköztesse. Novotny a művek és művészi magatartások által kirajzolt spirituális tér definiálásához előszeretettel idézi többek között Borges, Jakob Böhme, Matei Călinescu, Mircea Eliade, Hamvas Béla, Mereskovszkij, Nietzsche, Paracelsus, Schmitt Jenő Henrik és Schopenhauer idevágó mondatait, mint ahogy a 20. század elején a modernizmus és az avantgárdizmus által megteremtett képi nyelvezetet máig használhatónak tekinti, ilyenformán magától értetődő természetességgel hivatkozik egy-egy kortárs kapcsán az elődökre, Bálint Endrére, Barcsay Jenőre, Csontváryra, Duchampra, Kandinszkijra, Kassákra, Korniss Dezsőre, Malevicsre, Moholy-Nagy Lászlóra és természetesen Vajda Lajosra.

Mindig szüksége van azonban arra az inspirációra, hogy a művek, sőt a művész is testi-szellemi közelségben legyen. A születő írások (nemcsak a beszélgetések) tehát közös alkotásként funkcionálnak. Novotny nem akadémikusi magaslatról ítélkezik, s az elfogadott művészettörténeti, esztétikai tézisekhez méri a születő képzőművészeti termékeket, hanem empatikusan a művész, illetve a műveket befogadók nézőpontjába helyezkedve mintegy kiszélesíti, a verbális mezőben is érvényessé teszi az alapvetően vizuális-zenei (lásd: a zömmel szentend-

reiekből alakult A.E. Bizottság együttest) megnyilvánulásokat. Nem véletlen, hogy szimpátiája és vonzalma leginkább a nonkomformista, nem hivatalos, a művészet-alkotást életformaként valló és követő művészekre, csoportokra és tendenciákra irányul, amelyeket az akadémiai képzés elutasítása, az egyénien felhasznált folklorizmus és mitologizmus, a legszélesebb értelemben vett tárgykultúra tudatos alkalmazása (giccs), az ábrázolható témák teljes szabadsága (szexualitás), s a Hamvas Béla-i értelemben vett próféta/bohóc attitűd jellemez.

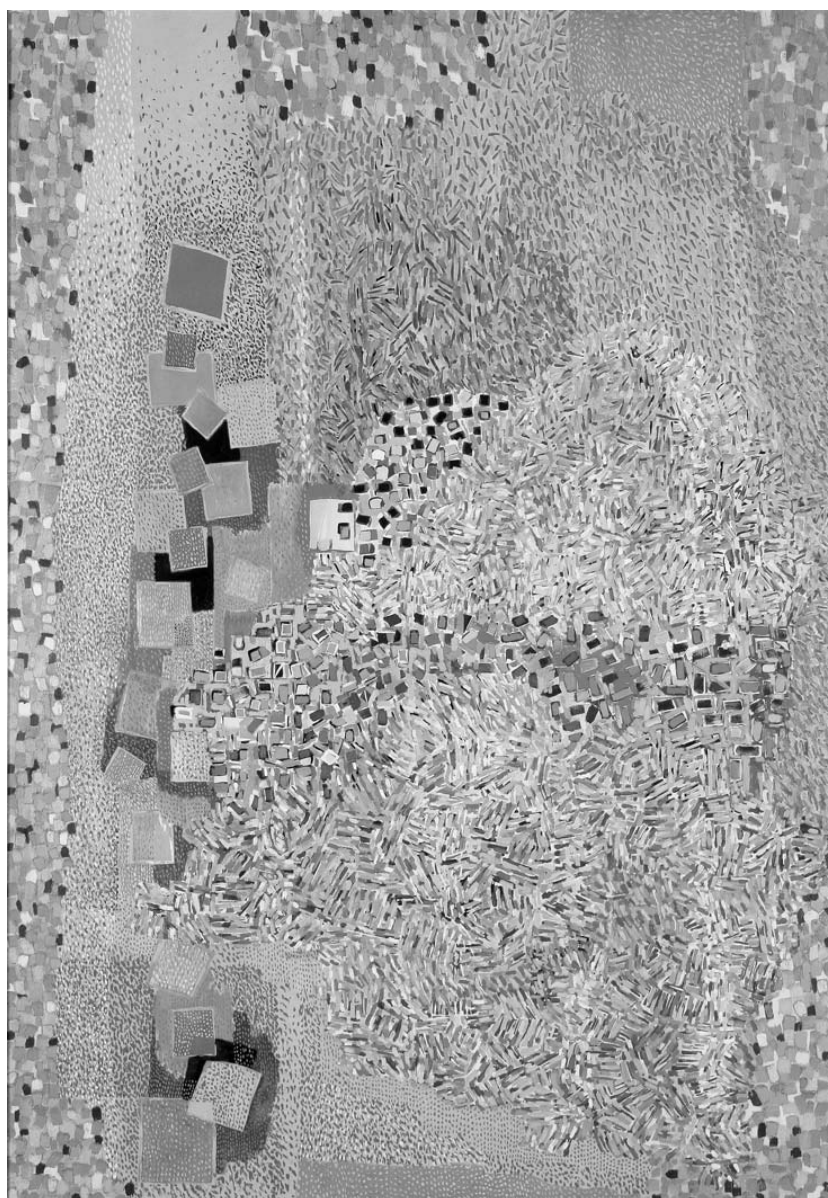
Ez a magatartásforma az akkor még ('80-as évek) fizikailag érezhető politikai határokon át is utat talált a rokon gondolkodású művészekhez. Felfejthető, s Novotny „dokumentációjában” rengeteg apró részlettel gazdagodik az a kapcsolati háló, amely a VLS és a MAMŰ, azaz a Marosvásárhelyi Műhely tagjai között szövődött valamikor 1980 után, hiszen a „MAMŰ része volt annak a magyar nyelvterületen is kibontakozó internacionális szemléletű s szubkultúra jellegű neoavantgárd művészeti mozgalomnak, amelynek számos, időben előtti és párhuzamos megnyilvánulását fedeztük fel közvetlen környezetünk és a világ művészettörténetében.” (*MAMŰ, Marosvásárhelyi Műhely 1978–1984, Tegnap és Ma*, 1989) A marosvásárhelyi társaság többsége – Elekes Károly, Nagy Árpád „Pika”, Krizbai Alex stb. – a romániai politikai helyzet rosszabbodásával az évtized közepére áttelepült Magyarországra, ahol a beilleszkedés megkönnyítéséhez éppen a „vajdások” teremtették meg a megfelelő szellemi rezonancia-közeget. A mindkét csoport által képviselt szubkulturális, tisztán művészi életforma azután közös kiállításokban, akciókban jelentkezett, mint amilyen a Vigadó Galériában – az éppen Novotny által rendezett – Unikornis című kiállítás volt. „Az UNIKORNIS mint egyszerű, fiktív és fénylő állatszimbólum, azt

az utat kívánja megmutatni, amely idáig vezetett; azt az eszmei magot akarja kifejezésre juttatni, azt a közös pontot keresni, amely a szóban forgó művészek műveiben, felfogásában, életvitelében, gondolkodásmódjában kétségtelenül ott rejlik; és egy olyan reményt, egy olyan ideát szeretne előttünk újra megcsillantani, amely lelkünk legmélyén egyenlő a művészi tisztességgel.” (*Előszó az Unikornis kiállításához*, 1991)

Az idő múlásával, az életművek bővülésével törvényszerű, hogy egyes művészek kitörnek a szubkulturális peremhelyzetből, s ideig-óráig a központba, az általános érdeklődés központjába kerülnek. Annak ellenére, hogy ma már lehetetlen a kortárs magyar művészettörténetet a Novotny által favorizált nevek legjava nélkül megírni („kanonizálódás”), alkotásaik a különféle múzeumok, köztük a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításának fontos darabjai lettek („múzeumiság”), s például Lois Viktor az 1993-as, Bukta Imre pedig az 1999-es Velencei Biennále magyar pavilonjának egyik főszereplője volt („hivatalossá válás”), a lényeg nem változik: létezik a magyar művészetnek egy olyan kikerülhetetlen, alternatív szemléletmóddal párosuló szelete, amelynek folytatásában, folytathatóságában nemcsak Novotny hisz. A „szétguruló üveggolyók” tehát szétaradó, üzenethordozó, figyelemfelkeltő eszközök, a másokkal – a művekkel, a művészekkel, a közönséggel – való dialógus lehetőségének lekerekített példái. Ahogy egy beszélgetésben a MAMŰ-tag Ferenczi Károly képzőművész Novotnyra érthetően is megfogalmazta: „Meg lehet számolni a tíz ujjunkon, hogy hány fontos kérdés létezik az ember, az emberiség számára, ami egyfolytában visszaköszön a története, a történelme során, mert igazán soha nem tudja megválaszolni őket. Csak kérdezzük egymást, és ezzel telik el az idő. De legalább tudjuk, hogy ezen a téren nem vagyunk egyedül. Én tehát a művészetben

soha nem akartam elkülönülni, inkább megfürödni a másik ember gondolataiban. Sőt, beleolvadni, belerezegni a környezetembe. Valójában mindig arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy egyetlen-

egy komoly lehetőségünk van az életben, az életre: a kommunikáció.” („*Műved, emberiségedet hordozza*” – Beszélgetés Ferenczi Károly képzőművésszel, 1996)

Somogyi György: Kirándulása szigeten II. (2004; olaj, vászon; 200×140 cm)

Kéri Mihály: Létra (2001; akril, vászon; 200×100 cm)

E számunk szerzői

Antall István (Eger, 1953) – Budapest
 Báger Gusztáv (Csörötnek, 1938) – Budapest
 Bánki Éva (Nagykanizsa, 1966) – Budapest
 Becsy András (Gyula, 1973) – Szeged
 Benedek Katalin (Budapest, 1950) – Budapest
 Demény Péter (Kolozsvár, 1972) – Kolozsvár
 Elek Tibor (Nyíregyháza, 1962) – Gyula
 Farkas Wellman Éva (Marosvásárhely, 1969) – Székelyudvarhely
 Fecske Csaba (Szögliget, 1948) – Miskolc
 Fried István (Budapest, 1934) – Budapest
 Gécz János (Monostorpályi, 1954) – Veszprém
 Hartay Csaba (Szarvas, 1976) – Szarvas
 Jenei László (Miskolc, 1964) – Miskolc
 Kiss László (Gyula, 1976) – Gyula
 Konečný Szávai Mária (Békéscsaba, 1956) – Medgyesegyháza
 Kőszegi Barta Kálmán (Tápiógyörgye, 1949) – Békéscsaba
 Lárjai Eszter (Budapest, 1963) – Budapest
 Magyar László András (Budapest, 1956) – Budapest
 Mogorósi László (Nagykálló, 1976) – Nagykálló
 Orbán János Dénes (Brassó, 1973) – Kolozsvár
 Podmaniczky Szilárd (Cegléd, 1963) – Szeged
 Szathmári István (Szabadka, 1954) – Budapest
 Szent Ernő (Hódmezővásárhely, 1939) – Kisújszállás
 Szilágyi András (Békéscsaba, 1954) – Békéscsaba
 Szilágyi Márton (Gyula, 1965) – Budapest
 Sztójcev Svetoszláv (Gabrovo, 1959) – Békéscsaba
 Szűcs György (Budapest, 1960) – Budapest
 Tózsér Árpád (Gömörpéterfalva, 1935) – Pozsony
 Újházy László (Jánoshalma, 1945) – Békéscsaba
 Vári Fábán László (Tiszaújlak, 1951) – Mezővári

Bárka 2005/6.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Telefon: 66/530-206; 66/454-354/106. E-mail: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,

Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),

†Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 1800 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de visszaküldjük, ha kapunk megcímzett, felbélyegzett válaszborítékot.

Az elektronikus úton küldött írásokat lehetőleg „rtf” formátumban kérjük.

Az előző számunk tartalmából

A II. Irodalmi humor fesztiválon szerepelt költők, írók (Darvasi László, Háy János, Karafiáth Orsolya, Király Levente, Kiss Ottó, Orbán János Dénes, Szepesi Attila, Szőcs Géza, Tóth László, Varró Dániel, Vámos Miklós, Zalán Tibor) versei, prózái

A Humor szerepe a magyar irodalomban II. címmel rendezett konferencia (Balázs Imre József, Bertha Zoltán, Druzsina Ferenc, Kiss László, Selyem Zsuzsa, Szentmártoni Szabó Géza) előadói tanulmányai

Kritikák Karafiáth Orsolya, Király Levente, Orbán János Dénes, Szepesi Attila, Tóth László, Vámos Miklós kötetről

Tisztelt Olvasóink!

Folyóiratunk igen hosszú ideje 200 forintba kerül, s hogy törzsolvásóink kedvébe járjunk, előfizetőinknek még a postaköltséget is tartalmazza ez az összeg. Ezt a rendkívül kedvező, évi 1200 forintos előfizetési díjat kénytelenek vagyunk emelni, de a lapunkonkénti 300 forintos áron a továbbiakban is biztosan, kényelmesen, minden második hónapban pontosan hozzájuthatnak a Bárkához. A változtatás után lapunk még mindig mindössze évi 1800 forintba kerül! Ez ugyan ötvenszázalékos árnövekedés, de még így is messze elmarad a piaci ártól, hiszen egy összehasonlíthatatlanul kevesebb beltartalommal rendelkező hetilapot is drágábban vásárolhatnak meg, mint 300 forint.

Bízunk benne, hogy lapunk eddigi egyenletes színvonala garancia a jövőre, és változatlanul megtisztelnék minket és szerzőinket bizalmukkal.

Megértésüket előre is köszönjük!

A szerk.

● *Bárka* ➤

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, tölts ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot példányban.

Név:

Lakcím:

Aláírás:

Vélemény: